

Erling Andreas Støen

"Censur overfor annerledes tænkende"

Sensur av det brukne geværs merke og antimilitarisme i den norske arbeiderbevegelsen 1914.

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Espen Storli

Mai 2022

Erling Andreas Støen

"Censur overfor annerledes tænkende"

Sensur av det brukne geværs merke og antimilitarisme i den norske arbeiderbevegelsen 1914.

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Espen Storli
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Jeg ønsker å takke min fremragende veileder på denne oppgaven, Espen Storli, som har hjulpet meg fra start til slutt på dette prosjektet. En takk går også til Statsarkivet i Trondheim som har vært svært behjelpelige med informasjon. Jeg benytter også anledningen til å uttrykke takknemlighet til min familie, studiekamerater og andre som føler seg spesielt truffet for akademiske og ikke fullt så akademiske samtaler og som jeg har sett til for støtte utallige ganger gjennom denne masteroppgaven. Takk for mange fine år ved NTNU.

Cederpomade
 gløngt stort haar
 dets naturlige farge
 og renner for flass.
 —Prisen for
Pauline Christensen
 —Ost Trygge, Oslo 24—
 Telefon 1678.

Ny Tid

Ny Tid
 Koster forsvært til utlandet!
 Døpølgraven nr. 4. 30 pr. kvartal
 Østergaten .. 2.10 .. do.

Frihet!

Likhet!

Broderskap!

Nr. 75.

Utgittes en gang i uka lørdag.
 Et. 150 trykarkopier, bestillings-
 pris for 100 — 15 øre.

Tirsdag den 24. mars 1914

Annonseprisen er 15 øre pr. linje for
 første gang, 12 øre for senere og 10 øre for
 tredje gang. — 10 pr. linje.

16. aarg.

Tiedemanns Snus er den bedste.

Klichéavstøpninger
 leveres billigst og hurtigst fra
 „Ny Tid’s Trykkeri.“

Seværdigheter og sønligner.
 — Udsalg —
 Mandag den 11. 1—5.
 Onsdag den 12—1.

Rpohok. Kan og bestilles hos
 Ormum, 56. 551, Løkkelinden

Kul-Koks-Brændtorv
 — Telefon 1305 —
Dyre Halse.

Kul og Koks
 Telefon 149 & 145
J. Jacob Larsen

Solvartikler, Forlovelsesringe
 Moderne, smukt Arbejde.
H. P. Henriksen
 — Nordre Gate 18 —

Merket.

Postmaster Karl Peter Beyn i
 Trondhjem har på en ganske kort tid
 oppegjort at gjøre sig sin kasse, et
 som sikkert vil gå over i socialismens
 Historie som en av de anstendige
 som vil sin dannede og letteligste
 har bidraget mest til de fremste
 agitatorer for socialismen.

Magnus av vår agitator vilde i det
 blestet være av liten styrke. Han
 ikke i rødt stoffet en eller annen
 og anstendighet med sine manglende
 absolutt smag i hold sette fort
 i det.

Det antimilitaristiske merke som
 angslende forbeholdt sendte ut, var jo i
 og for sig ikke meget egnet til at
 være særlig smagelig slag i ansiktet.
 Det skulle nemlig synes helt feilaktig, at
 Magnus forandret sin opfatning om
 militariseringen, fordi som han ikke
 en kvadrant som der var publikum
 at merke med lys, i midten av kvad-
 ranten, overskrift «Med mot mili-
 tarismens nedbrenning «Leve socialis-
 men!» Det var en ganske fin, og
 det bleit angslende forbeholdt angse-
 kronen indtagte, men det er ogsaa
 usandsynlig for, at hadde merket
 fast på like angslende som som den
 slags merke eller god, vilde ind-
 tagte ikke bli som overensstem-
 mer.

Men om kom «Morgensbladet» op-
 skrift, som kom postmastrene i Trond-
 hjem og Bergen og gjorde vanskt, saa
 kom Hagrup Bull i størstedel og til
 alst kom vestringsregimentet ofte
 med sin langtidige revolusjon!

Derved fikk angslende forbeholdt
 antimilitaristiske merke som alle
 støttede betydning. Og den frøyt man
 kunde ha for at indtagte ikke vil-
 de bli særlig store, viser sig en
 grundet. Hovm vil ikke kjøpe det
 merke som har vært som et ut-
 overarbeid. Angslende forbeholdt gjor
 gløende forslag og vil nok faa
 ind de 4—5000 kroner det blestet, da
 vil komme godt med i den antimili-
 taristiske agitatorien.

At slags merke avsendt
 på denne måte lykkes selvfølgelig
 ikke. Det bare opfordrer til opfin-
 sket hos antimilitarismen. Og naar
 man er nødt til at leve angslende,
 kan for at angslende agitatorien nar-
 agtere og betydelig fordel, da det
 kommer der kommer og fort, som en

agitator og gjor dem mange gres-
 ser med vifvingefødd.
 Det er med likhet er antattelig
 at andre merker i likhet lever. De
 kommer da frem til angslende selv
 om disse ar militarisme. I Kristia-
 via har man fundet på at andre mer-
 ker i de anstendige vifvingefødd
 lever. Det ar konsolideret med et vil-
 ledigstykke på funden for at
 angslende på lever skal vise uten
 at man behøver et skrivt den stin-
 på. Gjennom dette vifvingt viser
 merkerne utvilsomt.

Na sendt hadde skiltet merket
 under konsolideret angslende vif-
 vinget et «Leve socialismen!» stik
 frem. Det gik.
 Men ar det eller andre som har
 klippet av overskriften «Med mot
 militarismen» som forøvrig sendt
 merket hadde med det brekkelige ge-
 ner og «Leve socialismen!» Det gik
 med skiltet angslende skilde
 forstet ar socialismen og vifvinget
 viser samfundstfærlig med antimilitar-
 ismen. Men den en det.

Bleisn hadde dog merket ha en
 vis angslende betydning, derved at
 det skiltet angslende forbeholdt
 vilde den antimilitaristiske agitator.
 Men postmastrene i Trondhjem, det
 ikke forsvært med dette. Ved at tryk-
 ke på et merke «Ny Tid» i posten naar
 merket var trykt og siden ar til-
 ten, har han gift merke agitatoriske
 betydning en langt større vifving-
 de, og han har forsvært at konse-
 lere at det er ommer man vil gjem-
 ningsen.

Man hadde påt på — først ar
 alle vestringsregiment «Dagbladet» —
 at kommandereren ar at forholde det
 antimilitaristiske merke maatte bli
 som merket ar sende da socialdemokra-
 tiske blade gjennom posten, fordi disse
 daglig indtagte angse på vifvinget
 angslende militariseringen ar skillettig
 omme nærstående og kraftig art end
 merket. De som vilde ha merket for-
 holdt, avstire indforholdt at sende
 kommandereren skilde være nødvendige.

Det var for at bringe dette på
 det rase vil trykket merket i bladet
 ligger. Og ganske riktig. Postmaster
 Karl Peter Beyn var den nok til at
 legge i forliden.

Og folk ler
 Ja, det er længe siden vi har set
 en hitterilende stogter som naar
 folk rik vite at «Ny Tid» ikke kunde
 sende med posten når det lille men-
 de stod ved siden av titelen, men at
 det blestet fra passere derom det
 skjedde ar en anden avis.

Folk ler naar de tenker sig, hvor-
 ledet postforbindelse Grepes i sit ar
 sigte end leg omkring med på. Res-
 tuten angslende for at slags stogter
 skidens, ma bliende med de farlige
 merke kunde stoppes, for den ma
 ikke dag at legge ind i en anden avis.

Og vi antar, at folk vil se naar de
 tenker på, at postmaster Beyn idag
 som skjedde «Ny Tid» med en anti-
 militaristiske bilde som et betyd-
 ning vifvinget angslende og angslende
 forbeholdt helt uskyldig merke.
 Folk ler over at en norsk em-
 bodsmand ar en norsk vestringsregi-
 ment i sine dage kan være som et
 spid som i dette bladet.

I vifvinget ar valse historien
 en lettere til den vifvinget kan
 enklige indignation vogns. Skjend-
 der var jo stort til at open, som der
 en skal være ind med vifvinget
 i landet, og en vil ar kommandereren

Ned med militarismen!

Leve socialismen!

langt at det ikke vilde tilbake fra
 at velle vestringsregimentet for at bli-
 dre ar bestemt politisk parti i de
 politiske agitatorien.
 Det er jo gjensidig lykket ar
 et merke er best ar det trykkes
 ind i titelen, men naar det sendt
 med siden ar titelen blir det saa
 sannsynlig ar arven som stoppes.
 Men en postmand ar, sende
 merket ar det i vifvinget bare
 postforbindelsen som ar, vifvinget
 indtagte. Naar slags merket
 skal forflytte med ved siden av titelen,
 ar det antagelig for at bevarer post-

funktionens forsværsmøkket. Al-
 le andre lærer ar «Ny Tid» faar jo
 en merket krav det end stuar.
 Folk har grund til at le.
 Og det er godt at folk ler.
 En god latter kan ofte nar
 noget andet kunde lys over en sijn.
 arven.
 Ingen kan være mere forstet
 med postmastrene og vestringsregi-
 mentens angslende med antimilitar-
 ismen.
 Ned med militarismen!
 Leve socialismen!

te arven om, og man kunde ha at
 den ledige gav var forsvært.
 Men nel. Mag faar vi meddelise
 om at «Ny Tid» funden ikke kan
 sende. Man var nemlig kommet til
 at tenke på, at naar postmastrene
 rundt om skilde skrive adresserne på
 bladet, var de nødt til at se på mer-
 ket. Og det maatte for gode sigt
 forliden.
 Ved konsolideret idag ar man kom-
 met til sigte om at guvernøren
 ar «Ny Tid» kan sende naar det
 legge ind i hagenmerket som alltid
 ikke man ha merket ved siden av til-
 ten. Men tenk en, om ar de far-
 lige nummer faldt ut, angslende ar en
 eller andre postfunktioner ikke
 på merket ved siden av titelen.
 Ar god, har postmaster!

Ar vestringsregiment vil være ukvikk
 skjedde forliden bladet de ikke
 fik bladet ligger. Forbeholdt faar
 de det idag. Og da blir det antagelig
 indtagt kjort. Gjenn det som ar skil-
 angslende naar postmastrene i 1914
 — julienummer for vår frihet.

Russisk censur i Norge.

„Ny Tid“ negtes sendt med posten.

Det har været et led i vestrings-
 agitatorien at skremme med Rus-
 land. Hele vi ikke ofret mere til det
 militære forsvær, vilde vi kunne nar-
 der russisk styre, og de vilde bl. a.
 passere en ofiser, «Ny Tid» ar
 komme merket ar censuren.

Det som har handt i de eldre da-
 ge, viser at vi allerede ar under rus-
 sisk styre, at vifvinget demokratisk styre
 ar saa russisk som man kan forlange
 det. Et ganske uskyldig merke som
 har beskrevet «Med mot militaris-
 men»s forbylde postforbindelsen
 tilbake, det skal være sannsynlig-
 lig. Gjennom at man passerer at der
 ikke indte militariseringen i landet.
 Ar rase med med det som ikke eksistens,
 det ar at angse en stabilisering,
 maatte ar vifvinget angslende merket,
 og lignit.

Men man antar sig ikke med at
 sigte at beholde leverer. Igvar har
 Trondhjem postmaster forsvært sig
 angslende som man skilde tre var uten-
 ledig.

„Ny Tid“ er negtet ekspedit
 med posten
 Hvorfor? All folk forsvært spør
 Ja, som de ar vifvinget lærer som
 igvar fik bladet, vil ha set, hadde vi
 et stykke ar angslende forbeholdt mer-
 ket ved siden av titelen.
 Akkennet det samme merke som har
 været trykt i en del ar av landets
 vifvinget, endig mange langtidige

«Morgensbladet» hadde det sendt
 på en franskis plads på 1. side.
 Men naar det stuar i «Ny Tid»
 ble dette blad negtet sendt med po-
 sten.

Medfaktoren er derved ar Trond-
 hjems postmester bragt derhen, at
 det hele blir en grunnlig kumede.

Da man ligger utvilsomt ar
 til postmastrene, og postmastren fan-
 lange titelen til Kristiania for at
 kommandereren det demokratiet.

Da man vifvinget vestringsregi-
 mentet vifvinget på posten, og man
 hadde på at bringe «Ny Tid» på
 vifvinget, kom Grepes flyvende ind og
 skjedde «Født med støt»!

Indforholdt var en del av posten
 sendt avsted, maatte til Hell-Sen-
 machaner. Indforholdt skjedde, Ork-
 inden og Løkken. Der blev straks
 gjort skilt til at tilbakeholde po-
 sten. Orkendenstuten maatte bli
 sendt til stoppe om det hadde lagt
 fra. Den maatte legge til kassen igjen
 for at man kunde hinde at den far-
 lige post kom vilken. Posten med
 Hell-Senmachanen kan tilbake igvar
 i Kristia.

Stortinget.

Grundlovforandring.

Efter grundlovens paragraf 23 kan
 Stortinget har og faare ikke anvendes
 til angrepsrik uten stortingets sam-
 tykke og i paragraf 28 bestemtes at
 kongen bl. a. kan begynde krig. Bern-
 hard Hansen, J. Hestnes, Tveiten,
 Eftedal m. fl. hadde fremmet et for-
 slag i flere alternative, saa det i grundlo-
 ven uttrykkelig fastlaas at haer og
 flaaet overholdt ikke man angrende
 til angrepsrik og at kongen bare
 skal kunne begynde krig til landets
 forsvær. Endvidere foreslattes et til-
 lag til paragraf 26 om at forsvaret
 som stredt med neutralitetsprinsippet
 eller neutralitetsaktens ikke man ind-
 gaa, heller ikke militære forsvaret
 med andre stater.

For hver paragraf var der ind-
 forordt i forslaget maattet flere al-
 ternativer som ikke forliden i et sam-
 lot forslag, og konstitusjonskomiteens
 flertal, ledtagn Staur og Chr. Kand-
 sen, mente derfor at forslaget ar for-
 melle grunde ikke kunde vestrings.
 Det endte bladet nemlig fremkom-
 me, at den ene paragraf blev helt
 uforvært men ar eller andet alter-
 native i den anden paragraf bibeholdt.
 Indstillingen blev sendt til Johan-
 sen, formand, Kenow, Hagrup Bull
 og Thalleng, mens Staur, Bernhard
 Hansen og Chr. Kandsten talte på
 den anden side.
 Den endelig alternative blev

Ny Tids utgave fra 24. mars ble også holdt tilbake for den antimilitaristiske tegningen på sin ytterside. Tilbakeholdelsen av utgaven var noe mer omstridt i henhold til postreglementets bestemmelser.

Nordlandsbrev „Ny Tid“

Det er en stille tid om her naar i
 Væstlandet. Væstak den delige
 i hele arret.

«Kraften», — menslene — ar en-
 lig ute for at faare mat til de man-
 ge vandrere i kjøkken.
 Mandforstet ligger ute i fiske-
 vassene i haard strid for tilværelsen.
 Det ar nedlendingens eldgane dette.
 Her ma ar vassant har duger til
 det. Og det hamer saa fatt til han
 blir der ute, til skommen og sløven en
 norsk kveld kvoter hans bast, og
 indtagte dynner han ind i den vifving-
 sen. Imens sitter konge og barn i
 en liten forsvært forbylte kasse, indte
 på land — og venter og hamer —
 til landet igjen brister. De forsvær
 — han kommer ikke mer. Og saa
 ar det sagt og sijn — og tidlig det
 ar mangel på mat. Men i strøk-
 ten flotte stuar lyser og straler det
 ar bluss og brand. De byrr sig like
 stort om at havet bevarer og lokke
 offer menneskeliv. De har sit og
 sine på det ferre. De har gjenn-
 nem sarsnne løp forsvært at gjøre til
 sig. Det vilde peiler på varerne de
 har sølet — og betalt ar sijn og lagn
 for, varer fiskerne har knustet le-
 vøre.

Og har fiskerne, som det saa tid
 kander — været nødt til at ta vare-
 sen spaa beting, ja saa er priesteren bli
 sendt mere opkåret — til det mang-
 edebudet av den virkelige vandr.
 Fiskerne har ender det fuldstændig i
 handelsmennens vold. Han har maatte
 sette sin haet — sin styre, sin
 gærd i post til handelsmanden.
 Tilstilt erfarer han det ogsaa selv,
 at han snart stuar på haer lokke.

Saar fiskeriet fall en eneste — eller
 høit to ganger — saa er han riddet
 for sit kjøpe hjem. Det kjøper ikke
 om kan spinkere og spore. Re-
 sterte og vandrings blir større, skat-
 terns vokser — og familier med —
 hær indtagte nye minde.
 Men saa langts han har frukt, har
 han livsmot, nedlendingen. Han
 bytter i handelen og tar på igjen.
 Han vil ha mat vilde budgrar sine —
 Han har tat det som en vifvinget,

Innhold

1. Innledning	4
1.1 Tematisk innledning.....	4
1.2 Problemstilling	4
1.3 Historiografi	5
1.4 Metode	12
1.5 Fagdidaktisk relevans.....	14
1.6 Strukturoversikt.....	15
2. Bakgrunnshistorie	17
3. Merkestriden	23
3.1 Det brukne gevær	23
3.2 Morgenbladets anskrik og postmesterens obstruksjon.....	25
3.3 Interpellasjon i Stortinget.....	32
3.4 Kongelig resolusjon og Pressesensuren av Ny Tid 23. og 24. mars 1914	40
3.5 Buens interpellasjon i Stortinget	50
4. Etterspill	53
4.1 Etterspill	53
4.2 Militærstreik.....	55
4.3 Avvæpning	57
5. Avslutning	62
5.1 Oppsummerende konklusjon.....	62
5.2 Videre forskning.....	67
6. Litteraturliste	69
7. Kilder.....	72

1. Innledning

1.1 Tematisk innledning

I tiåret før jubileumsåret i 1914 var antimilitarismen sentral hos trønderradikalerne, en ledende gruppering i arbeiderbevegelsen i Trøndelag som markerte seg med sitt radikale standpunkt. Deres politiske standpunkt hadde størst gehør i fagopposisjonen og ungdomsbevegelsen, og passet inn i den radikale venstrefløyen i Det norske Arbeiderparti. I trønderradikalismens formative år kom det antimilitaristiske engasjement til uttrykk gjennom agitasjonsturneer, demonstrasjoner og opplysningsarbeid. Ofte kunne trønderopposisjonen i Arbeiderpartiet tilslutte seg mer radikale virkemidler. Det gjorde opposisjonen til kritisk skyteskive for både det øvrige samfunn, men også mindre radikale partifeller. Særlig i mars- og april dagene 1914 kom trønderradikalernes hovedorgan, arbeideravisen Ny Tid til å stå i sentrum for historiske begivenheter. Hendelsene er i ettertid kjent som "merkesensuren" eller "merkestriden" og bestod av to relaterte tilfeller hvor borgerpressen, de borgerlige partiene og myndighetene reagerte og slo ned på uttrykk for den norske arbeiderbevegelse sin antimilitarisme.

I mars 1914 trykket Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund opp et antimilitaristisk klistermerke som bar motivet av et brukket gevær. Dette satte i gang en kjedereaksjon hvor postmesteren stanset alle brevforsendinger med merket, og senere tilbakeholdt utgavene av Ny Tid 23. og 24. mars som hadde latt geværmerket og en tegning trykke i sitt tittelhode og på sin ytterside. Merkestriden ble tatt opp i Stortinget og regjeringen gjorde merket forbudt gjennom kongelig resolusjon. Det som utviklet seg til en pressesensur vakte så voldsom reaksjon at arbeidere, fagbevegelsen, ungdomsbevegelsen og Arbeiderpartiet sluttet rekkene, og stod samlet under den antimilitaristiske fane.

1.2 Problemstilling

Dette er en undersøkelse som ser på merkesensuren som et bidrag til radikaliseringsprosessen av hele den norske arbeiderbevegelsen i perioden før den første verdenskrig. Begivenhetene illustrerer godt hvordan mekanismen der angrep utenfra ga indre samling som følge av at arbeiderbevegelsen følte at deres interesser og idealer var truet. Den røde tråden i undersøkelsen er hvordan merkesensuren øvet innflytelse på trønderradikalernes antimilitaristiske standpunkt og om man så en utvikling av denne. Problemstillingene søker å se sammenheng mellom merkesensuren og om den offentlig debatt som

fulgte hadde innvirkning på den økte antimilitær agitasjon og trønderradikalernes sterkere tro på kraftigere aksjonsformer. Man kan se en relevans mellom merkestriden i 1914 og at Arbeiderpartiet på sitt landsmøte i 1915 fikk sin tydeligste forsvarsnihilistiske programpost til da. Denne relevansen vil oppgaven gå nærmere i. Undersøkelsen baserer seg sterkt på Ny Tids publikasjoner og respons som den fremste formidler av trønderradikalernes synspunkt i den aktuelle perioden. Reaksjonene fra borgerpressen er inkludert for å gi oversikt og perspektiv i den offentlige debatten. Siden merkesensuren også fikk nasjonal karakter inkluderer undersøkelsen referat fra interpellasjonsdebattene i Stortinget for å belyse den offentlige debatt, regjeringens begrunnelse for sensuren og partiledelsens antimilitaristiske linje. Det store «oppdraget» i denne oppgaven ligger i å undersøke og understreke antimilitarismens sentrale rolle som formende faktor for opposisjonen i Arbeiderpartiet og den politiske arbeiderbevegelsen.

Oppgavens fokusområde er definert ut fra tre problemstillinger som behandler trønderopposisjonens militærpolitiske synspunkter, samt det antimilitaristiske perspektiv og linje som forklaringsfaktor på radikaliseringsprosessen av arbeiderbevegelsen. Hvordan utviklet den offentlige debatten om merkesensuren seg? Hvilken innvirkning hadde merkestriden i 1914 på de trønderopposisjonelle sin antimilitaristiske forståelse? Hvordan bidro merkesensuren til radikaliseringsprosessen av Det norske Arbeiderparti sin antimilitaristiske linje inn mot Trondheimslandsmøtet i 1915?

Merkesensuren i 1914 er viktig, ikke bare fordi hendelsene er et vitnesbyrd om en reell konfrontasjon mellom antimilitarister og myndighetene, men også fordi merkesensuren er et ledd i en lengre serie av hendelser av antimilitaristisk aktivisme som bidro til radikaliseringsprosessen av arbeiderbevegelsen i Norge og at opposisjonen i Arbeiderpartiet styrket sin posisjon.

1.3 Historiografi

Det er gjort lite spesifikt forskningsarbeid som omhandler antimilitarismen i Norge forut for de siste 30 årene. Relativt nylig har et antimilitaristisk perspektiv i den norske arbeiderbevegelsen blitt inkludert som formende element i den politiske arbeiderbevegelsens utvikling. Det finnes noen sentrale referansepunkter som utmerker seg i relevant historieforskning som denne oppgaven ønsker å fremheve for sitt bidrag om antimilitarisme, merkesensuren og trønderopposisjonen.

Edvard Bull d.y. bidro i sin hovedoppgave *Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914*, fra 1939, med et forsøk på å forklare radikaliseringsprosessen i den unge arbeiderbevegelsen. I hovedoppgaven som senere ble trykt i Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie i 1976 var han personlig opptatt av å vise

at antimilitarismen var en nødvendig konsekvens av klassekampen, og bidro dermed til faglitteratur om tematikken.¹ I sin søken etter en materialistisk forklaring på radikalismen kom Bull (1939/1976) likevel fram til at Martin Tranmæl i stor grad var forklaringsfaktoren bak den sterke radikaliseringen.² Hos Bull framstår Tranmæl med sin personlige drivkraft som den som i stor grad definerte de trønderopposisjonelles antimilitaristiske linje.³ I senere historieskriving har dette vært en vedvarende forståelse, og i de få tilfeller trønderopposisjonen og antimilitarismen relateres er politikken utforming og engasjement i stor grad drevet av Tranmæls tankegods og personlige innsats.

Bull (1939/1976) betoner at i Det norske Arbeiderpartiet gikk trønderne mer konsekvent inn for den forsvarsnihilistiske nyorienteringen i 1906 da Arbeiderpartiets militærpolitiske programpost ble endret fra "folkevæpning" til "militarismens avskaffelse".⁴ Trønderradikalerne var radikale, men kunne innta en posisjon mellom ungdomsbevegelsen og partiledelsen. Her kunne Ny Tid redaksjonelt kritisere både ungdomsbevegelsens antiparlamentarisme like mye som partiledelsen og stortingsgruppens reformisme.⁵ Militærspørsmålet var en sak med fellesinteresse både Ungdomsforbundet og de trønderopposisjonelle, kunne etablere en politisk plattform rundt. Sammen kunne ungdomsbevegelsen og trønderopposisjonelle tilnærme seg en revolusjonær antimilitarisme hvor klassekamperspektivet var sterkere og tilbøyelighet til militærstreik større.⁶

Bull d.y (1947) skriver seg inn i den marxistiske historieskrivingen, dette er tydelig i verket *Arbeiderklassen i norsk historie*. Der knyttet Bull sosialdemokratenes antimilitære innstilling til en "egentlig" sosialistisk antimilitarisme som var begrunnet i det han kalte "militærstellets klassekarakter" og de økonomiske bekymringer. I en sosialistisk antimilitarisme lå det at for arbeiderbevegelsen hadde militæret ikke bare vært brukt mot en ytre fiende, men også for å vinne konflikter mot arbeiderne selv, den "indre fiende".⁷ Historien lot det vise at militæret kunne benyttes som et slikt middel, som i Mehamn 1903 og maskiniststreiken 1912. Den sosialistiske antimilitarismen var gjerne relatert til et ytre motsetningsforhold mellom arbeiderbevegelsen som var offer for en overklasse eller et borgerskap hvor militærmakten var i deres hender, klar til å settes inn mot streikende arbeidere eller arbeiderdemonstrasjoner.⁸

¹ Bull, 1939/1976, s. 145-146

² Bull, 1939/1976, s. 146-147

³ Bull, 1939/1976, s. 7-8, 141-142

⁴ Bull, 1939/1976, s. 57

⁵ Bull, 1939/1976, s. 69, 130

⁶ Bull, 1939/1976, s. 136-137

⁷ Lange, 1939, s. 54

⁸ Bull, 1947, s. 233

En pasifistisk begrunnelse var også sentral i bevegelsens antimilitarisme.⁹ Bull (1947) forklarte dette med at "Krig er en så stor ulykke at den må unngås for enhver pris; og dersom vi ikke har noen militærmakt og ikke setter oss til motverge, kan vi heller ikke bli utsatt for krigens redsler", i tillegg til at opprustning ville vært fånyttet for en liten militærmakt som Norge.¹⁰ Bull (1947) mente det lå en "alminnelig pasifisme" bak formuleringen av den rene antimilitære programposten ved Arbeiderpartiets landsmøte i 1906.¹¹

De forskjellige variantene, enten det gjaldt sosialøkonomisk eller pasifistisk opptrådte gjerne sammen, og utelukket heller ikke hverandre. Lange (1939) framholdt i *Det Norske arbeiderpartis historie 1887-1937* at Arbeiderpartiets linje for det meste hadde sterkest pasifistisk innslag, men mente det lå en sammenheng i argumentsbruken avhengig av fløyen man "tilhørte" i bevegelsen. Partiledelsen lot oftest argumenter med det pasifistiske innslag veie tyngre, mens opposisjonen særlig i ungdomsbevegelsen pekte i større grad på klasseperspektivet.¹² Dette kan man også lese indirekte av Zachariassen (1977) som beskrev den antimilitære politikken etter opposisjonens seier ved landsmøtet i 1918, hvorav stortingsgruppen var nødt til å fortsette arbeidet for militærets avvikling ikke lenger på pasifistisk, men på revolusjonært og marxistisk grunnlag.¹³

Historikerne Nils Ivar Agøy og Harald Berntsen ser på den sosialistiske og pasifistiske antimilitarismen som noe som opptrådte sammen, antimilitaristene argumenterte ikke enten sosialistisk eller pasifistisk. Bull sitt argument om at antimilitaristene så militærbevilgningene som midler som heller kunne gått til sosialpolitikk, mente Berntsen (1991) var et sosialpasifistisk argument, fremfor sosialistisk.¹⁴ Eng (2018) presiserte sosialpasifistisk argumentasjon godt som "Man så på militærvesenet som noe som forbrukte arbeidskraft og penger som alternativt kunne vært brukt til sosiale tiltak for arbeiderklassen".¹⁵

Nils Ivar Agøy (2000) påpeker at det pasifistiske argument om at opprettholdelse av et militærvesen i seg selv avlet krig var religiøst fundert, og at innslaget av et kristensosialistisk tanke sett dominerte i større grad fra starten av 1900-tallet. Tankesettet var sterkt påvirket av Lev Tolstoj som mange unge menn i arbeiderklassen leste.¹⁶

⁹ Bull, 1947, s. 233-235

¹⁰ Bull, 1947, s. 234

¹¹ Bull, 1947, s. 235

¹² Lange, 1939, s. 105-106

¹³ Zachariassen, 1977, s. 205

¹⁴ Berntsen, 1991, s. 244-248

¹⁵ Eng, 2018, s. 18

¹⁶ Agøy, 2000, s. 82-83

Øyvind Bjørnson og Jorunn Bjørgum utgjør henholdsvis med sine verk *Arbeiderbevegelsens Historie i Norge: På klassekampens grunn og Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906–1918* de to sentrale referansepunktene i fagdebatten om arbeiderbevegelsens antimilitarisme før første verdenskrig og merkesensuren i 1914. Øyvind Bjørnson baner vei der han i andre bind i serien *Arbeiderbevegelsens Historie i Norge: På klassekampens grunn* dedikerer et kapittel til antimilitarismen. Bjørnsons kapittel gir en god generell oversikt over hva antimilitarismen har betydd for norsk arbeiderbevegelse, men har også en klar fremstilling av hvordan det antimilitaristiske standpunkt førte arbeiderbevegelsen på kant med det herskende samfunn.¹⁷ Når antimilitarismen så gjorde sitt inntog hos arbeiderhistorikere som en formende faktor på 1990-tallet ble den knyttet til den radikaliseringsfasen det norske arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen gikk gjennom i årene før første verdenskrig.¹⁸ Særlig med Bjørgum sitt arbeid om arbeiderhøvdingen Martin Tranmæl, har hun videreført Edvard Bull d.y. sitt søkelys på de radikale trønderne og deres innflytelse på Det norske Arbeiderpartiet. I tillegg fremstiller hun hvordan antimilitarismen lå som drivkraft og praktisk-politisk ble formet av, og formet selv opposisjonen innad i partiet.

Argumentasjonen kunne være mangesidig, særlig i trønderopposisjonen kan man lese av Bjørgum (1998), om man ser Tranmæl som et representativt uttrykk for radikalernes meninger, at sosialistiskøkonomisk argumentasjon ofte veide tungt.¹⁹ Bjørgum understreker at Tranmæl hadde et antimilitært syn etter tradisjonell marxistisk tankegang hvor arbeiderbevegelsen så en klar sammenheng mellom kapitalisme og militarisme. Bjørgum baserer dette på noe av det samme kildegrunnlaget som også ligger til grunn i denne oppgaven, som i stor grad søker å argumentere for det samme.

Bjørgum (1998) poengterer at antimilitarismen i historisk litteratur har blitt viet altfor lite oppmerksomhet, og er en av få historikere som ser på antimilitarismen som en formende faktor for bevegelsen og knytter antimilitarismens funksjon til opposisjonens seier på landsmøtet i 1918.²⁰ Dermed tilføyes et nytt aspekt i radikaliseringsfasen, der trønderne er toneangivende i opposisjonen med ikke bare Tranmæls fagopposisjon som hovedsak, men også et klart antimilitaristisk budskap som hadde gjort seg gjeldende helt siden endringen til en ren antimilitær programpost i Arbeiderpartiet i 1906.

¹⁷ Bjørnson, 1990, s. 323-364

¹⁸ Bjørgum, 1999, s. 40-42

¹⁹ Bjørgum, 1998, s. 22, 175

²⁰ Bjørgum, 1998, s. 23

Det norske sosialdemokrati fikk sin egen profil i internasjonal sammenheng som følge av striden i arbeiderbevegelsen som både Bjørnson (1990) og Bjørgum (1998) er opptatt av å sette i sammenheng med den norske utviklingen. Stridighetene gjaldt oftest i diskusjonene om arbeiderbevegelsen skulle gå inn for folkevæpning eller den rene antimilitære linje, og eventuelt streik mot krigsutbrudd.²¹²² Det norske arbeiderpartiet gikk særegent lengst i en ren antimilitær linje og trønderopposisjonen videre med militærstreik støttet av faglig aksjon.²³ Virkemidlene i antimilitaristisk kamp ble jevnlig diskutert, om tyngdepunktet skulle ligge i parlamentarisk kamp eller masseaksjon. Sistnevnte ble drevet fram av en ungdomsoppmarsj og radikale trøndere gjennom omfattende agitasjon, møter, og ytringer i Trondheim arbeiderparti sitt hovedorgan Ny Tid. Den sosialistiske avisen er hos Bjørgum (1998) en viktig formidler av særlig Tranmæls uttrykk, men også en god informasjonskanal av antimilitaristisk budskap og hendelser tilknyttet militærsaken, som merkesensuren i 1914.

Av nyere litteratur som anvendes i undersøkelsen av antimilitarisme og merkesensuren 1914 må Terje Halvorsen sitt verk om AUFs historie *Partiets salt* nevnes. Norges Sosialdemokratiske Ungdomsforbund (NSU), en forløper til AUF, var det Halvorsen (2003) kaller konsekvente antimilitarister, og militærsaken var lenge ungdomsforbundets fanesak.²⁴ Halvorsen hevder kampen mot militærvesenet var en samlende sak for hele arbeiderbevegelsen, men mener det var klart at ungdomsbevegelsen stod på en plattform som var mer radikal enn partiledelsen.²⁵ Halvorsen viderefører en tendens Lange (1939) påpekte blant arbeiderhistorikere. Den antimilitaristiske kampen og "den egentlige sosialistiske antimilitarismen" knyttes oftest til Ungdomsforbundet. Kampen mot militarismen var typisk formidlet som en prioritert linje og antimilitarismen har således passet godt inn i formidlingen av en radikal ungdomsbevegelse.

Dette kan være med på å forklare noe av den mangelfulle omtalen av trønderopposisjonens antimilitaristiske kamp. Bjørgum (1998) påpeker den ofte havnet i skyggen av deres fagopposisjonelle arbeid.²⁶ Bjørgum gjør poeng av at antimilitarismen også har hatt en sentral rolle i radikaliseringsprosessen av opposisjonen i den norske arbeiderbevegelsen, og som man videre kan tolke som en viktig identitetsmarkør for trønderradikalerne.²⁷

²¹ Bjørnson, 1990, s. 326

²² Bjørgum, 1998, s. 91

²³ Bjørgum, 1998, s. 505

²⁴ Halvorsen, 2003, s. 70

²⁵ Halvorsen, 2003, s. 72, 100

²⁶ Bjørgum, 1998, s. 219

²⁷ Bjørgum, 1998, s. 22-23

Antimilitarismen er ikke fullstendig ignorert, noe man kan lese gjennom Edvard Bull d.y., Zachariassen, Lange m. flere, men later til i historieskrivingen å være flettet inn som et stridsspørsmål innad i den radikale retning uten å være videre problematisert. En sentral forklaringsfaktor ligger trolig i arbeiderhistorikernes fokus på at det var den faglige striden som heller hadde blitt tillagt den viktigste rolle for opposisjonens framvekst. I arbeiderhistorieskrivingen nevnes sjelden opposisjonen, faglig strid eller radikaliseringsfasen uten at arbeiderhøvdningen Tranmæl er inkludert i samme åndedrag. Viktigheten av Tranmæl som forklaringsfaktor eller betydelig skikkelse av dimensjoner skal ikke underspilles, men hans skygge strakte seg så langt at den muligens selv dekket over antimilitarismens viktighet for ettertiden. Fagopposisjonen var hans hjertebarn, og da man med en smule overdrivelse kan si den senere politiske arbeiderbevegelse gikk i skole hos Martin Tranmæl kan militærstriden havnet noe i bakgrunnen i leksjonen om radikaliseringsfasen og partiseieren i 1918.

Historiens hjul for antimilitarismen spant noe saktere inn mot trettitallet. Kampen mot militærvesenet var en mindre konsekvens av klassekamptanken. KlASSESamarbeid ble et langt viktigere motiv for Arbeiderpartiet da forandring gjennom parlamentarisk flertall og regjeringssamarbeid ble stadig mer sannsynlig.²⁸ I forlengelse av dette kan man snakke om det Bjørgum (1998) kaller "9. april-syndromet", da den andre verdenskrig var et faktum og invasjonen var inntruffet ble kampen mot nazismen viktigere enn kampen mot våpnene.²⁹ Eng (2018) knytter også inn at Arbeiderpartiet måtte endre sitt forsvarspolitiske syn mot slutten av 1920-tallet da de gikk fra å være et revolusjonært opposisjonsparti til å potensielt sitte i regjering.³⁰ I tillegg må man ta i betraktning bolsjevikrevolusjonen i 1917/1918 som utfordret den sosialistiske pasifismen og skapte en viss uenighet omkring militærstreikparolen i Ungdomsforbundet og Arbeiderpartiet.

Antimilitarismen er definitivt et ledemotiv i den politiske debatten i årene før jubileumsåret, og som i 1914 kulminerer i et spenningsforhold og konflikt mellom arbeiderbevegelsen og forsvarsvenner. Med begrepene "forsvarsvenner" og "forsvarsfiender" mener Eng (2018) at man ikke tar noen moralsk stillingtagen, begrepene forekom i arbeiderpressen så vel som borgerpressen og var i hovedsak uttrykk for holdningen man hadde til datidens eksisterende militære forsvar, eller det å være rustet mot angrep fra andre land.³¹ Merkesensuren er viet noe oppmerksomhet i sekundærlitteraturen. Hansen, Olaussen, og Zachariassen (1923) i *Den Røde ungdom i kamp og seier: Norges kommunistiske ungdomsforbund gjennom 20 aar* skrev om "censurmerket", som Ungdomsforbundet

²⁸ Bull, 1939/1976, s. 145

²⁹ Bjørgum, 1998, s. 218-219

³⁰ Eng, 2018, s. 19

³¹ Eng, 2018, s. 8

ga ut etter at geværmerket var utsolgt, at det var del av et kraftig antimilitaristisk opprop.³² Senere litteratur virker å fokusere på at merkesensuren var en konfrontasjon mellom Arbeiderpartiets antimilitarisme og myndighetene som ønsket å begrense antimilitær agitasjon. Meyer (1939) hadde i sammenheng med merkesensuren størst fokus på Arbeiderpartiets stortingsgruppe som forfektet en ubetinget antimilitarisme og at partiledelsen reagerte på at regjeringen administrativt innførte sensur som begrenset tale- og ytringsfriheten.³³ Buen i *Erindringer* (1934) som selv interpellerte i Stortinget om pressesensuren av Ny Tid og forsvarte merket og partiets antimilitaristiske agitasjon la også vekt på at merkesensuren var knebling av åndsfriheten. For Buen var merkesensuren også en trefning mellom det antimilitaristiske budskap og en reaksjon fra det borgerlige samfunnet.³⁴ Bull (1939) understreker som andre at merkestriden var en begivenhet som satte fart på den antimilitaristiske agitasjonen, og at resultatet var en kraftig protestbevegelse mot regjeringen som hadde innført "russisk sensur ved kongelig resolusjon".³⁵ Senere knyttet Bull (1947) hendelsene til den radikale retningen i den norske arbeiderbevegelsen som økte sin antimilitære agitasjon for å motarbeide den nasjonale stemningen jubileumsåret hadde forsterket.³⁶ I Haakon Lie sin biografi om Martin Tranmæl trakk Lie inn Ny Tids publikasjon av geværmerket i avisens tittelhode som et eksempel på den trønderske arbeiderbevegelsens aktivisme.³⁷ Zachariassen (1977) brukte hendelsene for å vise til hvordan Ungdomsforbundets antimilitarisme og deres utgivelse av geværmerket satte de i et motsetningsforhold til nasjonale verdier og symboler.³⁸

I forskningslitteraturen var antimilitarismen og det brukne gevær ofte introdusert som en markør for å vise den radikale ulikheten mellom partiet og ungdomsbevegelsen/fagbevegelsen. Bjørnson (1990) omtaler sensuren som merkekrigen og går i en lengre analyse enn forutgående litteratur om hvorfor geværmerket i utgangspunktet vakte så stor røre. For borgerlige politikere var geværmerket en oppfordring til å legge ned forsvaret, for Arbeiderpartiet (stortingsgruppen) var geværmerket en billedlig fremstilling av et pasifistisk uttrykk for hva arbeiderbevegelsen søkte å oppnå, "at nationerne skal negte at bruke vaaben mot hverandre".³⁹ Bjørnson (1990) satte sensurhendelsene i en større kontekst av særlig Ungdomsforbundets antimilitaristiske agitasjon i årene 1913-1915 og som en viktig forklaringsfaktor for den opphetede stemningen mellom "forsvarsfiender" og forsvarsvenner" i jubileumsåret 1914. Bjørgum (1998) knytter merkesensuren til "den polarisering og den almene

³² Hansen et al., 1923, s. 212

³³ Meyer, 1939, s. 119

³⁴ Buen, 1934, s. 102

³⁵ Bull, 1939/1976, s. 138-139

³⁶ Bull, 1947, s. 237-238

³⁷ Lie, 1988, s. 195

³⁸ Zachariassen, 1977, s. 161

³⁹ Bjørnson, 1990, s. 347-348

radikaliseringen av arbeiderbevegelsen som later til å ha skjedd i kjølvannet av Buvikaffæren, lockoutrusselen og voldgiftslovene", samt forsvarsaktivistisk agitasjon fra borgerlig side i perioden.⁴⁰ Hun bruker merkesensuren som en forklaring på den utviklingen som ledet til arbeiderbevegelsen sin boikott av jubileumsfeiringen, og påpeker dynamikken hvor merkestriden var et ytre angrep fra borgerpressen og myndighetene som medførte indre samling for partiledelsen og partiopposisjonen i Arbeiderpartiet.⁴¹ For Bjørgum som fokuserte på Tranmæl og utviklingen av opposisjonen i Arbeiderpartiet var merkesensuren og antimilitarismen som deres merkesak sentral for opposisjonens fremvekst og frammarsj. Merkesensuren var for opposisjonen viktig i deres taktikkeri om å endre Arbeiderpartiets antimilitære programpost på Trondhjemslandsmøtet i 1915, som videre ble et springbrett mot den senere erobringen av ledelsen i Arbeiderpartiet i 1918.⁴²

1.4 Metode

For å svare på problemstillingen benyttet hovedsakelig ledere, artikler, kommentarer og referat fra arbeideravisen Ny Tid i Trondheim mellom januar og september 1914. Dette er fordi et antimilitaristisk engasjement i Trøndelag og hos opposisjonen kom klart til syne i Ny Tid, særlig våren og i perioden mars/april 1914 da merkesensuren forløp. Trondheim arbeiderparti sitt hovedorgan, Ny Tid, var i 1914 et riksdekkende talerør for opposisjonen i Arbeiderpartiet.⁴³ De daglige utgavene av Ny Tid utgjør fundamentet i hovedanalysen. Kildene er tett på hendelsene da det er avisen selv som sensureres og meningsytringene er fra personene som var sentrale i merkestriden.

Bruk av aviser har lang tradisjon i norsk historieskriving, gjerne ved å studere forskjellige opinionsspørsmål. I denne oppgaven finnes det et komparativt element mellom Ny Tid og venstreorganet i Trondheim, Nidaros, som hadde ulik tolkning av merkesensurens lovmessighet og sympati med postmesterens obstruksjon i Trondheim. Hovedfokuset er rettet mot arbeiderbevegelsen, og forholdsvis lokalt fokusert i trønderradikalernes opplevelse av merkesensuren i 1914. Dette er altså ingen komparativ undersøkelse av politiske grupper. I oppgaven er det inkludert motforestillinger fra borgerlig presse, mer spesifikt Aftenposten, Adresseavisen, Dagbladet, Nidaros, Nidaros (Trøndelagen), og Morgenbladet. Dette poengterer hvor radikalt arbeiderbevegelsens antimilitære budskap i arbeideraviser som Ny Tid, Arbeidet (Bergen), Arbeidets rett og Social-

⁴⁰ Bjørgum, 1998, s. 191

⁴¹ Bjørgum, 1998, s. 191-193

⁴² Bjørgum, 1998, s. 207-208, 218-222

⁴³ Kokkvoll, 1981, s. 82

⁴⁴ Bjørgum, 1998, s. 107

Demokraten stod fra det generelle samfunnet. Et mangfold av pressen gir et mer nyansert bilde av den offentlige diskusjonen.

Tilnærmingen i denne oppgaven ligger i å finne svar gjennom kvalitativ forskningsmetode. Her vil også kildemateriale som beretninger fra Trondhjem Arbeiderparti og møteprotokoll fra ungdomsforbundet i Trondheim, Trd.hjem Socialistlag benyttes, for å få innblikk i partiets reaksjoner på merkesensuren og forståelse av deres antimilitaristiske profil og meningsmangfoldet i Arbeiderpartiet. Jeg har konsultert kildemateriell fra Trondhjem Arbeiderparti og Trondhjem postkontor, som finnes ved Statsarkivet i Trondheim, men arkivene ga ikke informasjon til oppgaven. Fra Trondhjem politikammer er det inkludert i kildemateriale en anmeldelse fra redaktør Martin Tranmæl på postmester Karl Peter Bryn som er viktig i historien om merkesensuren. Ellers benytter oppgaven seg av digitaliserte utgaver av landsmøteprotokoller fra Det norske Arbeiderparti for å vise partiet militærpolitiske utvikling, og en årsberetning for DNA 1914 for å belyse partiets innstilling til jubileumsåret 1914.

Arbeiderpressen la et kontinuerlig grunnlag for kultur- og opplysningsarbeid, drevet av og for arbeidere. Kildene er derav klart farget av ideologi, budskap, argumenter og intensjon i denne saken, også med tanke på at aviser er kilder av mer offentlig karakter som søker å overtale og opplyse. Naturligvis er dette en avgjørende kildekritisk betraktning, sammen med den utfordring som ligger i at ingen av artiklene er underskrevet. En kvantitativ analyse som registrerer hvor hyppig antimilitaristisk innhold fra reportasjer, referater og meldinger publisertes, ga Ny Tid en klar antimilitaristisk profil i perioden som undersøkes.⁴⁵ Viktig er det å understreke at det ikke er avisen i seg selv som er hovedobjektet i analysen, men det å trekke ut trønderopposisjonens meninger, ytringer og ståsted i konflikten. De kvalitative analysene peker i oppgaven ut det viktige som finnes i det antimilitaristiske materiale arbeideravisen Ny Tid presenterer. Lederartiklene utgjør den betydeligste kildegruppen. Usignert materiale er potensielt den største kildekritiske fallgruven i undersøkelsen. Avsenderspørsmålet er et metodeproblem, men den som typisk formelt har vært ansvarlig for avisas politiske tendens er ofte redaktøren, og med bakgrunn i hva Jorunn Bjørgum også antyder kan man med stor sikkerhet si at redaktør Martin Tranmæl stod bak disse.⁴⁶ Svakheten i usignerte artikler gjør det i oppgaven vanskelig å sette distinksjon på andre medlemmer i redaksjonen sitt antimilitaristiske syn og preg. De mest markante stemmene man fant i redaksjonen tillegg til

⁴⁵ I hele forskningsperioden kan man registrere hyppige skrivelser om merket, og annet som omhandler kampen mot militarismen. Gjennom marsmåned 1914 finner man en rekke ledere om merket, i tillegg til telegrammer fra den pågående LO-kongressen og deres respons på merkesensuren samt annet antimilitaristisk budskap knyttet til internasjonale hendelser eller saker i lokalområdet som Buvikaffæren.

⁴⁶ Bjørgum, 1998, s. 26

Tranmæl som var Knut Olai Thornæs, og Reinert Torgeirson. Likevel dreier oppgaven seg på å få innsyn i den antimilitaristiske linjen til opposisjonen, hvor Tranmæl var sterkt definerende, og lederartiklene bryter sannsynligvis svært sjeldent med trønderradikalernes oppfatning av militærsaken.

Da det gjelder den historiske forskningslitteraturen har Edvard Bull d.y. sin hovedoppgave *Trøndere i norsk arbeiderbevegelse før 1914* og Jorunn Bjørgums doktorgradsavhandling *Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918* vært sterke inspirasjonskilder som har hjulpet for interessen å se nærmere på antimilitarismens betydning for radikaliseringen av den norske arbeiderbevegelsen.

1.5 Fagdidaktisk relevans

Fagfornyelsen har lagt spesiell vekt på demokrati og medborgerskap som ett av de tverrfaglige temaene som skal gi elevene kunnskap om demokratiets forutsetninger og verdier. Denne undersøkelsen tar for seg merkesensuren, som er svært aktuelt i dette øyemed. Hendelsene handler mye om politisk perspektiv og for elevene kan sensurhendelsene vise en sammenheng mellom demokrati og sentrale menneskerettigheter som ytringsfrihet er avhengig av en individuell rett til å delta i politisk arbeid og at aktive medborgere bruker retten til politisk deltakelse. Hendelsene er en god referanse til norsk demokratiutvikling, som er drevet fram av både framgang som tilbakegang. Merkesensuren i 1914 poengterer godt at demokratiet ikke kan tas for gitt, for elevene kan merkestriden være et spennende eksempel som bryter med den typiske demokratiforståelsen av norsk historie etter Grunnloven 1814.⁴⁷ Merkestriden kan i undervisningen få frem dilemmaer som ligger i mindretallets rettigheter mot majoritetstanken. Merkestriden er også et eksempel som foregikk i et polarisert samfunn med forsvaret som konfrontasjonspreget stridstema, slik kan merkesensuren som eksempel gi spennende nærkontakt til lærestoffet. Hendelsene er derfor gunstige for dybdelæring, og med tematikk som ytringsfrihet og sensur trenger ikke fortiden å bli fjern eller abstrakt.⁴⁸

Det historiske forarbeidet for undersøkelsen hviler også på anvendbare kilder som avisartikler og stortingsreferat. Det historiske materialet som omkranser seg rundt visuelle uttrykk som geværmerket, synlig agitasjon i ledere, og argumentasjon i Stortinget. Det er ingen automatikk i at det historiske materialet engasjerer elevene kognitivt eller emosjonelt, men rent praktisk berører merkestriden så mange tematikker som gir historielæreren nok av former til å bære innholdet med. Særlig den

⁴⁷ Kunnskapsdepartementet, 2017

⁴⁸ Lund, 2019, s. 63-65

offentlige debatten i mars og april 1914 med sitt varierende kildegrunnlag med subjektive preg åpner opp for materialbaserte oppgaver som trener ferdigheter i kildekritisk analyse.⁴⁹

1.6 Strukturoversikt

Så langt i oppgaven har jeg beskrevet problemstilling, historiografi, metodiske betraktninger, samt fagdidaktisk relevans. Hovedanalysen er strukturert i at den først tar for seg et eget kapittel 2. om bakgrunnshistorien for å kontekstualisere merkestriden våren 1914. Hensikten er å skildre en rekke polariserende forhold som var med på å definere utgangspunktet for at merkesensuren ble en så svært konfrontasjonspreget hendelse. Kapittel 3 omhandler merkestriden hvor underkapittel 3.1 er en gjennomgang av NSU sin utgivelse av geværmerket og jubileumsforsvarsmerket det var en respons på. Hensikten med underkapittelet er å sette geværmerket i en historisk sammenheng og presisere hva merkets billedlige framstilling av hva arbeiderbevegelsen håpet å oppnå med sin antimilitarisme. Underkapittel 3.2 søker å tydeliggjøre hva som lå i og hvorfor borgerpressens reagerte på NSU sitt antimilitaristiske merke. Kapittelet redegjør for de første reaksjonene i Morgenbladet og Nidaros, og partipressenes agitatoriske karakter. Samt argumenteres det i underkapittelet for at merkestriden på det tidspunkt var presseskapt. I kombinasjon med den antimilitaristiske indignasjon saken skapte, bidro dette til at postmesteren i Trondheim nektet å ekspedere brevkort med disse antiforsvarsmerkene, og markerte det man kaller merkesensuren.

Underkapittel 3.3 handler om interpellasjonen i Stortinget og antyder forsvarssakens konfrontasjonspregede karakter og hvor markant arbeiderbevegelsens antimilitaristiske standpunkt stod i relasjon til storsamfunnet, at saken så raskt ble tatt opp av Høyre og Venstre i Stortinget. Delen ønsker også å vise at stortingsgruppen solidarisererte seg med det radikale Ungdomsforbundet, for å understreke merkesensurens samlende kraft gjennom ytre angrep. Underkapitlene 3.4 og 3.5 tar for seg perioden etter stortingsdebatten da det norske postreglementet fikk et tillegg som førte til at postmesteren nektet å distribuere Ny Tid fordi det forbudte geværmerket var trykket i avisens tittelhode. Dette er kalt pressesensuren og kapittelet tar for seg hvordan kampen mot militarismen utviklet seg til en kamp for ytringsfriheten gjennom ytringer i stortinget og den massive protestbølgen som fulgte regjeringens sensur. Det sentrale fokuset i dette underkapittelet er å vise hvordan pressesensuren skjerpet de trønderopposisjonelles antimilitaristiske kampanje og forsterket dens revolusjonære klassekamporienterte preg.

⁴⁹ Lund, 2019, s. 111-112

Kapittel 4.1 om etterspill med underkapitlene 4.2 om militærstreik og 4.3 om avvæpning avslutter merkestriden og er særlig knyttet opp mot besvarelsen av den tredje problemstillingen. Her er det essensielle å vise hvordan merkesensuren bidro til å radikalisere hele den norske arbeiderbevegelsen og hvordan det ga sitt utslag i en praktisk-politisk utforming av en klarere antimilitær programpost på Arbeiderpartiets landsmøte i Trondheim 1915

Avslutningsvis vil jeg i kapittel 5. oppsummere undersøkelsens historiske bidrag og anbefalinger til videre forskning.

2. Bakgrunnshistorie

Fra 1891 til 1906 var folkevæpningstanken hovedlinjen i Det norske Arbeiderparti sitt militærprogram. Da Arbeiderpartiet avholdt sitt 19. landsmøte i Kristiania aprildagene 1906 forkastet flertallet folkevæpningstanken til fordel for den rene antimilitær programpost som gikk inn for "militarismens avskaffelse og opprettelse av internasjonale voldgiftsdomstole".⁵⁰ Den nye programposten forfektet en pasifisme som i samarbeid med det internasjonale sosialdemokrati gikk i motsatt retning av "rustningenes og krigens barbari og folkevæpningens kraftpatriotisme".⁵¹ Hvilket var en kursendring, som Agøy (2000) påpeker var et ytterst radikalt standpunkt i internasjonal sammenheng.⁵²

Endringen i 1906 var ifølge Bjørgum (1998) en måte å ta et oppgjør med de økte nasjonalistiske kreftene i Arbeiderpartiet som oppstod omkring unionsoppløsningen.⁵³ Ni år senere på Det norske Arbeiderparti sitt 22. ordinære landsmøte i 1915 i Trondheim, var antimilitarismen i større grad blitt en kampsak for opposisjonen som på hjemmebane brukte militærsaken som et "springbrett" for overtakelse av partiet og utformingen av en praktisk og nasjonal avvæpningslinje.⁵⁴ På denne tiden hadde den antimilitaristiske linjen i den norske arbeiderbevegelsen gjennomgått en større forandring. Merkesensuren var et ledd i denne utviklingen, men det forelå også en rekke radikaliserende hendelser som gjorde året 1914 spesielt konfliktrikt, og som definerte trønderopposisjonens militærpolitiske holdninger.

Den konsoliderte opposisjonen man så i 1915 sporer Bjørgum (1998) tilbake til de antireformistiske kreftene på landsmøtet i 1906.⁵⁵ Trøndersk arbeiderbevegelse drev identitetsbygging ved systematisk opposisjonsarbeid som ofte var reaksjoner på reformistiske krefter i partiet, eller blant annet avsmak for forsvarsaktivisme. Sistnevnte ga et vekstgrunnlag for en radikal antimilitaristisk holdning som kom til syne under merkesensuren i 1914. For å forstå trønderradikalernes antimilitaristiske profil og reaksjonene på merkesensuren må man inkludere et utvalg av forutgående formende hendelser. Spesielt var det en hendelse som lokalt og nasjonalt vakte sterke reaksjoner. Under Buvikaffæren skjøt og drepte streikebryter Alf Egseth fagforeningssekretær Marius Folstad i forbindelse med en pågående streik ved Pienes Mølle i Buvika i Utrøndelag i 1913. Det Næss (1988) beskriver som en

⁵⁰ Det norske Arbeiderparti, 1910, s. 77-80

⁵¹ Bjørnson, 1990, s. 328

⁵² Agøy, 2000, s. 89

⁵³ Bjørgum, 1998, s. 221

⁵⁴ Meyer, 1939, s. 133

⁵⁵ Bjørgum, 1998, s. 219-220

av de mest dramatiske hendelsene i norsk arbeiderhistorie fikk mye spalteplass i Ny Tid og Tranmæl brukte Buvikaffæren som et negativt eksempel på "den borgerlige frihet".⁵⁶

Saken hadde en sterk polariserende effekt på arbeiderpressen som tok Folstad sin side, og borgerpressen som stilte seg bak Egseth. I Trondheim gikk arbeiderbevegelsen til motoffensiv der Ny Tid avverterte for boikott av mel fra Pienes Mølle og klassebevisste arbeidere møttes til folkemøter organisert av Samorganisasjonen.⁵⁷⁵⁸ Den veritable klassekampen som oppstod mellom pressene var først og fremst et stridsemne som da og i litteraturen er blitt tilknyttet fagopposisjonen da dens leder Tranmæl ble beskyldt for å ha blod på sine fingre av Aftenposten, ettersom han tidligere hadde skremt med "dynamitt i borehullene", sabotasje og obstruksjon. Martin Tranmæl og Elias Volan fra Samorganisasjonen i Trondhjem kunne med sterke agitatoriske evner fyre løs mot beskyldningene og heller fremheve at Egseth hadde uvitende vært et "redskap i kapitalistenes brutale kamp mot arbeiderklassen".⁵⁹ Sterke protester kom særlig da Egseth ble løslatt, en dom arbeiderbevegelsen så som uriktig og "sprunget ut av domstolens overklasse-innstilling".⁶⁰ Av Bull (1939/1976) framkom det at opposisjonen kom styrket ut av saken, fordi Buvikaffæren var et gjennombrudd for boikott som kampmiddel i Norge.⁶¹ Buvikaffæren skjerpet klassekampen hos trønderradikalerne og brakte med seg en sterk bitterhet som bidro til en polarisering av de konfrontasjonslystne sidene i arbeiderbevegelsen og det borgerlige samfunn.

I sammenheng med forutgående radikaliserende hendelser er det også viktig å trekke inn en hendelse som for Bull (1939/1976) aktualiserte militærspørsmålet for trønderradikalerne.⁶² Opprøret på Steinkjersannan, er beskrevet av Bye (2020) som noe som i realiteten var en merkelig blanding av politisk aksjon, soldatløyer og beruselse som begynte som ubetydelige kontroverser under en soldatutmarsj fra militærleiren Steinkjersannan sør i Steinkjer. Episoden ble langt mer eksplosiv da noen av sosialistrekruddene bevæpnet seg med øks, gevær og småstein, samt spredte en løpeseddel omkring i leiren og laget en fane som krevde løslatelse av tre rekrutter som var blitt ilagt vaktarrest for ordrenekt. Opptøyene roet seg uten noen skadde, men ryktene spredte seg til den militære ledelsen som tok kraftig affære. Rekruttene ble stilt for krigsrett og utdelt straffer på ett og et halvt år eller mindre. Daværende forsvarsminister ba vaktlaget i leiren utruste seg med skarpe skudd i tilfelle framtidige oppviglere. Arbeiderbevegelsen fordømte dommene som urettferdig militærjustis og

⁵⁶ Ny Tid, 15. mai 1914, Leder "Den borgerlige frihet"

⁵⁷ Næss, 1988, s. 77-83

⁵⁸ Bjørnson, 1990, s. 417

⁵⁹ Hanssen, 2021, s. 120

⁶⁰ Bull, 1939/1976, s. 121

⁶¹ Bull, 1939/1976, s. 123

⁶² Bull, 1939/1976, s. 101

stridige med humane rettsprinsipper. Arbeiderpartiet solidarisererte seg med de dømte, sentralstyret opprettet et fond til støtte for de dømtes familier. I Trondheim og Kristiania arrangerte man møter og demonstrasjonstog.⁶³

Blant trønderradikalerne var Buvikaffæren i 1913-14 og opptøyene på Steinkjersannan i 1911 øyeåpnere, arbeiderbevegelsen hadde lite å stille opp med mot et borgerlig militærvesen som holdt sosialistenes samfunnsopprør nede.⁶⁴ Behovet for direkte aksjon var trengende. NSU hadde gitt sin tilslutning til militærstreiktanken i 1912 og for trønderradikalerne i fagopposisjonen, Samorganisasjonen og Ny Tid agiterte man for vernepliktsstreik.⁶⁵⁶⁶ Militærsaken opptok mange, og selv om det var interne uenigheter vedrørende aksjonsproblematikken særlig mellom ledelsen og opposisjonen var det en forholdvis samlet antimilitaristisk front i Arbeiderpartiet.

Inn mot 1914 fikk de politiske motsetningene en "egen valør og intensitet" mente Bjørgum (1998) fordi grunnlovsfeiringens 100 årsjubileum brakte med seg en nasjonalistisk stemningsbølge i landet. For antimilitarister var jubileet for arbeiderbevegelsen heller en feiring for sjåvinisme og militarisme. Dermed var det ikke tilfeldig at Martin Tranmæl i årets første lederartikkel i 1914, hevdet at grunnlovsjubileet var innevarslet i "militarismens tegn".⁶⁷ Borgerpressen hadde i sine nyttårsutgaver ifølge Tranmæl vært fullspekket med militaristiske og antisosialistiske artikler og derfor manet han til motstand. Særlig gjaldt det myndighetene som ønsket seg "nye militærbevilgninger og forlængelse av vaabenøvelserne".⁶⁸

Slik Hanssen (2021) ser det, slo lokale motsetninger i Trondheim mellom antimilitarister og forsvarsaktivister i kombinasjon med internasjonal spenning og opprustning inn i den politiske diskusjonen om kampen mot militarismen. Lokalt i Trondheim gikk borgerlige aviser til harde angrep på trønderradikalernes antimilitarisme, hvilket provoserte til mer antimilitær virksomhet. 14. januar 1914 arrangerte Trondhjems Socialdemokratiske forening i Arbeiderforeningen et foredrag og diskusjon om krig og forsvar.⁶⁹ Der talte den svenske antimilitaristen Albert Jensen mot "rustningsraseriet i Europa" og krig forårsaket av kapitalistiske profittinteresser. Særlig de utenlandske agitatorene som var svært populære talere i Trøndelag vakte sterk indignasjon hos borgerpressen som ønsket disse utvist for sin "forbyderiske agitation mot samfundet".⁷⁰

⁶³ Bye, 2020, s. 96-99

⁶⁴ Bye, 2020, s. 99

⁶⁵ Bull, 1939/1976, s. 136-137

⁶⁶ Hanssen, 2021, s. 128

⁶⁷ Ny Tid, 2. januar 1914, Leder "Det nye aar"

⁶⁸ Ny Tid, 2. januar 1914, Leder "Det nye aar"

⁶⁹ Ny Tid, 15. januar 1914, "Krig og forsvar"

⁷⁰ Ny Tid, 16. januar 1914, Leder "Brøl i "Dagsposten"

Konfrontasjonen mot utenlandske agitatorer var et svært opphissende element hos trønderradikalerne siden Jensen og andre tidligere hadde blitt utvist av landet for sin antimilitaristiske agitasjon.⁷¹⁷²

Mistilliten mot rettsprosesser og forskjellsbehandling av antimilitarister må dermed anses som sentralt inn mot merkesensuren som også kom til å ta opp tolkningsvarianter av da postreglementet.

Ordskiftet mellom antimilitarister og militarister hadde altså vært skarpt allerede inn mot merkesensuren i mars 1914. Et siste og viktig tema som startet og fortsatte gjennom merkesensuren som bidro til å skape splid i Arbeiderpartiet og samfunnet gjaldt spørsmålet om jubileumsfeiringen.

De politisk engasjerte i arbeiderbevegelsen var ikke imot nasjonal markering av jubileet alene, men man ønsket å ikke blande den med forsvarsaktivisme. Som partileder Christian Holtermann Knudsen uttalte i Ny Tid kunne jubileumsfesten få "en sterk militær-agitatorisk karakter og dertil bli betydelig opblandet med hyldning av kongedømmet som saadant".⁷³ På Det norske Arbeiderpartiets landsstyremøte i fra 14. til 16. februar 1914 møttes sentralstyret og de øvrige medlemmer, hvorav Tranmæl var å regne som en av de sistnevnte.⁷⁴ Fra sentralstyret og stortingsgruppen var det kommet to forskjellige forslag om stillingtaken til jubileumsdeltakelse. Sentralstyret oppfordret partifeller til å ikke delta så lenge festlighetene hyllet den daværende samfunnsordningen, men her påpeker Bjørgum (1998) at formuleringen i praksis aksepterte deltakelse.⁷⁵ Stortingsgruppens forslag ble vedtatt med formannens stemme.

Idet møtet erkjender grundlovens princip om folkesuveranitetens betydning for det hele folk, og følgelig ogsaa for socialdemokratiets fremgangslinjer, henstilles til partifæller overalt i landet at arbeide for at alle officielle festligheter i anledning hundredearsjubilaet blir arrangert paa et grundlag, saa partiet kan delta i dem. (Det norske Arbeiderparti, 1915, s. 24-25)

Stortingsgruppen hadde stått samlet bak forslaget med stort flertall, hvilket Bjørgum (1998) mener antydte at det kontroversielle spørsmålet om deltakelse muligens ikke var like kontroversielt blant velgermassen.⁷⁶ I Trondheim var de ikke av samme oppfatning. Forslaget fra landsstyremøtet var sendt ut i lokallagene, hvorpå Trondhjem arbeiderparti vedtok å stemme mot forslaget, altså med sentralstyrets flertall.⁷⁷ Trondhjem arbeiderparti sin jubileumsbeslutning var ikke videre populær i

⁷¹ Bjørnson, 1990, s. 310

⁷² Bjørgum, 1998, s. 187

⁷³ Ny Tid, 17. mars 1914, "Til Canutus og likesindede"

⁷⁴ Det norske Arbeiderparti, 1915, s. 24-25

⁷⁵ Bjørgum, 1998, s. 182

⁷⁶ Bjørgum, 1998, s. 186

⁷⁷ Ny Tid, 26. februar 1914, "Partimøtet igaar"

hovedorganet Social-Demokraten, som mente trønderne hadde misforstått vedtaket fra landsstyremøtet og antydte en bristende lojalitet hos disse.⁷⁸⁷⁹

I Ny Tid var det en uttalt motstand mot stortingsgruppens forslag, Tranmæl kritiserte stortingsgruppen som enstemmig hadde vedtatt å stemme for en forberedende komitéinnstilling om stortingets deltakelse på jubileumsutstillingen. Riktignok forpliktet ikke Arbeiderpartiets stortingsgruppe seg ved votering til å delta i festlighetene, men for Tranmæl måtte arbeidere som ville feire med borgerne etter all "rustningsagitation", "den tilspidsede klassekamp", og ved å nevne andre eksempler, vise at de var "fuldstendig blottet for enhver klasse- og æresfølelse".⁸⁰

At det var visse uenigheter mellom partiet sentralt og i Trondheim så man også da "Canutus", Ny Tids faste ukesspaltist og trolig Knut Olai Thornæs, gikk inn i diskusjon med artikkelen fra Social-Demokraten. Canutus gikk i spalten til angrep på ledelsen og landsstyret som "principmæssig velger at ta det standpunkt som ikke deles av partiets medlemmer ellers".⁸¹ Partiformann Chr. Knudsen reiste innvendinger mot disse anklagene og presiserte at sosialdemokratiet i stor utstrekning ikke kunne delta på festlighetene slik de var arrangert, men i kommuner hvor Arbeiderpartiet hadde flertall og kunne definere festprogrammet "bør festlighetene kunne ordnes tilfredsstillende for alle parter".⁸²

Essensen i uenigheten handlet mye om at Knudsen og partiledelsen mente det var en feilaktig forutsetning å tro at sosialdemokratene kunne stille seg utenfor den daværende samfunnsorden som Tranmæl, Canutus og trønderradikalerne kunne hinte til. Det er sentralt å ha i mente slik Helle (1988) skriver at Chr. H. Knudsen sverget til en konsekvent parlamentarisk reformpolitikk, jubileumsfeiringen var ikke noe unntak.⁸³ Chr. H. Knudsen presiserte selv at "vort parti har godkjendt parlamentarismen som et hjelpemiddel paa veien til vort maal, som peker utover de bestaaende samfund".⁸⁴ Dette passet dårlig med trønderradikalernes oppfatning om at så lenge feiringen av grunnlovsjubileet var misbrukt av militarisme, forsvarsaktivistiske krav og de borgerlige premisser, var det ikke riktig for arbeiderbevegelsen å gå med på feiringen.

Ser man Buvikaffæren, jubileumsfestlighetene, og merkesensuren under ett var de en lang rekke hendelser med sterk radikaliserende og polariserende effekt for hele arbeiderbevegelsen. Bjørgum (1998) trekker Buvikaffæren og borgerlig forsvarsaktivisme inn som sentrale innslag i en forklaring

⁷⁸ Social-Demokraten, 3. mars 1914, "Om partiets"

⁷⁹ Ny Tid, 6. mars 1914, Leder "Jubilæumsfestlighetene"

⁸⁰ Ny Tid, 11. februar 1914, Leder "Jubilæumsfestlighetene"

⁸¹ Ny Tid, 7. mars 1914, "Uken som gik"

⁸² Ny Tid, 17. mars 1914, "Til Canutus og likesindede"

⁸³ Helle, 1988, s. 189

⁸⁴ Ny Tid, 17. mars 1914 "Til Canutus og likesindede"

på hvorfor boikotten av jubileumsfestlighetene fikk så sterk utbredelse i arbeiderbevegelsen. Merkesensuren var med på å avdekke sprikende interesser i Arbeiderpartiet om avvæpningsspørsmålet, behov for antimilitaristiske kampmidler, og ulik forståelse av nasjonale verdier.⁸⁵

⁸⁵ Bjørgum, 1998, s. 191

3. Merkestriden

3.1 Det brukne gevær

I 1914 vakte den norske arbeiderbevegelsen sin antimilitarisme sterk indignasjon hos borgersamfunnet. Jubileumsåret hadde framprovosert sterke nasjonalistiske følelser hos borgerpressen og befolkningen.⁸⁶ Den nasjonalistiske stemningsbølgen som jubileumsfeiringen innbød til, var supplert med en stadig økende borgerlig agitasjon for flere bevilgninger til forsvaret.

Som et ledd i å bekjempe militarismen valgte sentralstyret i Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund å arrangere en antimilitaristisk agitasjonsuke som startet fra 8. mars i 1914.⁸⁷ Dette var en landsomfattende samlet innsats hovedsakelig av ungdomsbevegelsen, men også med deltakere fra Arbeiderpartiet, og arbeiderpressen. Aksjonen var rettet mot regjeringens nye rustningsplaner som gikk ut på ekstra bevilgninger til sjøforsvaret og utvidelse av verneplikten til ett år.⁸⁸⁸⁹

Det som fikk aller størst betydning etter NSU sin antimilitaristiske uke, var at det ble vedtatt å lage et brevmerke med motivet av det brukne gevær. Dette skulle være et mottrekk mot et allerede eksisterende forsvarsmerke som forsvarsforeningen hadde fått produsert til inntekt for sanitetsforeningen.⁹⁰⁹¹ Komiteen "Norske Kvinders innsamling til forsvaret", søkte å samle inn midler til feltlasaretter og sanitært materiell. Disse inntektene skulle komme av et frimerke som kunne klistres på brev og brevkort. Forsvarsmerket kom i form av et norsk flagg på en blå bakgrunn med innskriften "Jeg vil værge mitt land". Forsvarsmerket markerte også jubileumsåret og bar i tillegg inskripsjonen "Norge 1814-1914".⁹² Forsvarsmerket kostet 5 øre og Nidaros kunne opplyse om at merket kunne anvendes med poststyrelsens tillatelse.⁹³

Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund sitt brevmerke med det brukne gevær eller antiforsvarsmerket som det ble betegnet av den borgerlige presse, kunne klistres på brev, brevkort eller klær. Inntektene skulle gå til den videre antimilitære agitasjon eller ifølge rørosavisen Arbeidets Rett, "konkurere ut overklassekvindene og deres forsvarsmerker!".⁹⁴⁹⁵ NSU sitt merke utkom i

⁸⁶ Bull, 1939/1976, s. 138

⁸⁷ Halvorsen, 2003, s. 73

⁸⁸ Ny Tid, 9. mars 1914, "Kampen mot militarismen"

⁸⁹ Ny Tid, 2. mars 1914, "Agitationen"

⁹⁰ Morgenbladet, 12. mars 1914, "Kampen mot Fædrelandet"

⁹¹ Nidaros, 12. februar 1914, "1. million flagmerker"

⁹² Bjørnson, 1990, s. 348-349

⁹³ Nidaros, 22. januar 1914, "Norske kvinders innsamling"

⁹⁴ Morgenbladet, 12. mars 1914, "Kampen mot Fædrelandet"

⁹⁵ Arbeidets Rett, 4. mars 1914, "Forsvarshysteriet"

frimerkeform i et opplag på 100 000 stykker, og kunne kjøpes for 5 øre. Det røde merket bar motivet av et brukket gevær i sentrum, og med innskrift rundt motivet, "Ned med militarismen. Leve socialismen".⁹⁶⁹⁷

Motivet av det brukne gevær var en moderne form av det tidligere motivet av en brukken sabel som var høyaktuelt omkring unionsoppløsningen i 1905 og arbeiderbevegelsens demonstrasjon mot opprustningen og fiendskapet mellom de to nabolandene på det tidspunkt.⁹⁸ I 1905 lanserte Social-Demokraten, hovedorganet til Arbeiderpartiet, at partiets sentralstyre hadde besluttet å bruke den brukne sabel som årets 1. Mai-symbol. Motivet ble sammen med demonstrasjonsmottoet "Arbeide! Ikke krig!" anbragt på demonstrasjonsfanen 1. mai, sammen med kravet om åttetimersdagen. Motivet kunne også fås kjøpt som jakkemerker til inntekt for partiets virksomhet.⁹⁹¹⁰⁰

Det brukne gevær symboliserte en tydelig holdning til militærspørsmålet, det var et pasifistisk uttrykk om nedleggelse av våpnene, slik stortingsrepresentant Anders Buen beskrev det senere i Stortinget at det "brudte gevær eller den brudte sabel i vor agitation er en billedlig fremstilling av, hvad vi engang haaber at naa, det, at nationerne skal negte at bruke vaaben mot hverandre".¹⁰¹ Bak ungdomsbevegelsen bruk og fascinasjon for merket lå det nok mer enn kun den pasifistiske antimilitarismen som typisk stortingsrepresentantene og reformistene i Arbeiderpartiet stilte seg bak. Slik Lange (1939) mente så argumenterte ungdomsbevegelsen gjerne i mer marxistisk forstand, med den forståelse at antimilitarismen og motivet av det brukne gevær heller var ment som et angrep på militærvesenet, for å beskytte arbeiderklassen mot kapitalistenes bruk av forsvaret som et indre maktmiddel, enn heller bare en avstandtaken fra vold og krigføring.¹⁰²

Trolig hadde NSU plukket opp det antimilitaristiske motivet fra Ny Tid. Første gang symbolet var i bruk i Norge var i Ny Tids 1. mai-nummer i 1912. Her hadde Jacob Hansen, kunstner i Ny Tid, utformet en tegning som prydet forsiden av en naken mann i lenker som bryter et gevær på sitt kne, omringet av en rekke dødssymboler.¹⁰³ I bakgrunnen kan man skimte mannen med ljåen i ledelse av et tog, etterfulgt av en prest, en embetsmann, en kapitalist og en funksjonær, alle symboler eller representanter på de som ifølge arbeiderklassen kunne gå i militarismens ærend.

⁹⁶ Ny Tid, 20. mars 1914, "Merkerne"

⁹⁷ Bjørnson, 1990, s. 330, 348

⁹⁸ Lange, 1939, s. 81

⁹⁹ Haave, 2013, s. 96

¹⁰⁰ Terjesen, 1990, s. 68

¹⁰¹ Bjørnson, 1990, s. 348

¹⁰² Lange, 1939, s. 105-107

¹⁰³ Ny Tid, 28. mars 1914, "Billedet"

Når symbolet forekom på NSU sitt brevmerke var det en bevisst mobilisering for antimilitarismen, men at merket skulle få så voldsomme reaksjoner var nok noe mer uventet.¹⁰⁴ Bjørnson (1990) gir uttrykk for at det var noen usikre forventninger til responsen på merket hos Ungdomsforbundet. Kom de antimilitaristiske merkene til å provosere fram motreaksjoner eller ville politiet forby demonstranter å bruke merkene på 1. mai? Knappt en uke senere kom de første reaksjonene.

3.2 Morgenbladets anskrik og postmesterens obstruksjon

Sosialdemokratenes angrep på militarismen vakte harme hos borgerpressen. 12. mars 1914 var forsiden til Morgenbladet prydet av det "usømmelige" geværmerket med sentralstyret til NSU sin uttalelse om merket. På dette tidspunkt var Morgenbladet en markant konservativ avis lest av mange, og kan ha betraktet seg selv, og av arbeiderbevegelsen, som en motpol til venstresidens presse. At Morgenbladet reagerte negativt på det antimilitaristiske merket var ingen overraskelse, samtidig bidro denne artikkelen nok uventet til det motsatte av hva bladet hadde tenkt; å gjøre antiforsvarsmerket viden kjent i landet. Artikkelen bestod av en voldsom tirade. Geværmerket var en frekkhet mot forsvaret fra fedrelandets fiender. Morgenbladets kritiske røst gikk særlig ut mot ungdomsbevegelsens forsvarsnihilisme og politiske verdigrunnlag, og kritiserte de for å helle velge "Forbryderkaar i et Fængsel end at bære Vaaben som frie Mænd til Vern om den Jord, som har fostret dem."¹⁰⁵ Morgenbladet henviste i sin kritikk til militærnektingen som hadde forekommet blant yngre sosialister som demonstrerte mot verneplikten.

Arbeiderklassen ble ofte som helhet stemplet for å ha mangel på fedrelandskjærlighet. Dette gikk ut på det Bjørnson (1990) forteller om at nasjonale verdier som fedreland og forsvar hadde fått et mer antisosialistisk innhold etter hvert som Venstre og Arbeiderpartiet tok form som to selvstendige partier. Venstre sin skytterlagskultur var lite forenelig med antimilitarismen.¹⁰⁶

Artikkelen til Morgenbladet trakk også fram et argument som ble gjentatt i enhver omtale av merkesensuren, særlig hos arbeiderpressen våren 1914. I Morgenbladet sin kritikk av Kyrre Grepp, som tilhørte den revolusjonære opposisjonen i sentralstyret i Arbeiderpartiet, og var nær meningsfelle til Martin Tranmæl, ble Grepp og hans "kamerater" anklaget for å gjøre "Ruslands Gjærning". Både borgerpressen og arbeiderpressen betraktet Russisk statsstyre som noe uønsket i Norge. Ny Tid advarte mot borgerlig innflytelse, og svarte på Morgenbladets uttalelse om sensurvilje av geværmerket

¹⁰⁴ Ny Tid, 24. mars 1914, Leder "Merket"

¹⁰⁵ Morgenbladet, 12. mars 1914, "Kampen mot fædrelandet"

¹⁰⁶ Bjørnson, 1990, s. 358-359

at "Russland er rykket os saa nær ind paa livet at det allerede er mer end en nabo".¹⁰⁷ Frykten for Russland var nok i realiteten mer beskjedent enn hva avisene ga uttrykk for, samtidig kan Thompson (2004) si med tanke på det norske forsvars opprustning, forholdt det norske militære seg planmessig til at Russland kunne utgjøre en større fare.¹⁰⁸ Man kunne skimte konturene av en russisk interesse for nordområdene, og flåteplanen av 1912 var et ledd i å sikre nøytraliteten ved krig.¹⁰⁹¹¹⁰ Flåteplanen bestod av at Stortinget vedtok å bevilge 20 millioner til konstruksjon av mindre militære farkoster, og to moderne kystforsvarsskip. Her presiserer Hobson og Kristiansen (2001) at Russland og Sverige først og fremst representerte potensielle trusler ved en stormaktskonflikt.¹¹¹ I diskusjonen mellom arbeiderpressen og borgerpressen var snarere Russland et symbolsk eksempel på en skremmende autoritet ingen av sidene ville leve under. Det kan også tenkes at ved å assosiere arbeiderbevegelsen med Russland ville dette også forsterke bildet av bevegelsen som upatriotisk i debatten, med tanke på arbeiderbevegelsens allerede ambivalente forhold til nasjonale verdier og forsvar.

Morgenbladet oppfattet antiforsvarsmerket som provoserende og gikk til det skritt å forhøre seg om lovligheten av å ekspedere postmateriell med det påklistrede geværmerket. Morgenbladet rapporterte at bladet selv, samt postmesteren i Kristiania, hadde henvendt seg til poststyrelsen og deres ekspedisjonssjef Thorbjørn Heyerdahl. Postvesenet var da underlagt Arbeidsdepartementets administrasjon, og de måtte ta stilling til om ungdomsbevegelsens bruk av det offentlige postvesen for sin agitasjon var lovlig i henhold til regelverket. Her kunne avdelingsleder Heyerdahl opplyse om

at, der maa indhentes Tilladelse fra Poststyrelsen til at anbringe Merker paa brevkort. Derimot er Adgangen til at anbringe Merker paa almindelige Breve helt fri, men hvis Merkerne er av anstøtelig Indhold og strider mot Sømmelighet og Ærbarhet kan Myndighederne skride ind og negte Andvendelse av Merkerne (Morgenbladet, 12. mars 1914, "Kampen mot Fædrelandet").

Videre skulle ekspedisjonssjefen undersøke hvilke forberedende tiltak som kunne gjøres, men det var først og fremst opp til Arbeidsdepartementet å vurdere lovligheten av det antimilitaristiske merket på brev og brevkort, men Arbeidsminister Urbye hadde ingen kommentar i saken på dette tidspunkt.

Morgenbladet hadde også henvendt seg til justisministeren og forsvarsministeren, noe Ny Tid i Trondheim ikke virket overveldende begeistret for. Benevnelsene "Morgenbladets anskrik" og "borgerpressens skråll" ble gjengitt under overskriften "De forsvarsgales hysteri", og beskrivelser av

¹⁰⁷ Ny Tid, 12. mars 1914, "De forsvarsgales hysteri"

¹⁰⁸ Thompson, 2004, s. 37

¹⁰⁹ Thompson, 2004, s. 38.

¹¹⁰ Ny Tid, 5. mars 1914, s. "Militærsluket"

¹¹¹ Hobson og Kristiansen, 2001, s. 55, 64

borgerpressen som "patriotiske skrikhalse", "latterlige og hysteriske", var utrykk for at oppmerksomheten rundt merket ble ansett for å være presseskapt.¹¹² Social-Demokraten, hovedorganet til Det norske Arbeiderparti kommenterte ironisk, Morgenbladets artikkel med "Hvilken skandale" at bladet hadde fått seg en "rædsom forskrækkelse" til frokosten 12. mars. At også autoritetenes hadde reagert på antiforsvarsmerket ble også kommentert på, "Postmesteren har sendt det rædselsfulde merke, som til og med er rødt! Til poststyrelsen".¹¹³ Trønderne viste liten forståelse for hvordan merket med det brukne gevær kunne være usømmelig. Heller ikke det å ytre motstand mot militarismen og hylle sosialismen skulle være nevneverdig farlig. Det ble også understreket av Ny Tid hvordan et liknende merke utstedt av den russiske socialdemokratiske sentralkomité hadde solgt både i Paris og Trondheim uten særlige innskytelser.¹¹⁴ Ny Tid gjorde også senere et poeng ut av at motivet av det brukne gevær, fikk passere uhindret i det "militærredne Preussen", her var det underforstått at Norge var verre enn Preussen.¹¹⁵

Nidaros kontaktet 13. mars 1914 postmester Karl Peter Bryn i Trondheim, som bekreftet at det var kommet et par brev med geværmerket, hvorav ett av de hadde blitt utsendt. Postmesteren i Trondheim tok umiddelbart affære og forhørte seg med poststyrelsen om forholdsordre. Fra 14. mars til 16. mars ble brev med antiforsvarsmerket liggende i hans varetekt.¹¹⁶ Postmesteren i Trondheim hadde til Nidaros henvist til reglementet om at brev som bar usømmelige eller fornærmelige merker ikke skulle mottas til videre utsendelse.¹¹⁷ Nidaros mente postmesteren handlet riktig. Postmester Bryn kommenterte til avisen "Forsvarsnihilisternes sidste paafund forekommer mig som intet andet end en usømmelighet og kan ikke tilsigte noget andet end at tilrakke en offentlig institution".¹¹⁸ For Nidaros framkom det som direkte selvmotsigende om en offentlig institusjon i den norske stat skulle brukes til å motarbeide en annen institusjon, forsvaret, som staten delegerte millioner til hvert eneste år.

Det er interessant å påpeke hvorfor Nidaros vektla et økonomisk aspekt i saken, dette hadde sterk relasjon til Venstres forsvarspolitiske bevilgninger i forkant. Venstretilhengerne hadde i folkemøter og opprop ønsket utvidelse av verneplikten, og som regjeringsparti hadde det i 1912 fått vedtatt flåteplanen som skulle være med på å sikre nøytraliteten og styrke sjøforsvaret.¹¹⁹ Høyre og Frisinnede Venstre hadde også vært sterke pådrivere for forsvarsopprustning, og deres

¹¹² Ny Tid, 12. mars 1914, "De forsvarsgales hysteri"

¹¹³ Social-Demokraten, 12. mars 1914, "En rædsom forskrækkelse"

¹¹⁴ Ny Tid, 20. mars 1914, "Merkerne"

¹¹⁵ Social-Demokraten, 30. mars 1914, "Ned med militarismen"

¹¹⁶ Nidaros, 16. mars 1914, "Antiforsvarsmerkerne"

¹¹⁷ Nidaros, 16. mars 1914, "Antiforsvarsmerkerne"

¹¹⁸ Nidaros, 14. mars 1914, "Antiforsvarsmerker utenpaa brever!"

¹¹⁹ Andersen, 2014, s. 17-18

forsvarsaktivistiske agitasjon var til støtte for regjeringen og venstreflertallet i Stortinget som våren 1914 foreslo og vedtok en forlengelse i tjenestetiden i marinen fra 6 til 12 måneder, og for regimentssamlinger 24 til 30 dager.¹²⁰ Dermed var det naturlig for venstreorganet Nidaros å påpeke hvilken prislapp forsvarsagitasjonen motarbeidet, og hva for en stor effekt det lille geværmerket virkelig betydde.

I Ny Tids leder 14. mars titulert "Russiske tilstande" gikk redaktør Martin Tranmæl hardt ut mot postmester Bryn.¹²¹ Redaktør Tranmæl mente at postmester Bryn hadde gjort seg skyldig i obstruksjon. Dette definerte Tranmæl i postmesterens tilfelle som "at offentlige funktionærer ved en pedantisk efterfølgelse av reglementet bringer forstyrrelse ind i sin virksomhet saaledes at den helt eller delvis lammes".¹²² Av Tranmæl framstod obstruksjonen som en langt større fare enn den "vore chauvinister og militarister" så i en erobningskrig anført av Russland. For Tranmæl pågikk det en russifisering ved hjelp av "vor egen overklasses magtsyke og arbeiderfiendtlighet". Lederen uttrykte at saken var blåst opp av borgerlig skremselspropaganda som kun fungerte som avledning fra de inngrep i ytringsfriheten og asylretten som ble gjort av myndighetene.¹²³

Tranmæls benevnelse av asylretten gikk ut på myndighetenes tidligere utvisning av utenlandske sosialister. Trolig en henvisning til agitatorene og syndikalistene Albert Jensen som i 1905 ble fengslet og utvist for antimilitaristisk agitasjon.¹²⁴ Akkurat som den danske agitatorene og ungsosialisten hadde Alfred Kruse blitt kastet ut av landet i 1911, så kvikt at Kruse selv ikke fikk anledning til å kysse sin kjæreste kunne dagspressen da melde.¹²⁵ I 1915 ble Tranmæls kritikk noe mer berettiget da Stortinget vedtok en provisorisk anordning mot forsvarsfiendtlig agitasjon. Alfred Kruse som da var redaktør for Indtrøndelagens Socialdemokrat ble utvist i henhold til denne. Ny Tids ansatte som Martin Tranmæl, Knut Olai Thornæs og Reinert Torgeirson var noen av dem som ble idømt mindre straffer på grunn av diverse uttalelser og motstand mot saken.¹²⁶

Tranmæl brukte anledningen til å påpeke et poeng svært mange norske antimilitarister brukte, som omhandlet troen på at to millioner nordmenn kunne holde forsvar av landet mot en stormakt som Russland. Tranmæl mente synspunktet var overdrevet, og bemerket ironisk om russisk posisjonering mot Nordsjøen "Vi maa derfor ruste paa kniven. Vi skal da greie at holde igjen russerne!". Ny Tid og

¹²⁰ Lange, 1939, s. 105.

¹²¹ Ny Tid, 14. mars 1914, Leder "Russiske tilstande"

¹²² Ny Tid, 23. mars 1914, Leder "Postmesterens obstruktion".

¹²³ Ny Tid, 14. Mars 1914, Leder "Russiske tilstande"

¹²⁴ Bjørgum, 1998, s. 204

¹²⁵ Bull, 1939/1976, s. 130

¹²⁶ Bjørgum, 1998, s. 203.

Tranmæl var godt informert i europeisk stormaktspolitikk, og slik Bjørnson (1990) påpeker var sosialistene fullstendig klar over at også England og Tyskland var interessert i taktiske holdepunkter langs norskekysten. Sosialistene var av den oppfatning at et forsvar av nøytralitet eller norsk selvstendighet ikke nyttet mot en stormakt.¹²⁷ Hvilket var en gjennomgående argumentasjon hos trønderradikalerne at militærvesenet først og fremst var et militærsluk for et fattig land som gikk til en forsvarsevne som ikke stod i stil med stormaktenes, og penger som heller kunne gått til sosiale formål. For Tranmæl hadde også Russland nok med faren for revolusjon "som naarsom helst kan slaa ut i røde luer".¹²⁸

Ny Tids artikler samlet sett var ikke videre imponert over borgerpressen. Venstreorganet Intelligensen, hadde krevd endringer i postreglementet ved kongelig resolusjon, og Dagbladet, hovedorganet til Venstre, hadde hintet til sensur av Social-Demokraten ettersom deres angrep på forsvaret var farligere "end en slik liten merkelap paa en konvolut kan gjøre".¹²⁹ Redaktør Tranmæl ga borgepressen skyld i å gjennom sensurkrav forsurne et demokratisk organ som postvesenet, og postmesteren som var "øiensynlig paavirket av borgerpressens skraal om Russland og saa skal han agere russik embedsmand in miniatur".¹³⁰

I Tranmæls leder fra 14. mars finner man også et svært gjentakende element som kom til å bli karakteristisk for de senere ledere og artikler om merkesensuren, det gjaldt reklameeffekten. Redaktør Tranmæl mente at "Dette forsøk paa at øve censur vil straffe sig paa de militaristvenlige lakeier", for nå ville avsetningen av merkene bli langt høyere. Hovedsaken var at disse inntektene gikk til antimilitaristisk agitasjon, dermed hadde de "russisksindede myndigheter i sin jammerlige klodsethet" kun økt interessen for antimilitarismen i sitt eget forsøk på å begrense den.¹³¹

Ny Tid kunne 16. mars melde om at postmester Maalstad i Bergen og Malthe Sørensen i Haugesund også hadde bedrevet obstruksjon, samt at diverse antimilitaristiske møter var blitt holdt omkring i landet.¹³²¹³³ Samtidig kom det 16. mars en uttalelse fra poststyrelsen og ekspedisjonssjef Heyerdahl om at brev med antiforsvarsmerkene ikke kunne tilbakeholdes.¹³⁴ For Ny Tid var dermed ikke saken avsluttet, og mente postmestrene i Trondheim og Bergen hadde begått lovbrudd. Flere valgte å

¹²⁷ Bjørnson, 1990, s. 333

¹²⁸ Ny Tid, 14. mars 1914, Leder "Russiske tilstande"

¹²⁹ Dagbladet, 13. mars 1914, "Socialisternes merkelap"

¹³⁰ Ny Tid, 14. mars 1914, Leder "Russiske tilstande"

¹³¹ Ny Tid, 14. mars 1914, Leder "Russiske tilstande"

¹³² Ny Tid, 16. mars 1914, "Den antimilitaristiske merker. Nok en postmester som driver obstruksjon"

¹³³ Ny Tid, 16. mars 1914, "Antimilitaristiske møter"

¹³⁴ Nidaros, 17. mars 1914, "Antiforsvarsmerket"

anmelde postmesteren Karl Peter Bryn i Trondheim.¹³⁵ Redaksjonen og redaktør Tranmæl anmeldte postmester Karl Peter Bryn i Trondheim, 17. mars. I politiregisterets oversikt var kun én anmeldelse fra redaktør Tranmæl nedskrevet. Der stod det "Redaktør Martin Tranmæl anmelder postmester Karl Peter Bryn for at ha tilbakeholdt eller ikke fremsendt breve, fordi de er paaklebet et antimilitaristisk merke".¹³⁶

Ny Tid rapporterte at politimyndighetene hadde henlagt anmeldelsen til redaktør Tranmæl 18. mars og det var en forventning hos Ny Tid at de øvrige anmeldelser ville lide samme skjebne. Politiets begrunnelse var at anmeldelsen "ikke gir grund til at træffe videre forføining".¹³⁷ Da skrev Ny Tid advarende at myndighetene måtte dermed kunne forvente å måtte behandle liknende foretelser som obstruksjon utført av underordnede og arbeidere. Bull (1939/1976) beskriver obstruksjon ved et eksempel som "overdrevent nøiaktig arbeid etter arbeidsreglement, slik at arbeidstempoet senkes og det blir forvirring i hele virksom heten".¹³⁸ Til annerledeshet ville denne type obstruksjon ifølge Ny Tid å være begrunnet i at omstendighetene tvang arbeiderne til å benytte seg av slike midler. Man kan ane en viss økt aksjonsvilje av Ny Tid, i det minste var de selv klar over å vise at muligheten for å mønstre arbeidernes masseaksjonsvilje som ikke var langt unna.

Trondhjem politikammers henleggelse konstaterte for Ny Tid myndighetenes forhold til postmesterens obstruksjon og sabotasje. Den labre responsen kan nok i ettertid sees i lys av at det håp om en rettfærdig respons fra myndighetenes sin side var lunken hos den trønderske arbeiderbevegelsen. Her kan man ta i betraktning klassesdommene mot vernepliktsnekttere, Buvikaffæren og utvisninger av utenlandske agitatorer. Polariserende "tap" som lå friskt i minne.

Samtidig var det noe uopplart om Arbeidsdepartementet mente postmestrene hadde valgt å handle på egenhånd eller i samtykke med det gjeldende regelverk. Arbeidsminister Urbye hadde kun erklært at merkene var tillatt etter det daværende reglement. Ny Tid meldte at de fulgte saken med adskillig interesse i håp om at myndighetene skulle "vise om de anser den slags unitelligent sabotage eller obstruksjon av en etatschef for forsvarlig og lovmedholdelig".¹³⁹

Imens stod fortsatt oppfattelsen av det antimilitaristiske merket som undergravende for samfunnet, forsvaret og statlige institusjoner seg stående blant borgerpartiene og tilhørende presse.

¹³⁵ Ny Tid, 17. mars 1914, "De obstruktionelle postmestre"

¹³⁶ Trondheim politikammer, 1914. I registeret opplyses det om at anmeldelsen ble sendt 17. mars til postmesterens uttalelse, og 18. mars var anmeldelsen henlagt.

¹³⁷ Ny Tid, 20. mars 1914, "Postmesterens obstruksjon"

¹³⁸ Bull, 1939/1976, s. 105

¹³⁹ Ny Tid, 17. mars, "De obstruktionelle postmestre"

Merkestriden medførte at man var vitne til en solidariserende effekt. Adam Egede-Nissen som var postmester i Stavanger, hadde uttalt at postmesteren i Bergen burde anmeldes. Egede-Nissen, fra Nor-Trøndelag, hadde tidligere gjentatte ganger som stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet vernet om deres antimilitaristiske linje, som i motstanden mot hærordningen i 1910, og lot antiforsvarsmerkene passere fritt gjennom postkontoret under merkesensuren.¹⁴⁰ Han sørget også for at Stavanger postkontor ikke bestilte forsvarsmerkene, trolig for å vise sin reaksjon på behandlingen geværmerket hadde fått.¹⁴¹ I Bergen ba Olav Scheflo, tidligere journalist i Ny Tid, redaktør i Social-Demokraten og daværende redaktør i Arbeidet, Arbeidsdepartementet om å overstyre postmesteren i Bergen.¹⁴²

Motsetningene mellom den politiske arbeiderbevegelsen og det borgerlige samfunn hadde blitt ytterligere skjerpet av debatten om merket med det brukne gevær. Tranmæl var selv i sin lederartikkel 23. mars overrasket over reaksjonene det antimilitaristiske merket hadde skapt, ettersom merket,

var jo i og for sig ikke meget egnet til at være noget egentlig slag i saken. Det skulde nemlig synes høist tvilsomt, at nogen forandret sin opfatning om militarismen, fordi om han fik sendt en konvolut som der var paaklæbet et rødt merke. (Ny Tid, 24. mars 1914, Leder "Merket").

Ny Tids Canutus, syntes det mest bemerkelsesverdige ved saken var hvordan geværmerket hadde vakt oppmerksomhet hos forsvarsministeren.¹⁴³ Canutus betraktet dette igrunn som svært positivt. Særlig det at forsvarsministeren skulle ha blitt tydelig indignert over den forsvarsfiendtlige agitasjon, selv om ministeren ikke hadde sett merket. Ny Tid anså, så vel som Social Demokraten, reaksjonen til forsvarsministeren som "gledelig". I den forstand at dette var å betrakte som et bevis på at den antimilitaristiske agitasjonen hadde båret frukter, og kommet til et nivå der den var en fryktet makt hos militaristene.¹⁴⁴ Hverken Bjørgum (1998) eller Bull (1939/1976) vurderer særlig sakens eskalering, hvilket er interessant ettersom saken på ei uke kom til å gå fra presseueneigheter om merkets skadelige effekt til filibustertaktikk hos offentlige tjenestemenn, anmeldelse og senere til å bli et stortingsanliggende. Både Bull og Bjørgum har understreket at konfrontasjonene mellom antimilitaristene og en borgerlig forsvarsaktivisme medførte skjerpede politiske motsetninger i samfunnet.¹⁴⁵ Merkestriden som en trefning hadde innledningsvis fanget NSU og Ny Tid. Hittil virket striden svært så forsterkende på en polariserende trend, særlig i trønderopposisjonen. Rettsakene om

¹⁴⁰ Haave, 2012, s. 65

¹⁴¹ Nidaros, 21. mars 1914, "Egede Nissen vil ikke bestille forsvarsmerker"

¹⁴² Arbeidet, 16. mars 1914, "Postmester Maalstad og agitationsmerket. En samtale med statsraad Urbeye og postmester Egede- Nissen"

¹⁴³ Ny Tid, 14. mars 1913, "Uken som gik"

¹⁴⁴ Social Demokraten, 12. mars 1914, "En rædsom forskrækkelse"

¹⁴⁵ Bjørgum, 1998, s. 173, 191

Buvikaffæren var fortsatt aktuell hvilket tilrettela for at sensuren kunne være utslagsgivende for en akutt radikaliserende effekt, men som likevel ikke hadde fått sitt alvorlige utslag ettersom det var NSU og deres geværmerke som først og fremst mottok kritikken fra borgerpressen.

Lange (1939) poengterte ganske riktig at saken ble utnyttet til enda sterkere antimilitær agitasjon enn tidligere, og det ble initiert til antimilitaristiske møter omkring i landet.¹⁴⁶¹⁴⁷ Likevel var det nok først og fremst NSU som havnet i det Zachariassen (1977) skriver som i et "skadelig og urimelig motsetningsforhold til de nasjonale verdier og symboler".¹⁴⁸ I alle fall i første omgang, men etter hvert som merkestriden ble til et større politisk anliggende og noe som ble tolket som angrep på arbeiderbevegelsens ytringsfrihet kom også Arbeiderpartiet til å melde sin støtte til Ungdomsforbundet og deres antimilitære virksomhet.

3.3 Interpellasjon i Stortinget

Det antimilitaristiske merket med motivet av det brukne gevær vakte en så sterk reaksjon i borgerpressen at saken kom opp i stortinget. Ved slutten av stortingsmøtet 18. mars reiste Høyres parlamentariske leder, Edvard Hagerup Bull, et angrep på Gunnar Knudsens venstre-regjering, som alene satt med flertallsmakten. Interpellasjonen var ikke bare et angrep fra Høyre på "socialistenes sanseløse antimilitaristiske agitasjon".¹⁴⁹ Interpellasjonen handlet antageligvis like mye om et taktisk stikk for å sette Venstre i et dårlig lys som å etablere et forsvarsaktivistisk markeringsbehov inn mot 1814-jubileet. Det Ny Tid omtalte som en karakteristisk interpellasjonsdebatt gikk ut på at Hagerup Bull forlangte langt mer handlekraft fra regjeringen og svar på hvorfor denne ikke hadde gått inn og fått det antimilitaristiske merket forbudt på postforsendelser.¹⁵⁰ Hagerup Bull innledet med at merket som utkom fra Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund ikke bare var et angrep mot militarismen, som han presiserte ikke fantes i landet, men et angrep rettet mot hele forsvaret.¹⁵¹

For Hagerup Bull var de nylige hendelsene enestående i landets historie, det at staten ufrivillig stilte sine egne statsorganer (postvesenet) til disposisjon for motarbeidelse av landets beskyttelse og forsvar. Videre utviste Hagerup Bull sin støtte til postmestrenes obstruksjon og henviste til det omdiskuterte postreglement.

¹⁴⁶ Lange, 1939, s. 107

¹⁴⁷ Ny Tid, 16. mars 1914, "Antimilitaristiske møter"

¹⁴⁸ Zachariassen, 1977, s. 161

¹⁴⁹ Gjerløw, 1936, s. 162

¹⁵⁰ Ny Tid, 19. mars 1914, "Postcensuren i jubilæumsåret"

¹⁵¹ St.tid. nr. 46 (1914), s. 361

Min opfatning er den, at man i henhold til postreglementes 3dje kapitel, § 27, litr. d, har adgang til at negte at befordre brev med disse merker. Det heter: "Med posterne beforders ikke forsendelser, paa hvis yderside eller omslag findes noget ulovlig, usømmelig, eller fornærmelig." Det forekommer mig, at det ikke er sømmelig overfor en av landets institutioner at forlange, at den skal laane sin medvirkning til at nedbryte en av landets viktigste andre institutioner. (St.tid. nr. 46 (1914), s. 361).

Da Arbeidsminister Urbye trådte på talerstolen hadde han raskt gått til regjeringens forsvar og presiserte hvor effektivt han hadde handlet. Her tegnet han opp en kronologisk oversikt, fra da saken hadde kommet inn fra poststyrelsen torsdag 12. mars, hvorpå statsråden presiserte at på det tidspunkt var saken poststyrelsens ansvar. Poststyrelsen fant ingen hjemmel i reglementet til å nekte å befordre brev med geværmerket. Her hadde statsråd Urbye konferert med sine regjeringskolleger som fant avgjørelsen om å ikke holde tilbake postmateriell riktig. Saken var behandlet og avgjort i departementet fredag 13. mars, og 14. mars skulle alle postmestrene ha vært klar over merkets lovlighet.¹⁵² Samtidig var det viktig for Urbye overfor Hagerup Bull og presisere at han ikke bebreidet postmestrene.

Arbeidsministeren gjorde forsamlingen klar over at poststyrelsen hadde bedt om forandringer i reglementet 13. mars, altså dagen etter merkene først fikk oppmerksomhet av Morgenbladet. Da var saken fortsatt ung og for raske inngrep i postreglementet ville være "ufuldstændig og uheldig" ifølge Urbye.¹⁵³ Dermed var forandringene først ferdigbehandlet nærmere interpellasjonsdebatten og ville bli tatt opp på forberedende statsråd 19. mars og forelagt i statsråd hos Kongen fredag 20. mars, mer om innholdet i en kongelig resolusjon kunne han ikke da røpe.¹⁵⁴ Arbeidsminister Urbye var opptatt av å vise at venstreregjeringen hadde handlet raskt og riktig. Her ser man en viss protest mot at det var Hagerup Bull og Høyre som hadde tatt initiativet i saken mot geværmerket og dyttet regjeringen i handlekraftig retning.¹⁵⁵ Venstre som Høyre hadde et markeringsbehov, ettersom begge ønsket å være assosiert som "forsvarsvenner", og forsvaret var som Urbye selv sa "en av statens største og viktigste opgaver".¹⁵⁶ I Dagbladets stortingsreferat siterte de Urbye på at forsvaret var landets viktigste sak.¹⁵⁷ I kontekst av jubileumsåret var det særs viktig å eie forsvarsdebattene, ettersom Høyre og Venstre hadde brukt mye av sin tid til å tale for rustninger og forsvarsaktivisme, og man kan anta at den sterke

¹⁵² St.tid. nr. 46 (1914), s. 363

¹⁵³ St.tid. nr. 46 (1914), s. 363

¹⁵⁴ Ny Tid, 19. mars 1914, "Postcensuren i jubilæumsåret"

¹⁵⁵ St.tid. nr. 47 (1914), s. 371

¹⁵⁶ St.tid. nr. 47 (1914), s. 372

¹⁵⁷ Dagbladet, 19. mars 1914, "Stortingets socialdemorater gjør fælles sak med ungsocialisterne"

nasjonalistiske stemningen i landet ville hjelpe budskapet å finne vei til potensielle mottakelige velgere i befolkningen.

I interpellasjonsdebatten uttalte også Arbeiderpartiets stortingsgruppe seg i saken. For partiformann Christian Holtermann Knudsen var det betegnende at det forekom postsensur i Norge i jubileumsåret 1914.¹⁵⁸ Han viste til en tidligere sak, typografistreiken i 1889, hvor noen plakater hadde blitt gjenstand for liknende interpellasjon i Stortinget, men da blitt oppfattet nærmest som et humoristisk innslag for de fleste på Stortinget.¹⁵⁹ I 1914 var merkesaken langt mer alvorlig. Holtermann Knudsen og stortingsgruppen mente at å gå til det skritt å endre postreglementet for geværmerket representerte en voldsom innføring i det norske statsliv. Holtermann Knudsen så på både Venstre og Høyre sine ytringer som en oppfatning om at de ønsket å undertrykke Arbeiderpartiet og dets partis mening som stod alene mot Høyre og Venstre i konflikten.¹⁶⁰

Samtidig forsøkte han å slå hull på et argument som også hadde vært gjentagende i borgerpressen dagene forut. Dette gjaldt synet på at sosialistene med sitt merke brukte postvesenet, som en statsinstitusjon, til å bryte ned forsvaret, en annen statsinstitusjon. Argumentet var ofte blitt presentert som at handlingene var ulovlige, noe de hittil ikke var. Holtermann Knudsen søkte nok å bevise at den politiske arbeiderbevegelsen i praksis var interessert i å arbeide innenfor lovens rammer, og samtidig markere at arbeiderklassen hadde rett til å hevde sin motstand mot forsvaret. Mulig ante representanten fra Arbeiderpartiet at merkesaken beveget seg i retning av å være en sak om ytringsfriheten som fikk stadig mer alvorligere tone.

Chr. H. Knudsen satte sin lit til den parlamentariske gang og presiserte at da det gjaldt postreglementsending og kongelig resolusjon måtte disse godkjennes av Stortinget. Holtermann Knudsen så likevel ikke på Arbeiderpartiet som en lilleputt mot Venstre og Høyre da han advarende varslet om "den norske stat vil forsøke paa at gripe ind overfor et saa stort parti, som det socialdemokratiske"... "se da skal den sandelig ikke ha glæde av saadan foranstaltning ; det lover jeg".¹⁶¹ I tillegg var Holtermann Knudsen forbauset over Hagerup Bull og Høyre sitt angrep på Arbeiderpartiets antimilitarisme da de selv "skruet laasene av geværene", en henvisning til Høyre sin militærpolitiske holdning til unionsspørsmålet i 1880-årene.¹⁶²

¹⁵⁸ St.tid.nr. 46 (1914), s. 364

¹⁵⁹ St.tid. nr. 46 (1914), s. 363

¹⁶⁰ St.tid. nr. 46 (1914), s. 364

¹⁶¹ St.tid. nr. 46 (1914), s. 364

¹⁶² St.tid. nr. 46 (1914), s. 368

Chr. Holtermann Knudsen gikk heller ikke med på venstrerepresentant Johan L. Mowinckels forsøk på å fremstille Ungdomsforbundets geværmerke, eller ungsosialistene som Mowinckel trolig provokatorisk omtalte de som, som en liten krets påfunn. Holtermann Knudsen levnet ingen tvil om at det antimilitaristiske program var det samme for ungdomsforbundet som for Arbeiderpartiet og at de tok fullstendig ansvar for det Mowinckel betegnet som det "gemene" merke.¹⁶³¹⁶⁴ Slik Lange (1939) skriver så støttet oftest Arbeiderpartiet opp under Ungdomsforbundets antimilitære aksjoner, likens i merkestriden, men det var nok ikke tilfeldig at Holtermann Knudsen unngikk Mowinckels bemerkning om "ungsocialistene".¹⁶⁵ Ungsocialistene bestod av et radikalt mindretall i Ungdomsforbundet som gikk lenger i sin antimilitarisme, blant annet ved å knesette militærnekting som et regulært middel i kampen mot militarismen. Tidligere i Trondheim hadde K. O Thornæs vært en sterk stopper for ungsosialistenes innflytelse, på grunn av det som var den gjengse oppfatning også i Arbeiderpartiet, at den ungsosialistiske fløyen var for påvirket av anarkismen. Chr. H. Knudsen hadde lyktes i å drive ut ungsosialistene fra partiet siden de avvek så fra partiets kurs, og ønsket trolig å minst mulig kommentere Mowinckels bemerkning så ungdomsforbundet fritt kunne slippes å assosieres med ungsosialistene.

I interpellasjonsdebatten fortsatte Anders Buen, for Lademoen krets, fordømmelsen av merkesensuren, bare langt mer krassere. Buen som også tilhørte den reformistiske fløyen av Arbeiderpartiet solidarisererte seg med Holtermann Knudsen, men var langt mer aggressiv i sin stil. Denne bestod oftest av humoristiske karakteristikker. For Buen var det tydelig at Hagerup Bull oppfordret til "censur overfor annerledes tænkende", men dette var ikke overraskende da det var "saa at gamle, utrangerte kavaleriheste faar tilbakefald til sin gamle funktion, naar de hører militærmusik", og mente at Hagerup Bull hørte ekko fra en svunnen tid.¹⁶⁶ Buen var heller ikke nådig med Venstre hvor reaksjonære handlinger nå hadde meldt seg, og virket dermed kritisk til det som så ut til å være et konservativt angrep på arbeiderklassen. For Arbeiderpartiets representant var det klart at retten til å uttrykke sin mening gjennom et brevmerke gjaldt både sosialdemokrater eller ei. Man kan ane en advarende beskjed rettet mot Venstre og Høyre om at merkesaken ville bli en sak om klassers rett til å ytre sin meninger. Interpellasjonsdebatten hadde enn så lenge handlet om det antimilitaristiske merket og postvesenet, men dreiet mer og mer over på et spørsmål om ytringsfriheten.

Selv om saken var betent kunne man se at Anders Buens tunge respekt for de demokratiske organ ikke var svekket av hendelsene, men snarere viktigere i ulikebehandlingen av de forsvarspolitiske

¹⁶³ St.tid. nr. 46 (1914), s. 367

¹⁶⁴ Ny Tid, 19. mars 1914, "Postcensuren i jubilæumsåret"

¹⁶⁵ Lange, 1939, s. 106

¹⁶⁶ St.tid. nr. 46 (1914), s. 364

merker som var i omløp.¹⁶⁷ Anders Buen mente at regjeringen hadde bragt "latterlighetens skjær" over seg etter å ha hørt arbeidsminister Urbye sin uttalelse. Buen mente at en slik skade på statsmakten var uheldig.¹⁶⁸

Det er viktig å understreke at Arbeiderpartiets stortingsgruppe stilte seg bak en reformistisk linje, og hovedperspektivet i Arbeiderpartiet, som i kampen mot militarismen, var å føre denne gjennom parlamentarisk innsats. Derfor var det ikke nødvendig å skape unødvendig splid på stortinget, men det var ikke ensbetydende med at Arbeiderpartiets stortingsgruppe holdt tilbake i viktige saker, som i merkestriden. Samtidig er det verdt å merke seg at stortingsgruppen i dette tilfelle gikk hardt ut mot regjeringen, og Høyre. Hvilket ikke var overraskende med tanke på måten den berørte spørsmålet om ytringsfriheten. Dette kan også sees i sammenheng med kritikken stortingsgruppens selv hadde fra særlig trønderne om å være for utydelige i militærspørsmål. Under landsmøtet til Arbeiderpartiet 1912 hadde Tranmæl, Thornæs, Elias Volan og Trondhjems arbeiderpartis formann J. M. Wiggen kritisert stortingsgruppen for å ikke ha tatt et tydeligere antimilitært standpunkt i militærspørsmålet i nasjonalforsamlingen.¹⁶⁹¹⁷⁰ Stortingsgruppen hadde vært for vennlige til planene for tvungen megling og voldgift.

I interpellasjonsdebatten fornektet Hagerup Bull og Høyre eller Mowinckel og Venstre noe sensurforsøk. Det antimilitaristiske standpunkt fikk arbeiderklassen ha, men postvesenet og staten kunne ikke brukes til å støtte en agitasjon som ville vært skadelig for den selv.¹⁷¹ Mowinckel mente at hvis brev med det antimilitaristiske merket spredte seg til utlandet ville det signalisere at nasjonen ville legge ned forsvaret. Mowinckel mente geværmerket sendte et falskt uttrykk om at det faktiske flertall av folket ikke hadde tillitt til forsvar og opprustning.¹⁷² Dette fikk sin støtte av venstrerepresentant Ivar Aavatsmark, som også presiserte at geværmerket var et agitasjonsmerke ulikt forsvarsmerket hvor inntektene gikk til hærens sanitet. Aavatsmark ønsket ikke å undertrykke det antimilitaristiske mindretallet eller sosialistenes forsøk på å hevde sin oppfatning av forsvaret, men det var ifølge Aavatsmark, Venstre sin plikt å legge inn protest mot geværmerket som med sitt budskap var i strid med "folkets" positive oppfatning av forsvaret og et brudd på postreglementet.¹⁷³ Arbeiderpartiets Magnus Nissen, var ikke videre imponert av Aavatsmarks

¹⁶⁷ Bjørgum, 1998, s. 191.

¹⁶⁸ St.tid. nr. 46 (1914), s. 365

¹⁶⁹ Bull, 1939/1976, s. 130

¹⁷⁰ Bjørgum, 1998, s. 95

¹⁷¹ St.tid. nr. 46 (1914), s. 365

¹⁷² St.tid. nr. 47 (1914), s. 370

¹⁷³ St.tid. nr. 47 (1914), s. 371

uttalelser, som framstod udemokratisk og mer i pakt med en "egte preusser-militaristisk opfatning!", da en kongelig resolusjon ville framstå som sensur av folks frie meningsytring.¹⁷⁴

Det var særlig en gjentagende beskyldning i interpellasjonsdebatten som fikk Arbeiderpartiets stortingsgruppe til å reagere. Det var gjerne typisk i disse sammenstøt hvor antimilitarismen var diskusjonstema, hvilket gikk ut på at sosialistene ønsket å legge landet åpent for fienden. Anders Buen protesterte mot at dette var noen sin hensikt, og mente at interessen for Norges selvstendighet var like sterk i den antimilitaristiske holdning som i den borgerlige forsvarsinteressen. Dette var riktignok ikke en felles oppfatning hos den politiske arbeiderbevegelsen i Norge, typisk så man den nasjonale kampen som underordnet klassekampen. Ifølge Bjørnson (1990) så stortingsgruppen til Arbeiderpartiet på nasjonal selvstendighet som et absolutt ideal.¹⁷⁵ Stortingsgruppen mente at sosialdemokratiet anså selvstendigheten et forsvar verdt, bare med et avvæpnet Norge. Magnus Nissen erklærte i interpellasjonsdebatten at han selv hadde "baade fædrelanskjærlighet, og at jeg kan synge nationalsange". Samtidig mente han at partiet ikke kunne ta ansvar for alle diverse møter omkring i landet hvor sosialister nektet å delta på jubileumsfestlighetene 17. mai.¹⁷⁶ Stortingsgruppen visste nok at deres syn på nasjonale verdier ikke hadde fullstendig tilslutning hverken i partiet eller ungdomsbevegelsen. Samtidig kan man anta at stortingsgruppen sannsynligvis representerte en nasjonal orientering som var mer i tråd med den jevne arbeider. Det var også noe med at det gikk an å kombinere oppriktig nasjonalfølelse uten å nedlegge den sosiale striden eller gå på kjøp for sin antimilitarisme. Slik som Bjørgum (1998) påpeker, avviste først og fremst Tranmæl (trolig også en oppfatning blant lokale meningsfeller) det militaristiske aspektet ved den nasjonale dimensjon.¹⁷⁷

Stortingsgruppen forfektet fortsatt en internasjonal klasseorientert tilhørighet. Dette ble gjentatt flere ganger, og for Arbeiderpartiets representant Carl Bonnevie var det nødvendig å få sagt at geværmerket uttrykte en holdning som eksisterte i hele det internasjonale sosialdemokrati.¹⁷⁸ Det var viktig for Arbeiderpartiet å vektlegge antimilitarismens samlende aspekt, ikke bare ga det antimilitarismen en politisk tyngde som holdning, men også som løsning. Slik Lange (1939) var inne på var det internasjonale sosialdemokratiets antimilitære samarbeid et internasjonalt fredsarbeid.¹⁷⁹ Militæret ville være overflødig så fort sosialdemokratene fikk flertall i de forskjellige land. Da ville ikke lenger Norge ha ytre fiender, den internasjonale arbeiderbevegelsen var et vern mot strid,

¹⁷⁴ St.tid. nr. 47 (1914), s. 372

¹⁷⁵ Bjørnson, 1990, s. 363

¹⁷⁶ St.tid. nr. 47 (1914), 372

¹⁷⁷ Bjørgum, 1998, s. 187

¹⁷⁸ St.tid. nr. 47 (1914), s. 369

¹⁷⁹ Lange, 1939, s. 105-106

bestående av arbeidere som ville nekte å angripe sine klassebrødre i andre land. Det er uvisst om Chr. H. Knudsen eller noen i Arbeiderpartiets stortingsgruppe hadde håp om å kunne overbevise politikerne fra Venstre eller Høyre, men det var essensielt at det internasjonale sosialdemokrati og antimilitarismens oppslutning vokste gjennom flertall og overbevisning. Kunne man derfor vise til at antimilitarismen hadde stor tilslutning internasjonalt kunne man på lang sikt overbevise, bryte gjennom og nå inn til forsvarsaktivistene også. Antimilitaristene fikk dermed sørge for å vinne flertall for ideene sine.

Arbeiderpartiet vant ikke noe flertall for sin antimilitaristiske holdning i interpellasjonsdebatten 18. mars. Representantene fra Venstre og Høyre anså geværmerket som "gement" og Arbeidsminister Urbye var klar på at en kongelig resolusjon ville komme fordi regjeringen stod bak at landet ikke burde benyttes til å motarbeide landets forsvar.

I Ny Tid var ikke Tranmæl videre imponert over "den fortørkede representant for det stivbente, kortskallede høire igaarkveld" og man kan lese at diskusjonen som oppstod mellom Hagerup Bull og arbeidsminister Urbye fremstod mest som en anledning for Høyre til å kritisere Venstre regjeringen enn å diskutere det antimilitaristiske merkets alvorlighetsgrad.¹⁸⁰

Nidaros hadde framstått som fornærmet på Hagerup Bull som våget å gå til angrep på ministeren og Venstre. Dette var begrunnet i at statsråd Urbye allerede hadde varslet at postreglementet ville få endringer i et intervju med Dagbladet. Dermed var Høyres innblanding "hjertelig unødvendig" og Nidaros betraktet dette mer som et høyrekupp av saken.¹⁸¹ Dette ga Tranmæl sin noe ironiske sympati til ved å bemerke at det var en utakknemlig verden, og påpekte at snart var det kun sosialistene som stod i takknemlighetsgjeld til Venstre, som hadde bidratt så flittig til reklamen for geværmerket og antimilitarismen.¹⁸² Nidaros mente Arbeiderpartiets talere hadde mislykkes i å hevde ungdomsbevegelsens "merkets likeberettigelse med forsvarsmerket".¹⁸³ Nidaros la i tillegg vekt på det Aavatsmark i Stortinget hadde presisert, at så lenge forsvarsvesenet eksisterte, nøyte også arbeiderne godt av inntektene til hærens sanitet som forsvarsmerket bidro til.

For Ny Tid framstod nærmest stortingsdebatten som pinlig for de borgerlige, men ellers noe sosialdemokratene kunne være tilfreds med.¹⁸⁴ Det viktigste som kom ut av debatten for Ny Tid virket å gjelde selve geværmerket. Et forbud av antiforsvarsmerket ville framstå som et maktmisbruk

¹⁸⁰ Ny Tid, 19. mars 1914, Leder "Merket"

¹⁸¹ Nidaros, 18. mars 1914, "Antiforsvarsmerkerne og debatten i stortinget"

¹⁸² Ny Tid, 18. mars 1914, Leder "Merket"

¹⁸³ Nidaros 18. mars 1914, "Antiforsvarsmerkerne og debatten i stortinget"

¹⁸⁴ Ny Tid, 19. mars 1914, "Stortingsnyt"

rettet mot det antimilitaristiske mindretall, her med en sterk kritikk av Aavatsmark uttalelser, eller "den lille Bismarck" som Ny Tid og Buen valgte å kalle han.¹⁸⁵¹⁸⁶ Ny Tid virket skuffet av at Arbeiderpartiet stod alene i saken, men fant noe trøst i at Venstre sin Mowinckel hadde ønsket å nekte alle slags agitasjonsmerker på postforsendelser, inkludert forsvarsmerkene. Et ønske om forbud så journalistene i Ny Tid på som et klart feilskjær og mente at selv krefter i Venstre ville forstå at dette vil trekke med seg langt alvorligere konsekvenser, da tenkt for ytringsfrihetenes verdi i landet.

Brodden mot Venstre var skarp, særlig med tanke på det de anså som "utenpaaklistrede frisind" hos venstrerepresentantene. For selv om Ny Tid og Arbeiderpartiet trolig håpet at merkesaken ble en fiasko for Venstre og dermed gjøre et innhugg i deres velgergrunnlag var det nok fortsatt viktig å ha de som et slags støtteparti i ånden om beskyttelse av de frihetlige idealer Grunnloven sikret. Særlig var nok dette ekstra betent i et jubileumsår, hvor det sentrale var en hundreårsfeiring av Grunnloven som nettopp hadde forsøkt idealistisk sett å bringe en slutt på sensur. Merkesaken var preget av et kjølig forhold mellom Arbeiderpartiet og Venstre, mye på grunn av statsminister og venstreleder Gunnar Knudsens tidligere tydelige behov for å markere avstand til særlig Arbeiderpartiet for å bevise en viss parlamentarisk uavhengighet. Sosialdemokratene ønsket å forhindre mest mulig konsolidering i partiet Venstre for dermed å legge premissene selv for det Fuglum (1989) beskriver som en "samling til venstre" etter Arbeiderpartiets egen oppskrift.¹⁸⁷

Ny Tids referat av interpellasjonsdebatten vitner om at stortingsgruppen til Arbeiderpartiet solidariserte seg med Ungdomsforbundet og Ny Tid. Angrepet fra de borgerlige utenfra i Stortinget og i pressen hadde medført en midlertidig indre samling, der stortingsgruppen stilte seg bak NSU sitt geværmerke, og Ny Tid kunne være tilfreds med at stortingsgruppen hadde en mindre forsonende tone til de borgerlige partiene, og understreket alvorligheten av å sensurere merket. Den felles front ble enda sterkere da merkesensuren nådde et nytt nivå med den kongelige resolusjon som senere skulle bli vedtatt. Hittil hadde borgerpressens forsvarsaktivisme og angrep på det antimilitaristiske merket først dreid seg om det trønderradikalerne oppfattet som antipatier mot bestemte samfunnsoppfatninger, men sakens tone ble langt mer alvorlig da interpellasjonsdebatten på Stortinget løftet saken til det nasjonale plan for hele arbeiderbevegelsen. Ny Tid forholdt seg samtidig positive til det oppstyret de mente borgerpressen hadde skapt sammen med postmesternes handlinger og regjeringen. Takket være forsvarsaktivistene var reklameeffekten så sterk at arbeiderne slo ring

¹⁸⁵ Ny Tid, 18. mars 1914, "Stortingsnyt"

¹⁸⁶ St.tid. nr. 47 (1914), s. 371

¹⁸⁷ Fuglum, 1989, s. 79- 81

om geværmerket, NSU fikk sine inntekter fra merket, og den videre antimilitaristiske agitasjonen var gitt et voldsomt intensiv.¹⁸⁸

3.4 Kongelig resolusjon og Pressesensuren av Ny Tid 23. og 24. mars 1914

Merkestriden hadde hittil skapt en mindre forsonende tone hos sosialdemokratene, og brodden mot borgerpressen og regjeringen var skarpere da regjeringen fikk gjennom et forbud av det antimilitaristiske forsvarsmerket ved kongelig resolusjon. Kongen i statsråd hadde godkjent arbeidsdepartementets ønske om et tillegg til postreglementet. Postreglementet lød "at noget, hvorved landets forsvars haanes eller søkes skadet ikke kan paaheftes eller paaføres postsaker".¹⁸⁹

Begrunnelsen for tillegget var ifølge departementets uttalelse for å forhindre at en statlig institusjon ble utnyttet til fordel for noens agitasjon for å påføre en annen statlig institusjon skade.¹⁹⁰

Arbeidsminister Urbye presiserte at det også var for å forhindre gjentakelse av den forvirringen som hadde vært da enkelte postmestre nektet forsendelse av brev med geværmerket. Arbeidsministeren ønsket neppe at en liknende situasjon der postmestrene måtte ty til sitt eget skjønn skulle skje igjen.

Nidaros gjenga et referat fra en større diskusjon i arbeidsdepartementet som omhandlet reglementstillegget. I departementet var det en større overveielse om bestemmelsen generelt burde ha nektet all form for agitasjon i postforsendelser. En følgende gjennomgang og tillegg vurderte departementet som for tidkrevende.¹⁹¹ En rask saksgang var viktig for arbeidsministeren å vise til etter uttalelsene i Stortinget, og for Venstreregjeringen sikret et relativt kvikt forbud at det "brukne gevær" forble symbolikk, og ikke en realitet som ville spre seg blant militært personell. Av Fuglum (1989) virket det som at Venstre ikke ønsket liknende kontroverser med sosialistene og deres forsvarspolitiske standpunkt. Som med militærnektelse i Li-saken som hadde pågått fra 1906 til 1908.¹⁹² Einar Li, en sosialdemokrat, hadde på moralsk og politisk grunnlag nektet å gå i militærtjeneste. Bjørnson (1990) forteller at militærloven bevilget kun fritak på religiøst grunnlag og Li ble fengslet, hvilket skapte sterk mobilisering og protester hos hele arbeiderbevegelsen som skjerpet de politiske motsetningene i Norge.¹⁹³ Basert på Fuglum (1989) var oppgjøret mellom daværende forsvarsminister Lowsow og de sosialdemokratiske opponenter svært bittert. Selv om hverken Arbeiderpartiet eller NSU hadde godkjent militærnektning, hadde en ytterliggående

¹⁸⁸ Ny Tid, 26. mars 1914, Leder "Censurens følger"

¹⁸⁹ Nidaros, 21. mars 1914, Det forsvarsfiendtlige merke"

¹⁹⁰ Nidaros, 22. mars 1914, "De forsvarsfiendtlige merker"

¹⁹¹ Nidaros, 22. mars 1914, "De forsvarsfiendtlige merker"

¹⁹² Fuglum, 1989, s. 80, 222

¹⁹³ Bjørnson, 1990, s. 336

antimilitarisme i ettertid manifestert seg i form av opprør blant rekrutter og sosialistiske militærnektere. Venstre sin "frykt" for at merkets spredning og effekter ville spre seg på militærleirene var begrunnet i noe reelt, og en av de mulige forklaringene på hvorfor det var så viktig å få presisert postreglementet.

For Nidaros var postreglementets tillegg en endelig avslutning på det geværmerket. Nidaros var langt ifra imponert over hverken Høyre eller høyrepressen i saken. Trolig mente Nidaros at Venstre og Høyre måtte stå sammen i forsvarssaken, helst med samlet front mot antimilitaristene. Man oppfatter at Nidaros mente Høyres angrep på venstre regjeringen måtte være erstattet med takknemlighetsgjeld etter postreglementets tillegg, ikke splid mellom partiene.¹⁹⁴ Dette var oppfattelsen i Nidaros, som langt ifra korresponderte med Ny Tids oppsummering av saken. Den eneste ære Høyre fortjente var at de hadde skremt regjeringen til å sensurere de antimilitaristiske geværmerkene. Ny Tid mente postreglementets tillegg ikke egentlig dreide seg om geværmerkene, men en krenkelse av ytringsfriheten, særlig rettet mot sosialdemokratene, og unntaksbestemmelser mot Arbeiderpartiet for sitt antimilitaristiske standpunkt. "Saa langt er vi altsaa nådd i jubilæumsåret og under den Gunnar Knudsen'ske regjering. Det gaar bra" avsluttet Ny Tids artikkel om den kongelige resolusjon.¹⁹⁵

Hendelsene og nyhetene fra Ny Tid må ha skapt en sterkere utbredt mistillit til ikke bare styresmaktene, men også rammet trønderradikalerne sin egen antimilitarisme. Troen på at den nødvendige kampen mot militarismen var forsterket, og behovet for sterkere kampmidler meldte seg. I de tre neste dagene etter resolusjonens godkjenning 20. mars, vendte avisens antimilitaristiske artikler fokus mot det arbeiderklassen kalte direkte aksjon. Slik Bull (1939/1976) beskriver det var direkte aksjon et avgjørende middel i det som skulle få kapitalistsamfunnet til å kollapse.¹⁹⁶ Direkte aksjon var anerkjent som streik og boikott, og den aktuelle formen for direkte aksjon i vårdagene 1914 og som hadde størst tilslutning hos trønderradikalerne var militærstreik støttet av faglig aksjon.¹⁹⁷

Militærstreiken fikk fornyet styrke av alle hindringer alminnelig antimilitaristiske propaganda hadde fått mot seg under.¹⁹⁸ Merkestriden hadde bevist at borgerskapet gjorde det nærsagt umulig å føre kampen mot militarismen med vanlige demokratiske midler. Direkte aksjon hadde lenge vært et diskusjonspunkt hos arbeiderbevegelsen i Trondheim, hvor særlig Tranmæl var en pådriver for dette kampmiddelet. Tranmæl anså nødvendigheten av direkte aksjon nettopp fordi samfunnet ikke var fullt

¹⁹⁴ Nidaros, 21. mars 1914, "Det forsvarsfiendtlige merke"

¹⁹⁵ Ny Tid, 20. mars 1914, "Regjeringen"

¹⁹⁶ Bull, 1939/1976, s. 76, 129

¹⁹⁷ Bull, 1939/1976, s. 136,

¹⁹⁸ Bull, 1948, s. 238

ut demokratisk.¹⁹⁹ Trolig var dette den gjengse oppfatning i Ny Tid og opposisjonen i Trondheim, for i avisen ble regjeringens resolusjon og kritikken av postmester Bryn vendt til et taktisk forsvar og anerkjennelse av kraftigere kampmidler. Ettersom hverken regjeringen eller politimesteren i Trondheim hadde slått ned på postmestrenes obstruksjon, tolket trønderne det som at myndighetene i praksis anerkjente midler som obstruksjon og sabotasje. Ny Tids Canutus påpekte humoristisk at han aldri hadde sett redaktør Tranmæl så ergerlig som når postmestere Bryn hadde gått han i næringen og praktisert de sosialistiske kampmidlene.²⁰⁰ Bak en humoristisk framstilling var oppfatningen i Ny Tid at postmesteren ikke hadde noen rett til å opptre slik han gjorde, og at obstruksjonen kom av en oppfatning som ikke var i samsvar med postreglementet.

Oppfinnsomme sosialister fortsatte å sende geværmerket i posten på tross av det nye reglementet. I lederen fra 24. mars lot ikke Tranmæl muligheten for agitasjon gå fra seg, og mente at merkestriden kun ville oppfordre til større oppfinnsomhet hos antimilitaristene. Selv foreslo han å sende merkene i lukkede brev, da kunne selv militaristene risikere å få merkene i posten.²⁰¹ Det var flere vellykkede forsøk fra antimilitarister på å ha stukket geværmerket under konvoluttens påkledning slik at den lovlige inskripsjonen "Leve socialismen!" hadde stukket fram. Nidaros hadde også fått med seg påfunnene, og kunne melde om at "ungsocialistene" hadde forsøkt seg på nye triks ved å sende antiforsvarsmerkene i konvolutter med gjennomslittige ruter på midten av brevet. Således var merket med det brukne gevær synlig, uten å være på omslaget.²⁰² Trolig var det en oppfatning hos antimilitaristene at myndighetene hadde oppfordret til oppvigleri selv ved å forby geværmerket. Tranmæl selv så på regjeringens forbud som en gavepakke. Postforbudet oppfordret til oppfinnsomhet som ga agitasjonen en viss "humor og fart" mente han selv.²⁰³ Dermed hadde agitasjonen blitt langt mer virkningsfull.

Merkestridens toppunkt sørget redaktør Tranmæl og Ny Tid innledningsvis selv for. Mandag 23. mars utkom Ny Tid med et avtrykk av NSU sitt antimilitaristiske merke med det brukne gevær i avisens eget tittelhode. Bjørgum (1998) mener det var Tranmæls beslutning å legge ved antiforsvarsmerket i tittelhodet på Ny Tid.²⁰⁴ Responsen kom av en uttalelse fra Dagbladet om at konsekvensene ved et forbud av det antimilitaristiske merke måtte bli at også sosialdemokratiske aviser ville nektet å bli

¹⁹⁹ Bjørgum, 1998, s. 179

²⁰⁰ Ny Tid, 21. mars 1914, "Uken som gik"

²⁰¹ Ny Tid, 24. mars 1914, Leder "Merket"

²⁰² Nidaros, 24. mars 1914, "Ungsocialistene er opfindsomme"

²⁰³ Ny Tid, 24. mars 1914, Leder "Merket"

²⁰⁴ Bjørgum, 1998, s. 191

forsendt gjennom posten fordi disse inneholdt langt kraftigere angrep på militarismen enn hva merket gjorde. Artikkelen hadde etterspurt sensur.²⁰⁵

Karl Peter Bryn hadde i samråd med arbeidsdepartementet og med minister Urbye sin enighet, nektet å befordre Ny Tids mandagsutgave av 23. mars med posten så fort geværmerket var observert.²⁰⁶

Martin Tranmæl mente at postmester Bryn hadde gjort seg svært så berømt på kort tid, da obstruksjonen helt sikkert ville gå inn i sosialismens historie da en embetsmann "ved sin dumhet og latterlighet har bidrat mægtig til at fremme agitationen for socialismen".²⁰⁷

Ny Tid publiserte selv en humoristisk gjengivelse av reaksjonene på postkontoret da mandagsutgaven dukket opp. Så fort de ble klar over geværmerket i tittelhodet skulle postfullmektig Greger i Trondheim ha forhørt seg med postmester Bryn som telefonerte departementet, hvorav han fikk ordre om å brette om avisene så Ny Tid kunne sendes uten at geværmerket var synlig. Da Ny Tid var lagt på postkontorets vekt hadde følge Ny Tid selv, postfullmektig Greger løpt inn og skreket "Væk med skiten", og et voldsomt arbeid ble gjort for å hindre forsendelsen av de allerede utsendte utgavene av arbeideravisen. Postfullmektig Greger hadde så løpt omkring på Brattøra for å stanse dampskipene med posten. Orkdalsbåten som hadde forlatt kai, var pent nødt til å returnere.²⁰⁸ Postekspedisjonen hadde gått i gang med å brette avisene slik at motivet av det brukne gevær forble skjult, men avisen var likevel ikke blitt sendt ettersom postfunksjonærene hadde kommet til å tenke på at når poståpnerne skulle skrive adressene på bladet var de nødt til å se på merket, "det maatte for guds skyld forhindres". Derfor hadde postkontoret besluttet at utgaven fra 23. mars ville legges skjult i dagsnummeret 24. mars.²⁰⁹

Forhandlinger mellom Ny Tid, postkontoret og myndighetene ble dermed enige om at Ny Tids utgave av 24. mars ikke kunne ha geværmerket i tittelhodet og at fordagens utgave skulle sendes med denne.²¹⁰ Ny Tid syntes likevel dette var pussig for "tænk nu, om et av de farlige numre faldt ut, saaledes at en eller ande postfunktionær fik øie paa merket ved siden av titelen. Aa gid, her. Postmester!".²¹¹ Ny Tid anså seg nok likevel ikke ferdige med å protestere mot det nye postreglementet og hadde i sin utgave 24. mars riktignok fjernet geværmerket i tittelhodet, men heller valgt å ha med en antimilitaristisk tegning på avisens forside. I sin leder samme dag syntes Tranmæl

²⁰⁵ Dagbladet, 13. Mars 1914, "Socialisternes merkelap"

²⁰⁶ Social-Demokraten, 25. mars 1914, "Censur"

²⁰⁷ Ny Tid, 24. mars 1914, Leder "Merket"

²⁰⁸ Halvorsen, 2021, s. 130

²⁰⁹ Ny Tid, 24. mars 1914, "Russisk censur i Norge"

²¹⁰ Bjørgum, 1998, s. 192

²¹¹ Ny Tid, 24. mars 1914, "Russisk censur i Norge"

dette var "gudommelig komisk at et merke er lovlig naar det trykkes inde i teksten, men naar det sættes ved siden av titelen blir det saa "usømmelig" at avisen maa stoppes".²¹² Det Tranmæl ikke visste da var at også utgaven fra 24. mars ble tilbakeholdt av postekspedisjonen i Trondheim. Postmesteren fant rett i at den antimilitaristiske tegningen også var i strid med postreglementet.

Reaksjonene var voldsomme, i Ny Tid ba de abonnentene ta vare på de to utgavene som var eksempel på da russisk pressesensur ble innført i Norge.²¹³ Social-demokraten solidarisererte seg med Trondheimsavisen og publiserte den samme tegningen da inne i avisen i henhold til reglementet.²¹⁴ Igjen ble anklagene repetert i Ny Tid om at dette var angrep på sosialdemokratenes rett til ytringsfrihet og særbestemmelser som hindret antimilitaristisk agitasjon. Det er verdt å merke seg at Ny Tid ikke bare så på dette som et angrep på avisen, men hele den antimilitaristiske arbeiderbevegelsen. Avissensuren var for Ny Tid postfunksjonærenes egen inngripen for å fremme sin forsvarsaktivisme. Likevel kunne ingen være mer fornøyd med "postmesterens og venstre regjeringens anstaltmakeri enn antimilitaristene", ettersom myndighetene i praksis reklamerte for den antimilitaristiske agitasjon.²¹⁵

Merkesensuren vakte nå enda større oppstyr enn forrige gang og venstreavisene var ikke særlig sympatisk med sosialistene. Dagbladet hadde allerede 12. mars stilt seg tvilsom til innførsel av et forbud, ikke fordi det berørte ytringsfriheten, men fordi det ville være å gi forsvarsnihilismen en håndsrekning og "socialistene en virkelig agitationsværdi".²¹⁶ Nidaros hadde lite sympati for Ny Tid som ikke hadde fulgt postreglementets bestemmelser.²¹⁷ Det de omtalte som Ny Tids "trakasserier" anså Nidaros som simple angrep på fedrelandets forsvar. Her henviste de til reglementet som forbød geværmerket på forsider og omslag, hvilket Ny Tid hadde gjort seg skyldig i brudd på i begge utgavene av 23. og 24. mars. Det var dog levnet noe tvil omkring tilbakeholdelsen av utgaven fra 24. mars. Tilbakeholdelsen framstod både for Nidaros og Ny Tid som mer diskutabel, da tegningen var på avisens ytterside, men samtidig i teksten. Likevel var Nidaros sin tone hardere enn tidligere, som mente at sosialistene var skakkjørte som motarbeidet en forsvarsaktivisme som støttet et forsvar som var til vern av landet, fremfor angrepskrig. Igjen ble også det økonomiske perspektivet belyst, hvor

²¹² Ny Tid, 24. mars 1914, Leder "Merket"

²¹³ Ny Tid, 24. mars 1914, "Russisk censur i Norge"

²¹⁴ Social-Demokraten, 25. Mars 1914, "Billeder paa "trykkefriheten" i Norge"

²¹⁵ Ny Tid 24. mars 1914, Leder "Merket"

²¹⁶ Dagbladet, 12. mars 1914

²¹⁷ Nidaros, 24. mars 1914, "Antiforsvarsmerket"

Nidaros så det som nytteløst om antimilitaristene ønsket å forkaste forsvarsreformer som allerede var vedtatt til flere millioner og hadde folkeflertallets vilje i ryggen.²¹⁸

Ifølge Bjørgum (1998) kan synet på merkesensuren ha vært noe mer nyansert i venstrepartiet, da hun mener at enkelte venstreaviser begynte å utrykke en viss skepsis til myndighetene.²¹⁹²²⁰ Haugesunds Avis ble av Ny Tid presentert som en "røst i ørkenen", hvor denne hadde forsvart geværmerkets sitat "Ned med militarismen". Haugesunds Avis mente det var en viss forskjell i å rope ned med "militarismen" kontra "forsvaret", for selv de "bedste forsvarsvenner" kunne vel eniges om at militarisme ikke var ønsket i landet.²²¹ Det som minnet om Buens argument i Stortinget var det Haugesunds Avis mente om at "Ned med militarismen" og "Op med forsvaret" var to ulike krav, men begge to lovlige uttrykk.

Haugesunds Avis kan ha forsøkt å nyansere antimilitaristenes uttrykk fordi det lå en viss kristenpasifistisk "Tolstojsk" inspirasjon bak uttrykket, hvilket den svært kristentpregete avisen selv kunne vise forståelse for.²²² Agøy (2000) skriver at Tolstoj var en talsmann for den religiøse pasifismen på 1890-tallet, en kristenpasifisme som også fant sin vei inn i sosialistenes antimilitaristiske idegrunnlag. Antimilitaristene koblet gjerne fredstanken og kristent fredsbudskap. Dette har å gjøre med antimilitarismens grunnleggende kristenpasifistiske rotfeste, og den fortsatt utbredte religiøse tilhørigheten i arbeiderbevegelsen.²²³ Men i stedet for en særlig utbredt kristenpreget antimilitarisme finner man snarere kritikk i Ny Tid. De hadde bitt seg særlig merke i dobbeltheten av å kritisere "det usømmelige merke". Spesielt fordi forsvarsaktivistene selv kunne tillate seg å "agitere for økende rustninger ogsaa gjennom postvæsenet og gjennom kirkerne, kirkernes helligdom, altrene, skal en dog benyttes til ofring til fremme av brodermord".²²⁴ I artiklene ble først og fremst prestene kritisert for at deres forsvarsagitasjon var i strid med kristne verdier. Ny Tid selv valgte i dagene under merkesensuren å trykke forskjellige bibelsitat i avisen. Blant de mer kjente "Du skal ikke slaa i hjel" var å finne i Ny Tids tittelhode 26. mars.²²⁵

Trønderradikalerne hadde en allmenn sosialistisk skepsis til kirkens menn. Slik den framkom av Ny Tid var meningsytringene ofte antiklerikale, altså sterkt motarbeidende geistlighetens ytringer i særlig

²¹⁸ Nidaros, 25. mars 1914, "'Ny Tids' trakasserier"

²¹⁹ Bjørgum, 1998, s. 192

²²⁰ Ny Tid, 25. mars 1914, "Merkekomedien"

²²¹ Ny Tid, 25. mars 1914, "En røst i ørkenen"

²²² Agøy, 2000, s. 82-83

²²³ Agøy, 2011, s. 143

²²⁴ Ny Tid, 12. mars 1914, "De forsvarsgales hysteri"

²²⁵ Ny Tid, 26. mars 1914

militærspørsmålet.²²⁶ Prestekritikken var ofte supplert med prestenes manglende innsikt og erfaring for arbeiderklassens levekår. Det sosialpasifistiske argument var derav gjentagende, ved at arbeiderne betalte for militærbevilgninger i kroner, og for krigen med blod.²²⁷ Trønderradikalernes antimilitarisme virker dog å ha vært lite preget av kristendomsinspirert pasifisme. Argumentene forekommer sjelden i perioden som er undersøkt. Av Agøy (2011) framkommer det at Ny Tid i løpet av 1914 hadde krevd at statskirken måtte bort, og i redaksjonen var det generelt en religionskritisk oppfatning fra redaktør Tranmæl som ønsket å undergrave religion gjennom opplysning, til Torgeirsons religionsfiendtlighet.²²⁸

Ny Tid hadde også rettet kritikk mot den demokratiske prosessen rundt merkeforbudet. I Tranmæl sin leder fra 25. mars mente han at i Norge var det gjort innskrenkninger i ytrings- og trykkefriheten administrativt vei gjennom kongelig resolusjon og trakk sammenligningen til Russland. I "civiliserte" konstitusjonelle land hevdet Tranmæl at dette ble gjort i lovs form.²²⁹ Tranmæl mente videre at merkesensuren var en direkte forbrytelse mot grunnloven og dens krav om borgernes trykkefrihet, hvorav han siterte at "frimodige ytringer om statsstyrelsen og hvilken som helst anden gjenstand" var tillat.²³⁰ Dette kan tolkes som et tilsvarende på de borgerliges argument om at en statsinstitusjon ikke kunne brukes til å skade en annen statsinstitusjon. For Ny Tid var det i tillegg viktig å understreke at postvesenets nekting av å sende Ny Tid til dets abonnenter var å anse som et så alvorlig inngrep i borgernes nærings- og ytringsfrihet at en straff måtte forekomme. Det var nok særlig viktig at saken fikk visse juridiske konsekvenser, spesielt da ingen av anmeldelsene på Karl Peter Bryn hadde medført noe i saken annet enn henleggelse.

Ikke hjalp det noe på humøret i Ny Tid at myndighetene ønsket å kaste ut en russisk antimilitarist. Russeren Themin var 24. mars blitt arrestert med mistanke om at han spionerte for Russland.²³¹ Mannen som tidligere var dømt for spredning av sosialistisk propaganda i Russland og som hadde rømt fra militærtjenesten fikk raskt sin fulle sympati hos Ny Tid. Social-Demokraten mente dette var nok et eksempel på at regjeringen lot seg "forlede av hørepressen til at begaa et nyt overgrep ved at utvise en socialistisk og antimilitaristisk agitator".²³² Det var svært mange spekulasjoner og motstridende fakta i Themin-saken. Det ble en drasak mellom pressene hvem som satt på "sannheten". Arbeiderpressen beskyldte borgerpressen for spioniver ble det igangsatt

²²⁶ Ny Tid, 5. januar 1914, "Militæragitator i kirkerne"

²²⁷ Ny Tid, 13. mars 1914, "Ned med krigen! Leve freden!"

²²⁸ Agøy, 2011, s. 138, 142, 285

²²⁹ Ny Tid, 25. mars 1914, Leder "'Ny Tid' atter negtet sendt"

²³⁰ Ny Tid, 25. mars, 1914, Leder "'Ny Tid' atter negtet sendt"

²³¹ Ny Tid, 24. mars 1914, "Militaristidioti"

²³² Social-Demokraten, 25. mars 1914, "Spion-historien i Tromsø"

innsamlingsaksjoner til russeren som ble utvist, og som fikk midler nok til å emigrere til USA.²³³²³⁴ Themin-saken foregikk parallelt med merkesensuren og forsterket trolig konfrontasjonene mellom særlig borgerpressen og arbeiderpressen.

Tranmæl trakk den konklusjon at merkesensuren endelig var et bevis på at arbeiderne ikke hadde noe med jubileumsfestlighetene å gjøre. Pressesensuren hadde kun oppnådd at det eneste arbeiderne i så fall måtte feire var at det var gått 100 år før arbeiderklassen forstod at grunnloven ikke gjaldt de, sa Tranmæl i sin leder 26. mars.²³⁵ Det sosialøkonomiske argument hadde også i denne sammenheng vært brakt opp, ved at under jubileumsfestlighetene kun var ytre glans der det fråtses i mat og drikke, mens i virkeligheten levde arbeiderne fra hånd til munn.²³⁶ Disse økonomiske bekymringer som Bull (1947) betraktet som argumenter i den sosialistiske antimilitarismen virket å være et svært vanlig perspektiv i motstanden mot militarismen slik det fremkom av Ny Tid og hos trønderradikalerne. Som oftest var bekymringene også supplert med en skarp brodd mot overklassen som benyttet forsvaret til vern om egne interesser.²³⁷ Tranmæl hadde tidligere i 1914 varslet om at sultepisken skulle svinges i et år som ville bli preget av rustningsagitasjon og forlengelse av tjenestetiden.²³⁸ Militarismen anså han som en landeplage moralsk og økonomisk i tråd med det internasjonale sosialdemokrati, hvor det var de rike som agiterte for forsvarsopprustning, men arbeiderne som betalte for denne.²³⁹²⁴⁰

Merkesensuren hadde nok skapt en kollektiv oppfattelse i den politiske arbeiderbevegelsen at statsmyndighetene hadde innført sensur i strid mot ytrings- og pressefriheten, og et angrep mot antimilitaristisk og dermed sosialistiske agitasjon. LOs ekstraordinære kongress som foregikk parallelt med sensuren, vedtok en sterk protest mot merkesensuren.²⁴¹²⁴² Hos Trondhjem Arbeiderparti hadde partistyret vedtatt å arrangere en høylytt protest mot postmesterens "overgrep" og venstreregjeringens pressesensur.²⁴³ Protestmøtet var ment å holdes i Turnhallen 29. mars som allerede var innleiet for Trondhjem arbeiderpartis generalforsamling lørdag og søndag 28. – og 29. mars. Turnhallens formann hadde trukket seg så fort generalforsamlingen inkluderte et protestmøte.

²³³ Ny Tid, 7. april 1914, "Tarvelig gjort"

²³⁴ Morgenbladet, 14. april 1914, "Vel anvendte Penge!"

²³⁵ Ny Tid, 26. mars 1914, Leder "Censurens følger"

²³⁶ Ny Tid, 11. februar 1914, Leder "Jubilæumsfestlighetene"

²³⁷ Bull, 1947, s. 234, 236

²³⁸ Ny Tid, 11. februar 1914, Leder "Jubilæumsfestlighetene"

²³⁹ Ny Tid, 11. februar 1914, "Det franske sosialdemokratis landsmøte"

²⁴⁰ Ny Tid, 28. februar 1914, Leder "Kanonkvindernes agitation"

²⁴¹ Ny Tid, 25. mars 1914, "Arbeidernes svar"

²⁴² Social.Demokraten, 25. mars 1914, "Landsorganitationens ekstraordinære kongres protesterer mot regjeringens russiske sensur"

²⁴³ Ny Tid, 25. mars 1914, "Protestmøte mot presseensuren"

Begrunnelsen var at alminnelige fester var tillatt, men ikke politiske møter. For Ny Tid var det selvmotsigende at formannen ikke ønsket å blande politikk inn i Turnforeningen ved å nekte Arbeiderpartiet tilgang, særlig da liknende politiske arrangement hadde forekommet tidligere.²⁴⁴ Canutus mente hr. Beck trengte mer trening i linjegymnastikk da han ikke så forskjell på høyre og venstre, da formannen helt tydelig hadde valgt sin side i den politiske kampen.²⁴⁵ Nektelsen ble sett på som et slag i ansiktet og nok et eksempel på "antisosialistisk" motstand hos Trondhjem arbeiderparti og resten av de organiserte arbeiderne i Trondheim.²⁴⁶

Protestmøtet var senere flyttet til verdensteateret og Ny Tid antok at "den berettigede harme som myndighetenes reaktionære angrep paa trykke- og ytringsfriheten har vakt, vil fylde selv det store lokale".²⁴⁷ På det som var et fullstappet arrangement åpnet Tranmæl med at de herskende klasser har forsøkt å begrense meningsmangfoldet og brytninger i samfunnet. Disse brytningene var ledd i en utvikling som i marxistisk tankegang ledet mot et sosialistisk samfunnssystem. De "herskende partier" hadde forsøkt å kneble arbeiderklassen gjennom militaristisk agitasjon, militærbevilgninger, og konkret merkesensuren. Altså hadde militarismen manifestert seg i praksis som en metode for overklassen å beskytte det allerede kapitalistiske samfunnssystem. For Tranmæl var det slik at de herskende partier forsøkte å gjøre militarismen til en "hellig" og "ukrænkelig" institusjon, og derfor måtte arbeiderklassen rette hovedangrepet sitt mot militarismen for å kunne bekjempe kapitalismen.²⁴⁸

Martin Tranmæls tale gikk også spesifikt inn på Venstreregjeringens behandling av de antimilitaristiske merkene og postmester Bryn sin stansing av Ny Tid som ble sammenlignet med russisk maktutøvelse. Avslutningsvis manet Tranmæl til kampstemning som lovet at arbeiderbevegelsen ikke ville slutte å kjempe før "vi har styrtet militarismen og derved banet veien for fred og forstaaelse mellem alle folk", til langvarig og øredøvende bifall kunne Ny Tid opplyse om.²⁴⁹

Trondhjem arbeiderparti sin formann J. M. Wiggen refererte så til et forslag for en resolusjon. Her nedla 1500 oppmøtte sin protest mot myndighetenes opptreden overfor NSU sitt postmerke og forsendelsesnekten av Ny Tid. Resolusjonsforslaget kritiserte myndighetenes angrep på trykke- og pressefriheten som grunnloven § 100 sikret. Sensuren ble i resolusjonen betraktet som et brudd på

²⁴⁴ Ny Tid, 26. mars 1914, "Protestmøtet søndag"

²⁴⁵ Ny Tid, 28. mars 1914, "Uken som gik"

²⁴⁶ Ny Tid, 26. mars 1914, "Protestmøtet søndag"

²⁴⁷ Ny Tid, 26. mars 1914, "Protestmøtet"

²⁴⁸ Ny Tid, 30. mars 1914, "Protest mot censuren"

²⁴⁹ Ny Tid, 30. mars 1914, "Protest mot censuren"

konstitusjonelle prinsipper fordi det var rettet mot sosialdemokratiet og Arbeiderpartiets lovlige syn på fredssaken. Resolusjonen anmodet så Stortinget til å sette en stopper for "frihetsfiendske trafik" som gjorde "pressefriheten og den almindelige stemmerett illusorisk".²⁵⁰

Social-Demokraten omtalte protestmøtet som imponerende og Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund utsendte også en meddelelse til Venstreregjeringen at de ikke ville stanse sin kamp mot militarismen. NSU varslet også om at de 100 000 merkene som var utsolgt ville bli fulgt av 100 000 nye som lå i trykken, men kun med innskriften "Censur" som erstattet geværssymbolet og "Ned med militarismen", som var for at merket kunne passere posten uhindret.²⁵¹ "Censurmerket" skulle være et "vidne om venstres skam og skjændsel, som et monument over det borgerlige demokratis forfald og reaktion".²⁵² Sentralstyret til NSU så på det nye merket som et forvarsel til venstre sitt valgnederlag i 1915, noe som riktignok ikke kom til å skje. Det var et preg av ungdommelig optimisme, og et håp om at Venstre ville være skadeskutt etter merkesensuren. Det norske Arbeiderparti i sin beretning for året 1914 uttalte også at

Aaret var ikke valgaar. Men regjeringens bestræbelser for at frata arbeiderne streikeretten, den indførte administrative censur, krænkelsen av trykke- og talefriheten, de økede rustninger og tilslut den forfærdelige dyrtid for den fattige befolkning - har aapnet øinene hos mange og bidraget til øket vekst i vore rækker. Vi haaper at denne tilvekst vil gi sig uttryk ved valget 1915. (Det norske Arbeiderparti, 1915, s. 5)

Mulig var det spredd seg en større spenning hos arbeidere, ungdomsbevegelsen, og opposisjonen om Arbeiderpartiet kunne gjøre et brakvalg i 1915, det ble ikke konkret utalt, men slik Tranmæl formulerte kunne ikke Venstre "ustraffet sette sig ut over de politiske friheter vi har".²⁵³ Troen på at Venstre hadde trådt feil i saken var sikker i den norske arbeiderbevegelsen.

Dermed var det store forventninger knyttet til Buens interpellasjon i Stortinget. Anders Buen anmeldte 26. mars følgende interpellasjon til arbeidsminister Urbye, "Er det med departementets vidende og billigelse at postmesteren i Trondhjem har negtet at forsende med posten to numre av bladet, "Ny Tid".²⁵⁴

²⁵⁰ Ny Tid, 30. mars 1914, "Protest mot censuren" evt finnes noe i Arbeiderpartiet sine kilder?

²⁵¹ Social-Demokraten, 30. mars 1914, "Ungdomsforbundets svar"

²⁵² Social-Demokraten, 30. mars 1914, "Ungdomsforbundets svar"

²⁵³ Ny Tid, 30. mars 1914, Leder "Møtet igaar"

²⁵⁴ Ny Tid, 26. mars 1914, "Buen interpellierer om negtelsen"

3.5 Buens interpellasjon i Stortinget

Merkestriden var på ny et stortingsanliggende 1. april. Buen åpnet med å understreke hvor viktig det var for offentligheten å vite om tilbakeholdelsen av Ny Tid 23. og 24. mars var postmesterens egen gjerning eller gjort i samråd med myndighetenes tillatelse.²⁵⁵ Her gjorde også stortingspresidenten salen oppmerksom på at presidentskapet hadde mottatt vedtaket fra protestmøtet i Trondheim. Urbye presenterte departementets mening om at postmesterens stansing av Ny Tid var lovlig, i henhold til postreglementet som han redegjorde for. Arbeidsministeren var forsiktig med å innrømme feil i saken, dog mente han at tegningen på Ny Tid sin forside fra 24. mars var i grenseområdet for hva som var lov å sensurere, hadde det vært en isolert hendelse ville den passert posten uhindret.²⁵⁶

Urbye reagerte også på de ulike brevkort med antimilitaristisk materiell som hadde lurt seg gjennom posten, og mente selv at "hvis slike brevkort var blitt forelagt mig til avgjørelse, saa vilde jeg ha sagt, at det svineri beforder vi ikke med posten".²⁵⁷ Statsråden fulgte så opp med det som framstod som et angrep på den antimilitaristiske agitasjon. Ifølge Urbye var motivet av det brukne gevær og antimilitaristisk agitasjon ansvarsløst og med tanke på jubileumsåret og feiringen av hundre år med fred ville en tanke om å ikke holde forsvaret i hevd være en forbrytelse mot landet. All tale om sensur og krenkelse av ytringsfriheten var for arbeidsministeren uberettiget da det heller var sosialdemokratenes fiendtlige innstilling til forsvaret som skadet friheten. Antimilitarismen framstod som et klossete arbeid for fredssaken som snarere var til skade for Norges selvstendighet.²⁵⁸ Av arbeidsministeren fikk Buen så et spørsmål som nok søkte å skape splid i antimilitaristenes samlede front. Dette gikk ut på om Arbeiderpartiets stortingsgruppe støttet den antimilitaristiske agitasjon, og om de var enige i å legge landet åpent og forsvarsløst. I Buen sitt svar trakk han opp historiske eksempler i Norge på at åndstyranni og maktmisbruk alltid var blitt forsvart med at det var til det beste for statens sikkerhet. Dette gjaldt også i tilfelle med merkesensuren. Videre presiserte Buen at Arbeiderpartiet ikke ønsket å legge landet forsvarsløst, men at de så en fare i forsvarsaktivismen og agitasjon for forsvaret. Dette var et klassisk pasifistisk argument, som oftest ble hevdet av reformistene i partiet og stortingsgruppen, nettopp det at opprustning og opprettholdelse av et militærvesen kunne i seg selv frembringe krig.²⁵⁹

Interpellasjonsdebatten 1. april ble av tidsmessige årsaker avsluttet tidlig, og et voteringsforslag fremsatt av Buen skulle tas opp igjen 4. april, som lød "I anledning av Trondhjems postkontors

²⁵⁵ St.tid. nr. 79 (1914), s. 619

²⁵⁶ St.tid. nr. 79 (1914), s. 622

²⁵⁷ St.tid. nr. 79 (1914), s. 623

²⁵⁸ St.tid. nr. 79 (1914), s. 623

²⁵⁹ Bjørnson, 1990, s. 333

forhold overfor bladet "Ny Tid" uttaler Stortinget: Det er ikke stemmende med den fulde menings- og ytringsfrihet, som grundloven har villet sikre og som bør være alle civiliserte folks fælleseie, at postvæsenet øver censur over indholdet av postsakerne".²⁶⁰ Fortsettelsen i Stortinget 4. mars dreide seg mer om Arbeiderpartiets antimilitaristiske linje enn om merkesensuren og Ny Tid. En rekke talere var i ilden, der representantene fra Arbeiderpartiet, Buen, Ribsskog, Nissen, Bonnevie, Hanssen og Holtermann Knudsen stod samlet bak partiets avvæpningslinje og kritiserte regjeringens pressesensur. På den andre siden stod flere fra de borgerlige partiene samlet og de mest kjente stemmene Mowinckel fra Venstre, Konow fra Arbeiderdemokratene, og Hagerup Bull fra Høyre. Disse framholdt at postmester Bryn i Trondheim ikke bar noe ansvar i saken og at den kongelige resolusjon ikke var ensbetydende med innføring av sensur i Norge.

Slik Buen (1934) selv senere beskrev det ble hans forslag "selvfølgelig nedvotert mot Arbeiderpartiets stemmer".²⁶¹ 82 mot 25 stemmer var en klar beskjed om at flertallet mente venstre regjeringen hverken hadde brutt menings- og ytringsfriheten slik den var formulert i Grunnloven eller øvet sensur gjennom postvesenet.²⁶² De 82 representantene som stemte mot Buens forslag var fra partiene Venstre, Høyre og Det Frisinnede Venstre. Representantene fra Arbeiderdemokratene, Konow, Eftestøl og Mjøen uttrykte forståelse for DNA sitt antimilitaristiske syn, men stemte mot forslaget. Arbeiderdemokratenes sympati var ikke like overraskende da partiet forsvarspolitisk gikk inn for et nasjonalt folkevern avpasset etter landets evne, altså ikke ulikt folkevæpningstanken Arbeiderpartiet tidligere hadde forlatt. Mjøen selv gjorde et poeng ut av å sammenlikne likheten i Arbeiderdemokratenes militærprogram og det internasjonale sosialdemokratiske antimilitaristiske program der begge var for internasjonal avrustning samt å holde militærutgiftene på et bærekraftig nivå.²⁶³ Alle bortsett ifra to av de som stemte for forslaget til Buen representerte DNA. De to unntakene var Rikard Olsen fra Venstre og Cornelius Bernhard Hanssen fra Frisinnede Venstre, hvorav sistnevnte var aktiv i Norges Fredsforening og hadde visse sympatier for arbeiderbevegelsens antimilitarisme, blant annet hadde han tidligere støttet militærnekting.²⁶⁴

Ordleggingen til Buen vitnet om at voteringsresultatet var forventet. På tross av det labre resultatet betegnet Buen (1934) senere nederlaget som en seier i det lange løp.²⁶⁵ Her la ikke Buen ettertrykk på

²⁶⁰ St.tid. nr. 79 (1914), s. 631

²⁶¹ Buen, 1934, s. 102

²⁶² St.tid. nr. 96 (1914), s. 762

²⁶³ Ny Tid, 14. mai 1914, "Hærbudgettet"

²⁶⁴ Nag, 1985, s. 9-20

²⁶⁵ Buen, 1934, s. 102

noe konkret, men trolig dreide det seg om enheten som hadde oppstått innad i Arbeiderpartiet og mellom partiledelsen og ungdomsbevegelsen.

I Trondheim var Martin Tranmæl godt fornøyd med utfallet i den forstand at Ny Tid hadde klart å slå sprekker i venstre sitt frisinne rykte. Tranmæl uttalte "antimilitarismen som man vilde til livs, har faat ny næring, mens venstre staar igjen som et feighetens og ynkelighetenes parti".²⁶⁶ Man kan anta at Tranmæl og Ny Tid så seg svært tjent med at merkesensuren hadde medført en viss bitterhet, for både Arbeiderpartiet og ungdomsbevegelsen hadde søkt sammen i felles sak. Slik Bjørgum (1998) poengterer så man altså en normal mekanisme i at ytre angrep ga indre samling.²⁶⁷ Et samarbeid mellom fløyene var viktig for å få igjennom opposisjonens politikk, og radikale antimilitaristiske synsvinkler i partiet. At trønderradikalerne og opposisjonen hadde fått noe direkte gjennomslag for sin politikk i Arbeiderpartiet var det ikke snakk om, men at hendelsene hadde bidratt til en radikalisering var utvilsomt. Likevel satte merkesensuren i gang en kollektiv forbitrelse som belyste at avvæpning gjennom parlamentarisk virksomhet hadde sine klare svakheter mot de tiltak en "forsvarsvennlig" regjering kunne sette inn. Denne forargelsen kan ha skapt en viss fruktbar grobunn for trønderne de neste månedene da avvæpningslinjen og militærstreiken ble utfordret av opposisjonen i partiet.

²⁶⁶ Ny Tid, 6. april 1914, Leder "Postcensuren"

²⁶⁷ Bjørgum, 1998, s. 193

4. Etterspill

4.1 Etterspill

I all hovedsak markerte voteringen i Stortinget 4. april at merkesensuren var over og slaget var "tapt". Selv om antimilitaristene hadde all grunn til å være fornøyd, da regjeringens angrep på ytringsfriheten hadde vakt en voldsom opinionsytring, og antimilitarismen som nærmest var søkt til livs av "forsvarsfiender" hadde fått enorm ryggstøtte i arbeiderbevegelsen. I Tranmæls leder av 6. april skrev han selv "vi har saaledes al grund til at være tilfreds". Merkesaken var i Ny Tid eller i arbeiderpressen i ettertiden sjelden tatt opp igjen. Muligens var dette fordi flere enn uttrykt skar tenner over at Buens siste interpellasjon i Stortinget ikke hadde frembrakt seier i saken om NSU sitt geværmerke eller sensuren av Ny Tid. På den andre siden stod også et venstreparti som like lite ønsket å holde saken mer aktuell enn sin naturlige levetid. Venstrepressen hadde over tid fått det vanskelig å forsvare postmesterens obstruksjon, arbeidsministerens uklarheter om reglementet, og at venstre regjeringen hadde innført pressesensur i jubileumsåret 1914. Ingen av partene må sies å ha gjort et ydmykt tilbaketog i den konkrete merkesensuren, men det var nok heller ingen som vurderte at det var stort mer å hente i saken.

Saken ble aktuell på ny 21. april da Norsk presseforbunds styre protesterte mot pressesensuren overfor Ny Tid. Basert på responsen i Ny Tid og Social-Demokraten var det av betydning at presseforbundet, som den eneste organisasjonsmessige representant for landets samlede presse, enstemmig protesterte mot at det var blitt innført administrativ sensur over Ny Tids innhold.²⁶⁸²⁶⁹ Dermed fikk saken inn en upolitisk stemme som i det minste bedømte pressesensuren av Ny Tid som uriktig. Av borgerpressen gikk Aftenposten hardest ut mot presseforbundet som hadde misbrukt sin stilling til støtte for den "syndikalistiske forsvarsfiendtlige propaganda", og som et stikk mot venstrepartiet valgte Aftenposten å påpeke at presseforbundets styre bestod av en rekke medlemmer fra venstrepressen.²⁷⁰ Ellers ble saken omtalt lite av borgerpressen sannsynligvis på grunn av en viss forargelse over presseforbundets uttalelse i sensursaken, Adresseavisen i Trondheim publiserte uttalelsen uten videre kommentarer.²⁷¹ Presseforbundets uttalelse tok ikke opp forbudet av selve det antimilitaristiske merket da det trolig var uenigheter i styret om geværmerkets lovlighet og den

²⁶⁸ Ny Tid, 21. april 1914, "Postvæsenets og arbeidsdepartementets overgrep"

²⁶⁹ Social-Demokraten, 21. april 1914, "Norsk presseforbund protesterer mot regjerings-censuren"

²⁷⁰ Aftenposten, 23. april, "Presseforbundets ubeføiede protest"

²⁷¹ Ny Tid, 25. april 1914, "Den gule presse"

kongelige resolusjon av 20. mars. Av saken i Stortinget og i Presseforbundet uttalte man seg altså mot sensur, men utviste en indirekte aksept for restriksjoner på antimilitarismen.

Ny Tid spekulerte kort og noe anonymt på sin fjerdeside i sin utgave av 4. mai om man ville se mer sensur fra regjeringens side da en ny kongelig resolusjon gjorde endringer i det omdiskuterte postreglementet kapittel III §4, men dette var en av endringene som tidligere var blitt varslet av arbeidsminister Urbye i Nidaros 22. mars. Endringene var en presisering av hva omslaget på postforsendelser kunne inneholde, og merkene måtte da være "av poststyrelsen spesielt tillatt velgjørenhetsmerke eller merker som sælges til inntægt for almennyttige formaal".²⁷² Altså kunne ikke geværmerket benyttes, noe departementet også kommuniserte ved å nevne at ingen endringer var blitt vedlagt postreglementets endringer fra 20. mars som forbød "yttersider eller omslag findes noget"... "hvorved landets forsvar haanes eller søkes skadet".

Etter Ny Tids artikkel 4. mai oppstod ingen konfrontasjoner mellom arbeiderpressen og borgerpressen. Det er uvisst om tidspunktet for departementets endring var tilfeldig eller i sammenheng med at geværmerket på ny hadde sirkulert etter 1. mai-feiringene. I tilfelle kunne det også være for å verne seg mot demonstrasjonsforsøk på grunnlovsdagen som kom løpende. I Trondheim hadde Trondhjem Socialistlag utgitt røde sløyfer med geværmerket og "1. mai" påtrykt, til 10 øre per stykk. I demonstrasjonstoget hadde sosialistlaget fra Ranheim "Gaa Paa" en fane med det avbrukne gevær.²⁷³ Av 1.mai-talere som den svenske antimilitaristen Ture Nerman, og redaktør Tranmæl ble kampen mot militarismen og avissensuren tatt opp, men demonstrasjonene forløp i ro. I borgerpressen i Trondheim var det ingen skriverier om merket.

I Kirkenes derimot hadde politiet beslaglagt to faner etter demonstrasjonstoget med justisdepartementets støtte, den ene fanen bar geværmerket og sin kjente innskrift, en annen fane hadde inskripsjonen "Ned med tronen, alteret og pengeveldet" ifølge politimesteren.²⁷⁴ Sistnevnte manet altså til opprør og var således forbudt av regjeringen. Bjørnson (1990) skriver at demonstrasjonene 1. mai var spesielle det året, om ikke i Trondheim, så forbød politiet en rekke steder som i Bergen og Haugesund bruk av antimilitaristiske merker, mens i hovedstaden måtte merkene dekkes til.²⁷⁵ Bjørnson skildrer også et litt annet bilde av det som hendte i Kirkenes, der det

²⁷² Ny Tid, 4. mai 1914, "Mere censur"

²⁷³ Ny Tid, 2. mai 1914, "Arbeidernes dag i Trondhjem"

²⁷⁴ Nidaros:Trøndelagen, 5. mai 1914, "Konfiskerte socialistfaner"

²⁷⁵ Bjørnson, 1990, s. 350

var kommet til basketak mellom arbeiderne og politiet om å få fatt i fanens tverrstang og duk. Duken ble revet i stykker, men som Nidaros riktig skrev ble disse båret i demonstrasjonstoget.²⁷⁶

Selv om merkesensuren sakte ebbet ut som sak fortsatte geværmerket å provosere. De tilfellene var som Bjørnson (1990) formulerte det, "som krusninger på havet" sammenlignet med den følsomme stemningen jubileumsåret 1914 fremprovoserte. For arbeiderbevegelsen var merket med det brukne gevær et antimilitaristisk merke som propaganderte mot militarismen, for "forsvarsvenner" søkte geværmerket å bryte ned forsvaret og derfor måtte merkets innflytelse forhindres. Merkesensuren handlet like mye om antimilitarisme som ytringsfrihet, og særlig sistnevntes betydning ga saken en viss eksplosiv kraft da den politiske arbeiderbevegelsen innså hvor lite de i realiteten hadde å stille opp med mot myndighetene. Merkesaken oppstod i et allerede polarisert samfunn, hvor kampen mot militærvesenet måtte ha sett tapende ut, tatt i betraktning en historie preget av militær inngripen mot streikende, rettsforfølgelser av militærnekttere og utenlandske antimilitarister og de nylige sensurtiltakene innført av landets myndigheter. Angrepet på antimilitarismen bød dermed til motreaksjon og taktikkendring, noe Ungdomsforbundets landsmøte i april var klare for etter merkesensuren i mars.

4.2 Militærstreik

Merkesensuren lå svært friskt i minnet da Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund avholdt sitt 11. landsmøte mellom 10-13. april på Hamar. Opptrappingen av antimilitarismen passet godt med landsmøtet, og merkestriden hadde jo startet med NSU sin aksjon. På Hamarlandsmøtet visste trønderradikalerne å spille på den intense antimilitaristiske stemningen. Tranmæl var ivrig etter å etter å avløse generalstreikideen som arbeiderklassen skulle vurdere om myndighetene utvidet tjenestetiden og fortsatte økningen av militærutgifter. Tranmæl ønsket å heller jobbe inn sin egen løsning på vernepliktsstreik støttet av faglig aksjon inn hos ungdomsbevegelsen.²⁷⁷ I forkant av møtet hadde NSU sin distriktsorganisasjon i Trøndelag holdt sitt halvårsmøte 15. februar og lagt sin antimilitaristiske strategi for landsmøtet. K. O Thornæs hadde talt om den antimilitaristiske agitasjon før de like etter vedtok en resolusjon som forelå fra et tidligere møte i Hommelvik 16. juni 1913. I Hommelvik hadde Trondhjems socialistlag oppstått fra sammenslåingen av Trondhjems Socialdemokratiske forening og Trondhjems Socialdemokratiske ungdomslag, og Martin Tranmæl var valgt til formann.²⁷⁸ I 1913 hadde Tranmæl innledet med foredrag i militærsaken og lagt fram

²⁷⁶ Bjørnson, 1990, s. 350-351

²⁷⁷ Bjørgum, 1998, s. 182

²⁷⁸ Ny Tid, 16. februar 1914, "Trøndelagens distriktsorganisation"

forslaget til diskusjon som ble vedtatt i distriktsorganisasjonen februar 1914. Dette bestod av fire konkrete punkter for å "bekjempe militarismen i alle dens former" og drive et planmessig agitasjons- og opplysningsarbeid om militærvesenets økonomiske rolle i klassekampen.²⁷⁹ Det fjerde punktet lød "at drive en planmessig agitation inden fagforeningene for at vække interesse og forstaaelse for den direkte aktion mot militarismen, det vil si vernepligtsstreik støttet av faglig aktion".²⁸⁰ Trønderne hadde dermed tatt en klar stilling til arbeiderbevegelsens mest radikale virkemiddel mot militærvesenet.

Ifølge Bull (1939/1976) var det ikke fullstendig enighet om militærstreiken hos trønderradikalerne.²⁸¹ Trønderne framholdt ideen om antimilitarismen som et indre klassekampsspørsmål. For K. O. Thornæs var likevel ikke militærstreiken rette vei og gå, fordi da ville kun overklassen være bevæpnet.²⁸² Kapitalistklassen kunne når som helst gå til anskaffelse av private militære. Thornæs ønsket heller aktiv agitasjon der arbeiderne demonstrerte på moene, og at arbeiderbevegelsen dannet skytterlag. Folkevæpningstanken vant ikke særlig gehør hverken hos trønderne eller Arbeiderpartiet etter programposten fra 1906, men av Hansen (1923) var interessen for arbeidernes bevæpning et diskusjonsemne i Klassekampen. De "reaktionære statsmagter" sitt sensurforsøk var ikke nok for å gi liv til bevæpningstanken.²⁸³ I Halvorsen (2003) framkommer det at denne aksjonsformen senere provoserte Tranmæl trolig fordi den utfordret militærstreiklinjen trønderradikalerne og ungdomsforbundet samlet seg rundt.²⁸⁴

På landsmøtet i Hamar møtte en "ganske sterk trøndersk delegasjon med Tranmæl i spissen" skriver Zachariassen (1939), det bar preg av samarbeid og enstemmighet hos trønderne.²⁸⁵ Trolig var det formann for Trøndelag sin distriktsorganisasjon, Reinert Torgeirson som la fram Tranmæls forslag, og Jørgen Dahl tidligere formann i Trondhjems Socialdemokratiske forening som foreslo å sette ned et redaksjonsutvalg. Dette ble bestående av Kyrre Grepp fra Arbeiderpartiet, Eugene Olaussen redaktør for Klassekampen og Reinert Torgeirson, alle meningsfeller med Tranmæl. Skal man tro Bjørgum (1998) var landsmøtet i Ungdomsforbundet en seier for Tranmæl og Kyrre Grepp som sammen beveget ungdomsbevegelsens antimilitære politikk i den retning opposisjonen i Arbeiderpartiet så for seg. I lys av merkesensuren er militærstreikparolen viktig fordi den understreker at det var en vilje hos trønderradikalerne og i så tilfelle ungdomsbevegelsen om å ikke

²⁷⁹ Bjørgum, 1998, s. 180-181

²⁸⁰ Trd.soc.for, 1914

²⁸¹ Bull, 1939/1976, s. 137-138

²⁸² Hansen et al., 1923, s. 199

²⁸³ Hansen et al., 1923, s. 214-217

²⁸⁴ Halvorsen, 2003, s. 81-83

²⁸⁵ Zachariassen, 1939, s. 118

stå handlingslammet i møte med myndighetenes midler. Gjennom Hamarlandsmøtet og LO-kongressen som året før hadde besluttet å sende spørsmålet om vernepliktsstreik støttet av faglig aksjon ut til drøftelse i fagforeningene, hadde arbeiderklassen stadig sikret sterkere tilslutning til å ha et taktisk kampmiddel som gjennom en kollektivt organisert arbeiderbevegelse kunne undergrave militærvesenet og militarismen.²⁸⁶ Militærstreiken hadde vært en prioritert linje i ungdomsforbundet siden landsmøtet to år i forveien, så merkesensuren hadde ingen direkte ære i vedtaket fra 1914. At myndighetenes sensur kan hatt enn effekt i en total radikalisering er likevel meget sannsynlig. De sterke reaksjonene fra myndighetene ble en bekreftelse, særlig for NSU, at deres merke hadde rammet det kapitalistiske samfunnet og dens militarisme. Halvorsen (2003) forteller at kampen mot militarismen var en av hovedsakene på NSU sitt landsmøte, og landsmøtet protesterte mot merkesensuren som en krenkelse av ytrings- og pressefriheten.²⁸⁷

Selv om militærstreiken hadde vært prioritert i opposisjonen slo denne linjen ikke bro til ledelsen i Arbeiderpartiet som var imot denne aksjonsformen, men proteststormen som førte med merkesensuren hadde om mulig medført en større kompromissvilje. På Trondhjemslandsmøtet 22-26. mai 1915 fremmet Trondhjem arbeiderparti et forslag om å sende spørsmålet om militærstreik støttet av faglig aksjon til behandling i partiforeningene. Skulle det være støtte for en slik streik gikk spørsmålet ut på at styret i Det norske Arbeiderparti var pålagt å tre sammen med LO sitt sekretariat og Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund for praktisk utforming av militærstreikens utførelse.²⁸⁸ Forslaget ble vedtatt, og selv om det kun betydde at spørsmålet skulle tas opp til drøfting var det et antimilitaristisk standpunkt med et noe revolusjonært aspekt der arbeiderbevegelsen kunne være villig til å desorganisere forsvaret gjennom militærstreik støttet av faglig aksjon. Særlig relevant for merkesensuren var det at denne hadde fremprovosert et tegn på at arbeiderbevegelsen så behovet for å ha kampmidler med sterkere gjennomslagskraft tilgjengelig, noe i stor grad merkesensuren avdekket mangelen på.

4.3 Avvæpning

Merkesensuren som perspektiv er sentral da det skapte et visst mobiliseringsgrunnlag for opposisjonen som utnyttet at antimilitarismen var blitt deres kjernesak for å få gjennomslag innad i partiet. Det norske Arbeiderparti avholdt sitt 22. ordinære landsmøte på opposisjonens hjemmebane. I

²⁸⁶ Agøy, 1997, s. 62

²⁸⁷ Halvorsen, 2003, s. 74

²⁸⁸ Bjørgum, 1998, s. 212

maidagene 1915 i Trondheim vedtok landsmøtet å innskjerpe militærposten fra militarismens avskaffelse til avvæpning.

Partiet fastslår det som alltid har vært meningen med vort nuværende militærprogram, at med "militarismens avskaffelse" mener partiet fullstendig avvæbning, gjennomført så snart det har fått flertall, uten hensyn til hvordan avvæbningsspørsmålet står i andre land, uten hensyn til om et eller flere av disse vil avvæbne eller ikke (Det norske Arbeiderparti, 1934, s. 13)

Formuleringen betydde en rekke ting, for det første at partiet fikk en klarere antimilitaristisk profil enn det hadde hatt tidligere. Programposten formulerte seg slik at kampen mot militarismen konsekvent nå måtte rette seg mot avvæpning, så fort Arbeiderpartiet fikk flertall. For det andre brøt den norske arbeiderbevegelsen med tanken om å binde seg til det samme avrustningstempoet i andre land. For det tredje viste programpostformuleringen at Arbeiderpartiet med opposisjonens innflytelse fikk en klarere antimilitaristisk profil enn tidligere.

I denne sammenheng hadde helt klart ytre faktorer som utbruddet av verdenskrigen en vesentlig betydning. Slik Bjørnson (1990) trekker fram betød utbruddet av verdenskrigen et sammenbrudd for det internasjonale sosialdemokrati.²⁸⁹ Lange (1939) mente at den norske arbeiderbevegelsen håpet på at det internasjonale sosialdemokrati skulle være sterke nok til å "demme op for skredet" av krigserklæringer og internasjonale konflikter.²⁹⁰ Hvilket ikke skjedde, og Agøy (2000) mener skuffelsen var enorm over at Internasjonals sterke fredsvilje ikke lenger var reell da sosialister i de europeiske stormaktene stemte for krisebevilgninger i sine hjemland.²⁹¹ For Meyer (1939) skjønnte opposisjonen at sammenbruddet av Internasjonalen var bekreftet.²⁹² Det er rimelig å forstå dette som en grunn til at landsmøtet i Trondheim 1915 var interessert i å programfeste at Norge skulle gå for ensidig avvæpning uten hensyn til det internasjonale sosialdemokrati. Interessant nok hadde krigsutbruddet forsterket opposisjonens tro på den utenomparlamentariske direkte aksjon, på tross av at det internasjonale sosialdemokrati hadde hatt midlene for hånd uten å benytte seg av dem. Samtidig hadde man sett som i merkesensuren at all den motbør opposisjonen fikk for sitt antimilitaristiske ståsted, speilet de med en optimistisk strategi. Det var jo nærmest symptomatisk at der arbeiderbevegelsen møtte motstand tolket de det som at de gjorde noe riktig.

Programpostendringen kom etter en diskusjon om avvæpning som hadde oppstått under merkestriden. Det var under interpellasjonsdebatten der Buen hadde ønsket et svar på regjeringens avissensur av Ny

²⁸⁹ Bjørnson, 1990, s. 364

²⁹⁰ Lange, 1939, s. 111

²⁹¹ Agøy, 2000, s. 89

²⁹² Meyer, 1939, s. 121

Tid at uenighetene for alvor ble belyst. De borgerlige representantene hadde presset Arbeiderpartiets stortingsgruppe for en oppklaring av hvordan partiet forholdt seg til tidspunktet for avvæpning. Konow spurte Buen om "militarismens avskaffelse betyr for ham avvæpning jo før jo heller, heller i dag end i morgen".²⁹³ Hittil som Bjørnson (1990) påpeker hadde Arbeiderpartiets stortingsgruppe forfektet en ubetinget antimilitarisme.²⁹⁴ Arbeiderpartiets representanter var for avvæpning, men under litt andre forutsetninger eller omstendigheter. Buen var helt i tråd med sitt partis militærprogram, men så det nok ikke som realistisk at Arbeiderpartiet skulle få en plutselig oppslutning til å kunne sette militarismens avskaffelse ut i praksis med det første. Likevel uttalte Buen støtte til avvæpning, jo før jo heller. Partileder Christian Holtermann Knudsen hadde større tillitt til at militarismen ville avskaffes ved en viss naturlig gang. Tro til partiprogrammet fremhevet han i interpellasjonsdebattene 1. og 4. mars at partiet så fort de fikk flertall ville avvæpne, men da mente han at befolkningen også ville være gjennomsyret av antimilitarismen.²⁹⁵

Stortingsgruppen var i overensstemmelse med partiprogrammet, men Carl Bonnevie fra partiets høyrefløy mente at sosialdemokratene ikke ville gå inn for en øyeblikkelig avvæpning uten å ta hensyn til det internasjonale sosialdemokrati.²⁹⁶ Man kan snakke om en noe mer realpolitisk holdning hvor det ikke var forsvarlig å avvæpne så kontant, det måtte foreligge en folkeavstemning for en avgjørelse av et så stort kaliber. Militarismens avskaffelse måtte skje i samsvar med opprettelse av nøytralitets- og voldgiftsavtaler. Holtermann Knudsen og Buen holdt på partiets forsvarsnihilisme, den ubetingede avrustningen var stortingsgruppens og partiets linje.²⁹⁷

Ordsките i Stortinget om arbeiderpartiets avvæpningstaktikk kom av et borgerlig press i merkesensuren. De borgerliges konfrontasjon slo et delvis hull på den forente fronten i den norske arbeiderbevegelsen. Motstand mot all militarisme var felles, men Hanssen (2021) understreket at den antimilitaristiske kampanjen som var ført i Trondheim og Trøndelag våren 1914, var ført ut fra et revolusjonært perspektiv.²⁹⁸ Merkesensuren forsterket dette synet hos trønderradikalerne.

Etter interpellasjonsdebatten fortsatte den antimilitaristiske agitasjonen for fullt, merkesaken hadde vist at høylytt agitasjon mot borgerlig forsvarsaktivisme var nødvendig, særlig inn mot arbeidernes dag 1. mai. Tranmæls leder 2. mai mente at demonstrasjonstogene var en "flammende protest mot

²⁹³ St.tid. nr. 93 (1914), s. 743

²⁹⁴ Bjørnson, 1990, s. 363

²⁹⁵ St.tid. nr. 95 (1914), s. 759

²⁹⁶ St.tid. nr. 94 (1914), s. 746

²⁹⁷ Agøy, 2000, s. 82

²⁹⁸ Hanssen, 2021, s. 131

høires og venstres rustningsfanatisme".²⁹⁹ Markeringene 1. mai var en manifestasjon av arbeiderklassens fredsvilje som fantes hos arbeidere over hele verden. Tranmæl mente at i "alle kapitalistisk styrede lande sukker arbeiderklassen under kapitalisme og militarisme". Tranmæl argumenterte for at Internasjonalen støttet Arbeiderpartiet sitt avvæpningsprogram. Som Lie (1988), påpekte var ikke det den antimilitære propagandaen kjempet mot særnorsk, men internasjonal.³⁰⁰ For Tranmæl framstod det som viktig å fremme en internasjonal solidaritet mot den reaksjonære militarismen.³⁰¹ Det er gjort for lite forskning i denne oppgaven til å uttale for mye om opposisjonens internasjonale orientering etter krigsutbruddet i 1914. Hanssen (2021) peker på opposisjonen var internasjonalt orientert og da den internasjonale borgfredspolitikken var resultert i krig, søkte opposisjonen enda mer mot den internasjonale nyorienteringen som sterkere betonte klassekampen.³⁰² Dette var et internasjonalt forum av representanter fra venstrefløyen i det internasjonale sosialdemokrati med Lenin og Liebknecht som ledende skikkelser.³⁰³ Spørsmålet var om den antimilitaristiske linjen som Tranmæl og Thornæs representerte på landsmøtet i 1915 ville vinne fram som rettesnor i partiet, eller kun bidra til dypere splittelse i Arbeiderpartiets antimilitarisme.

Utsiktene til en seier i militærspørsmålet var gode, ifølge Bjørgum (1998) hadde særlig det at stortingsgruppen stemte for nøytralitetsbevilgninger, gitt en viss sympati for opposisjonen avvæpningsvilje. Meyer (1939) peker også på to radikaliserende hendelser. Redaktørene Alfred Kruse av Indtrøndelagen Socialdemokrat og Albert Jensen av Direkte Aktion ble utvist for sin antimilitaristiske agitasjon, etter at regjeringen hadde innført en provisorisk anordning som i henhold til Grunnloven § 170 forbød forsvarsfiendtlig agitasjon.³⁰⁴ Slik Buen (1934) erindret bød det på nok en trefning som endte i nederlag.³⁰⁵ Saken reiste en protestbevegelse i arbeiderpartiet lik den merkesensuren hadde frembrakt.

Det er mange faktorer som kan forklare opposisjonens fremrykking på landsmøtet, for denne oppgaven var det mest sentrale det dypereliggende forhold Bjørgum (1998) mener var "den antimilitaristiske grunnholdningen i partirekkene".³⁰⁶ I 1906 hadde Arbeiderpartiet blitt et foregangsparti da de gikk inn for militarismes avskaffelse, siden hadde omfattende antimilitaristisk agitasjon, hvor trønderradikalerne skal ha mye av æren, bidratt til å bygge partiets antimilitære profil

²⁹⁹ Ny Tid, 2. Mai 1914, Leder "Paa 1.mai"

³⁰⁰ Lie, 1988, s. 195

³⁰¹ Ny Tid, 5. mai 1914, Leder "Arbeiderklassens internationale solidaritet"

³⁰² Hanssen, 2021, s. 142-143

³⁰³ Bjørgum, 1998, s. 244

³⁰⁴ Meyer, 1939, s. 130

³⁰⁵ Buen, 1934, s. 102-4

³⁰⁶ Bjørgum, 1998, s. 214

inn i den identiteten. I 1914 og det øyeblikket det borgerlige samfunn gikk til angrep på deres antimilitarisme svarte den norske arbeiderbevegelsen med å slutte rekkene. I det polariserte samfunnet i mars- og aprildagene 1914 fikk antimilitarismen en klart skarpere brodd, og selv om den samlede fronten slo sprekker fortsatte den antimilitære stemningen å være skarpladd, noe en samlet opposisjon av trønderradikale, fagopposisjonen og ungdomsbevegelsen visste å utnytte. Deres organisatoriske arbeid og antimilitaristiske agitasjon inn mot Det norske Arbeiderparti sitt landsmøte 1915 var essensielt for å prøve å få politiske seire i militærspørsmålet, men særlig viktig var det også stortingsgruppen hadde gått til kjøp på partiets antimilitære politikk ved å stemme for nøytralitetsbevilgninger. Dette forskjøv styrkeforholdet i militærspørsmålet i opposisjonens favør om ikke merkesensuren allerede hadde gjort dette med myndighetenes angrep, for å ikke kalle det drahjelp, som dermed bidro til at opposisjonen fikk betraktelig styrket sin maktposisjon i Det norske Arbeiderpartiet.

5. Avslutning

5.1 Oppsummerende konklusjon

Denne undersøkelsen har vist at konfrontasjonsforholdet mellom en økt borgerlige forsvarsaktivisme og sosialistisk opptrapping av den antimilitære agitasjonen kulminerte i jubileumsåret og bidro i aller høyeste grad til at den offentlige debatten som sprang ut av merkestriden var svært konfliktfylt. Dette har vært sentralt i å besvare problemstillingens første spørsmål om, hvordan utviklet den offentlige debatten om merkesensuren seg? Merkestriden satte fart i den antimilitaristiske propagandaen i Ny Tid og agitasjonsvirksomhet i Trøndelag. Man kan betrakte merkestriden hos trønderradikalerne som nok et eksempel på at borgerpressen og myndighetene utvetydig forsvarte angrep på arbeiderbevegelsen. Tilfeller som Buvikaffæren og opprøret på Steinkjersannan 1911 var eksempler som vanskeliggjorde kampen mot militarismen. Dermed var forbitrelsen blant trønderopposisjonelle var allerede stor da merkestriden inntraff.

I første omgang hadde merkestriden handlet om et nokså enkelt merke utgitt under en av NSUs mange antimilitære aksjoner. Av både artikler og særlig Tranmæls ledere virket det som at merkestriden skulle være et passerende vindkast hauset opp av borgerpressens "forsvarshysteri". I Ny Tid var oppfatningen av merkestriden i første omgang som noe presseskapt. Merkestriden eskalerte brått da postmesteren i Trondheim bedrev obstruksjon og Hagerup Bull reiste interpellasjon i Stortinget. En interpellasjon som for Høyre og Venstre handlet like mye om å befeste sin stilling over den andre som forsvarspartiet. Ved å inkludere stemmer fra Høyre, Venstre og borgerpressen har det vært med på å gi innblikk i hvordan antimilitarismen og militærspørsmålet rent allment i norsk politisk historie i denne perioden var preget av politiske motsetninger. Fra borgerlig hold avviste de arbeiderbevegelsens beskyldninger om militarisme, og betraktet antimilitaristisk agitasjon som samfunnsskadelig. Her er det verdt å merke seg stortingsdebatten der Mowinckel uttrykte skepsis rundt det å la et antimilitaristisk frimerke florere på brev. Fordi geværmerket sendte falske signaler utenriks om at Norge ga inntrykk av nedrustning. I relasjon til det daværende russiske trusselbilde ga den offentlige debatt omkring merkesensuren mer mening om man søker forklaring på borgersamfunnets voldsomme reaksjon på det lille røde merket med det brutte gevær. Den offentlige debatten viste også i denne perioden hvor sterk agitatorisk karakter partipressene hadde, med karakteristikk, Russland som skremselspropaganda og sett særlig i Ny Tid satirisk takknemlighet for reklameeffekten.

Det har vært viktig å vise at debatten ble drevet fram av en dynamikk mellom reaksjon og provokasjon. Belyst gjennom Ny Tid var de trønderopposisjonelle med på å skape, via provokatoriske holdninger, en kampstemning i den norske arbeiderbevegelsen. Man kan snakke om et bevisst forsøk på å skape antimilitaristisk indignasjon i borgersamfunnet. Denne oppgaven har i likhet med Bull (1939/1976) understreket at jubileumsfeiringen i stor grad bidro til de steile frontene. Ikke bare handlet dette om en generell skepsis til nasjonale verdier i den norske arbeiderbevegelsen. Sett gjennom Martin Tranmæls ledere i Ny Tid var jubileumsfeiringen nærmest et falskt forsøk fra borgersamfunnet om å hevde nasjonal enhet, som for trønderradikalerne ikke stod i stil med de reelle klasseskillene i landet. Trønderradikalerne reagerte negativt på at borgersamfunnet innbød til en nasjonal feiring som var kombinert med forsvarsaktivisme for det store "militærsluket", på arbeidernes regning.

I oppgaven er det vist til Bjørgum (1998) for å nyansere at Tranmæl og trønderradikalerne i utgangspunktet ikke avviste nasjonal feiring, men det militaristiske aspektet av den nasjonale dimensjonen. Situasjonen var også noe annerledes i Trøndelag. Med Buvikaffæren og pressesensuren av Ny Tid var det ikke overraskende at trønderradikalerne markerte motstand til 1814-jubileet og statsmyndighetene som hadde forsøkt å kneble ytringsfriheten. Forholdet til jubileumsdeltakelse og nasjonale verdier har gjennom Arbeiderpartiets landsstyremøte og diskusjonen mellom Canutus og Holtermann Knudsen vist at det heller ikke der rådet fullstendig enighet internt. Som Bjørnson (1990) nevnte hadde stortingsgruppen fortsatt tiltro til det politiske systemet i Norge, til tross for myndighetenes forsøk på å kneble den antimilitaristiske agitasjonen. Det samme gjaldt ikke for trønderradikalerne og Trondhjem Arbeiderparti, som valgte å demonstrere gjennom egne stevner. Det samme gjorde flertallet i den norske arbeiderbevegelsen. Innad i Arbeiderpartiet skapte ikke uenighetene om jubileumsfeiringen noen større kløft mellom trønderradikalerne og partiledelsen som man kanskje kunne forvente. Snarere forsterket nok markeringene og protestbølgen 17. mai mot myndighetenes sensur den indre tro på at trønderopposisjonelle og Arbeiderpartiet måtte kjempe den antimilitære kampen med riktige linjer. Det er merkverdig fra borgerlig hold hvordan de betraktet den antimilitaristiske agitasjonen som så unasjonalt og en direkte trussel mot forsvaret og nasjonale verdier at myndighetene gikk til det skritt å legge begrensninger på ytringsfriheten. Søkelyset på merkesensuren har således vært sentral i å vise et perspektiv på hvorfor arbeiderbevegelsen ofte er blitt sett på som stående utenfor storsamfunnet generelt i denne perioden av norsk historie.

For trønderbevegelsen i Ny Tid var merkesensuren antipatier rettet mot den bestemte sosialistiske og antimilitære samfunnsoppfatning. I interpellasjonsdebatten uttrykte Anders Buen at Høyre og Venstre hadde gått til forsvar for "censur overfor annerledes tænkende", og forsøkte å undertrykke

Arbeiderpartiet sin mening. Spesielt alvorlig var det i et jubileumsår for Grunnloven av 1814, og at regjeringen innførte det Holtermann Knudsen kalte "et overgrep mot aandsfriheten". De sentrale aktørene i merkestriden understreket at det som hadde startet med en av Ungdomsforbundets mest spektakulære aksjoner hadde medført implikasjoner. Slik står ikke hendelsene med tilhørende reaksjoner i stil med senere historieforskningens dekning av striden. Man har hatt å gjøre med at temaet antimilitarisme i litteraturen som oftest var assosiert med Ungdomsforbundet. Derfor har ikke merkesaken vært belyst noe særlig i Arbeiderpartiets historie. Flere forklaringer ligger i at interpellasjonene ikke medførte noen direkte seier i saken for partiet og at den antimilitaristiske linjen "kort" tid etter hendelsene var forlatt, ikke minst på bakgrunn av det Bjørgum (1998) kaller "9.april-syndromet".

I oppgaven har mye av hovedfokuset ligget på hvordan trønderradikalernes forståelse for antimilitarismen kom til uttrykk gjennom Ny Tid og utviklet seg gjennom merkesensuren. Dette er besvart ut ifra spørsmålet "Hvilken innvirkning hadde merkestriden i 1914 på de trønderopposisjonelle sin antimilitaristiske forståelse?" Ved å ta utgangspunkt i Edvard Bull d.y. sin antimilitaristiske typologi ser man at trønderbevegelsen responderte på "forsvarsvennligheten" med antimilitaristisk agitasjon der argumentasjonen handlet mye om de økonomiske utfordringer militarismen brakte med seg. Gjennomgående påpekte Ny Tids artikler at forsvarsbevilgninger førte landet i økonomisk ruin og de økonomiske byrdene ga vanskeligheter for arbeiderne. I perioden framkommer det også at sosialpasifistisk argumentasjon var høyst tilstedeværende. "Militærsluket" fråtset millioner av kroner som nytteløst gjorde lite med landets forsvarsevne stod det i Ny Tid, som ønsket at midlene gikk til sosialpolitiske tiltak. Den sosialpasifistiske argumentasjonen forekom også i den antiklerikale kritikken som understreket prestenes mangel på forståelse for arbeidernes livsvilkår og moralske brudd på kristenpasifisme ved å agitere i kirkene. Det forekom kristenpasifistisk argumentasjon, bare svært sjelden i Ny Tid i perioden oppgaven dekker.

Et antimilitaristisk standpunkt var i utgangspunktet en samlende sak for hele den norske arbeiderbevegelsen. Av denne undersøkelsen har det vært svært ønskelig å vise fram betydningen antimilitarismen har hatt for særlig de trønderopposisjonelle sin politiske identitet, som samlingspunkt med ungdomsbevegelsen og for taktisk frammarsj innad i Arbeiderpartiet. Som i tidligere historieforskning kommer man heller ikke i denne oppgaven unna å vektlegge Martin Tranmæl sin rolle som agitator og politisk strateg. Kildematerialet har vist at gjennom redaktørstolen i partiavisen Ny Tid, som var trønderbevegelsens samlende sentrum, bedrev Tranmæl et antimilitaristisk mobiliseringsarbeid. Særlig redaktør Tranmæls ledere manet til antimilitær kampvilje hos arbeidere, redegjorde for direkte aksjon og tordnet mot borgerlig forsvarsaktivisme. Martin

Tranmæl var en sentral drivkraft bak det antimilitaristiske engasjementet hos trønderradikalerne, og det politiske overlappet mellom fagopposisjonen og ungdomsbevegelsen. Rent organisatorisk hadde trønderradikalerne, og de tre T-ene i Ny Tids redaksjon, Tranmæl, Thornæs og Torgeirsson, innflytelse inn i alle kroker av den norske arbeiderbevegelsen. I Trondhjem Socialdemokratiske Ungdomslag, eller Thornæs-laget, engasjerte Knut Olai Thornæs arbeiderungdommen med appeller om kampen mot militarismen. Reinert Torgeirsson fremmet antimilitarismen som et av de viktigste kampsakene i NSU sin distriktsorganisasjon i Trøndelag. Tranmæl hadde som formann i Trondhjem Socialistlag, meningsfeller i NSU og landsstyret i Arbeiderpartiet sterk påvirkningskraft på diskusjonen om Arbeiderpartiets avvæpningslinje, og NSU sin tilslutning til militærstreik støttet av faglig aksjon. Trønderradikalerne bestod av noen slagkraftige radikale viljemennesker som aktivt formet hele den norske arbeiderbevegelsens syn på militarismen, og praktisk-politisk definerte trønderbevegelsens antimilitære linje.

Mekanismen om at ytre angrep ga indre samling i merkestriden, mente Bjørgum (1998) i kombinasjon med Buvikaffæren bidro til en radikaliserings av arbeiderbevegelsen. I oppgaven er jeg langt på vei enig. Rekken av ytre angrep gjorde medlemmer i Arbeiderpartiet og særlig Ungdomsforbundet som allerede stod radikalt i militærspørsmålet, svært mottakelig for den antimilitære linjen trønderradikalerne forsøkte å få gjennomslag for. Denne mekanismen har vært essensiell i å besvare spørsmålet hvordan bidro merkesensuren til radikaliseringsen av Det norske Arbeiderparti sin antimilitaristiske linje inn mot Trondheimslandsmøtet i 1915?

De trønderopposisjonelle stod politisk på en plattform som allerede var mer radikal og revolusjonær enn den reformistiske partiledelsen. Undersøkelsen har vist at de trønderopposisjonelle framholdt en antimilitær kurs som var mer klassekamporientert, hvor det kompromissløst gjaldt å utfordre borgersamfunnet. I undersøkelsen har det vært essensielt å vise gjennom stortingsdebattene hvor ulikt dette antimilitaristiske standpunkt var i forhold til den moderate stortingsgruppen. Partiledelsen i Arbeiderpartiet mente militærvesenet først og fremst måtte fjernes ved politiske vedtak i Stortinget. Den fundamentale enigheten om militærspørsmålet i den norske arbeiderbevegelsen strakte seg til at arbeiderbevegelsen måtte bekjempe militarismen. Det var strid om de antimilitaristiske kampmidlene og tidsperspektivet for når avvæpning ville gjennomføres. Merkestriden har vært viktig å belyse som hendelse fordi det hos trønderradikalerne svekket troen på den parlamentariske veien til sosialismen som partiledelsen foreskrev. Venstre-regjeringens inngripende tiltak mot antimilitær agitasjon bekreftet for trønderradikalerne kapitalismens tilknytning til militarisme. Trønderradikalerne svarte med løsningen om å trappe opp antimilitaristisk agitasjon og mobilisere massene til motreaksjon. Dette var riktignok ikke noe brudd for trønderradikalernes tro på at de parlamentariske mulighetene

kunne utnyttes fullt ut, men heller en konsekvent innstramming i forholdet til Arbeiderpartiets stortingsgruppe om å ikke gå på kjøp av sin antimilitarisme. Undersøkelsen har påvist utvikling i at klassekamperspektivet var sterkere i de trønderopposisjonelles antimilitære standpunkt etter merkestriden. Denne tendensen til radikalisering var trolig felles for hele arbeiderbevegelsen. Derfor var stortingsgruppens støtte til ekstraordinære militærbevilgninger i august 1914 en sentral forklaringsfaktor for hvorfor partiledelsen var så beklemmt i å kunne hevde seg i militærspørsmålet på Trondheimslandsmøtet i 1915.

Den offentlige debatten av merkesensuren avslørte også gjennom ordskiftet i Stortinget at bak en samlet front mot sensur av geværmerket og pressesensuren var det uenighet om hvorvidt Arbeiderpartiet ville avvæpne når de fikk flertall, eller vente med å se an om de internasjonale forhold tillot det. På landsmøtet i 1915 er det vist at angrepene fra borgersamfunnet og opposisjonens taktiske arbeid bar frukter. Trønderradikalerne og opposisjonen fikk sterk definisjonsmakt over partiets antimilitære programpost som etter endringen var klart forsvarsnihilistisk. Myndighetenes provokasjoner som regjeringens forbud mot antimilitær agitasjon, utvisning av antimilitarister og klassesdommer skjøv slik Bjørgum (1998) ser det, reformistiske krefter i Arbeiderpartiet inn i opposisjonens armer. For den norske arbeiderbevegelsen bidro disse hendelser i likhet med merkesensuren til å styrke en tro på at arbeiderbevegelsens sosialistiske fredsarbeid konsekvent måtte føre til avvæpning. Da europeiske sosialdemokratiske partier sluttet borgfred ved krigsutbruddet betydde dette også at avvæpningen måtte skje uten hensyn til avveiningsspørsmålets stilling i andre land. Trønderradikalerne var fastlåst til partiprogrammet og klasseperspektivet, da måtte kampen mot militarismen fortsette. Altså hadde antimilitarisme som en av opposisjonens kjernesaker, og provoserende hendelser som merkesensuren, vært viktig fordi de skapte oppslutning for opposisjonens antimilitære standpunkt, hvor trønderradikalerne var sentrale i dens utforming, og særlig Tranmæl og Torgeirsons innsats for å knytte taktiske bånd med Ungdomsforbundet. Undersøkelsen viser i tillegg at antimilitarisme som perspektiv er essensiell i historieforskningen for å forklare opposisjonens utvikling og taktiske frammarsj i Arbeiderpartiet, slik Bjørgum (1998) understreker i sin doktorgradsavhandling.

På Arbeiderpartiets landsmøte i 1915 ble militærstreik støttet av faglig aksjon enstemmig vedtatt for utsendelse til behandling i partiforeningene. I oppgaven har det vært sentralt å vise at merkestriden var en del av en rekke hendelser der borgerlige angrep på antimilitarismen, og arbeiderbevegelsens mangel på slagkraftige mottiltak er med på å forklare hvorfor de trønderopposisjonelle og ungdomsbevegelsen ivret etter å løse opp i tendensen til handlingslammelse. Hamarlandsmøtet til NSU i april 1914 vedtok enstemmig å tilslutte seg, etter Tranmæls oppskrift, militærstreik støttet av

faglig aksjon. Dette var ikke overraskende i seg selv, fordi det forelå et taktisk forgrunnsarbeid av særlig Tranmæl, og ideen var luftet tidligere i NSU og på LO-kongressen i 1913. Samtidig har undersøkelsen ønsket å vise at i Ungdomsforbundet hadde de borgerliges reaksjoner på geværmerket bekreftet at agitasjonen var virkningsfull. Støtten til militærstreiken må også ha vært større på grunn av merkestriden. Trekker man tråden til Arbeiderpartiets Trondheimslandsmøte i i mai 1915 var det kanskje ikke så rart at militærstreikforslaget innsendt fra Trondhjem Arbeiderparti ble enstemmig vedtatt. Militærstreiken støttet av faglig aksjon var i sin utforming også noe lettere å svelge for reformistene da militærstreikparolen gikk inn for at arbeiderbevegelsen med bred front søkte å desorganisere militærvesenet. Partiledelsen tok likevel ikke noe initiativ for militærstreiken, siden de var imot aksjonsformen, men bare det at partiets landsmøte hadde truffet et slik vedtak viser at Arbeiderpartiet hadde tatt sin klareste antimilitaristiske profil hittil i revolusjonær retning.

5.2 Videre forskning

I utformingen av prosjektet har det visst seg en rekke forskningsmulige veier å gå relatert til undersøkelsen. I historielitteraturen har de trønderopposisjonelle ofte vært beskrevet som utfordrere til partiledelsen i Arbeiderpartiet sentralt, enn et studieobjekt i seg selv. Unntaksvis har Bull (1939), Bjørgum (1998) for denne oppgaven gitt svært god dekning, men trønderbevegelsen har fostret en rekke innflytelsesrike personer som hadde sterk innvirkning på agitasjonsarbeidet og særlig organiseringen av ungdomsbevegelsen og fagbevegelsen i de viktige radikaliseringsårene før og etter første verdenskrig. Et større registrert materiale vil gi et helhetlig bilde av trønderbevegelsen, som også kan være med på å gi en berikende årsaksforklaring på hvorfor trønderbevegelsen utviklet seg her i Trøndelag. Man risikerer å tilskrive Tranmæls personlige innsats for stor rolle som forklaringsfaktor, som undertegnede delvis gjør, som for så vidt ikke er uten grunn da Tranmæls innflytelsesrike rekkevidde og posisjon var svært avgjørende i opposisjonsdannelsen.

Merkestriden fortjener å settes i en større sammenheng i historieforskningen om arbeiderbevegelsen og forholdet til ytringsfriheten. Sosialdemokratene hevdet det var ytringsfrihet i Norge i 1914, men sensurhendelsene viste at den norske arbeiderbevegelsen ikke tok ytringsfriheten for gitt, og kjempet derav ivrig for den. Konkret vil det anbefales å se nærmere på regjeringens innførsel av den provisoriske anordningen som forbød antimilitaristisk agitasjon i september 1914. Hendelsene later til å ha hatt tilsvarende effekter som i merkestriden. Hendelsene satt i en mer dyptgående sammenheng kan gi god forklaring på bevegelsens forhold til ytringsfrihet og radikaliseringen av Arbeiderpartiet.

Særlig reaksjonene fra arbeiderpressen på utvisningene av utenlandske redaktører som Kruse og Jensen vil ha mye tilgjengelig kildemateriale.

En annen spennende mulighet for videre forskning handler om fagbevegelsen og antimilitarismen. Landsorganisasjonen uttalte sterk protest mot statsmyndighetenes sensur i 1914. I Trondhjems Samorganisasjon og Fagopposisjonen ble det agitert for vernepliktstreik. Historieforskning kan med fordel sette denne diskusjon i sterkere relasjon til Landsorganisasjonens perspektiv på vernepliktstreik, militærestreik og generalstreiken. For eksempel så man på LOs ekstraordinære kongress i 1914 en offensiv fra opposisjonen for konsolidering av fagopposisjonen. Her gikk Lian og sekretariatet overraskende for generalstreiken mot tvungen voldgift. LOs autoritet som støtte var også svært viktig for å holde forslaget om vernepliktstreik støttet av faglig aksjon i live. Den sterke antimilitaristiske stemningen i radikaliseringsperioden i den norske arbeiderbevegelse målte seg også i fagbevegelsens rekker, og kan være et interessant studieobjekt, samt i tilknytning til opposisjonens fremmarsj mot landsmøtene i 1915 og 1918.

I forlengelse av denne undersøkelsen vil det forskningsmessig være interessant å knytte merkestriden til et komparativt skandinavisk perspektiv. Her har Edvard Bull d.e. i *Arbeiderbevægelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920* (1922) stått for et godt forskningsarbeid. Av kildematerialet framstod redaksjonen i *Ny Tid* som svært godt internasjonalt orientert, det bør forskes videre på. I etterkant av merkestriden kom det til et norsk-svensk antimilitaristisk samarbeid på Meråkerstevnet sommeren 1914, men mens den norske arbeiderbevegelsen holdt på sin radikale antimilitaristiske linje etter utbruddet av første verdenskrig, fulgte svenskene Hjalmar Brantings moderate linje. *Ny Tid* tok opp den svenske diskusjonen i mai 1914, det å kunne assosiere denne med avvæpningsdiskusjonen i Arbeiderpartiet etter merkestriden kan tilføre et perspektiv på hvorfor de norske og svenske arbeiderbevegelsene gikk i ulike retninger.

Undersøkelsen har i det store understreket den store mobiliseringseffekten som lå i antimilitarismen, og dens sentrale formende funksjon for trønderopposisjonen. Avslutningsvis håper jeg bidraget hjelper historieforskningen å fremme antimilitarisme som et viktig perspektiv og setter søkelys på en sterkt underkommunisert sensurhendelse i norsk historie. Slik det stod skrevet i *Ny Tid* "Men det skal likevel ikke glemmes, at venstre regjeringen i 1914, hundreaaret efter frihetens gjenfødelse, indførte presse censur i Norge".³⁰⁷

³⁰⁷ *Ny Tid*, 8. April 1914, "Reaktionens haandlangere"

6. Litteraturliste

- Agøy, N. I. (1997). *Militæretaten og "den indre fiende" fra 1905 til 1940. Hemmelige sikkerhetsstyrker i Norge sett i et skandinavisk perspektiv*. Universitetsforlaget.
- Agøy, N. I. (2000). *Et floket partnerskap. Fredsbevegelsen og arbeiderbevegelsen til 1940*. Arbeiderhistorie, 24, s. 81-99.
- Agøy, N. I. (2011). *Kirken og arbeiderbevegelsen. Spenninger, skuffelser, håp. Tiden fram til 1940*. Fagbokforlaget.
- Andersen, R. (2014). *1914: inn i katastrofen*. Aschehoug.
- Berntsen, H. (1991). *I malstrømmen: Johan Nygaardsvold 1879-1952*. Aschehoug
- Bjørgum, J. (1998). *Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Bjørnson, Ø. (1990). *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Bd. 2. På klassekampens grunn*. Tiden Norsk Forlag.
- Buen, A. (1934). *Erindringer*. Det norske Arbeiderpartis Forlag.
- Bull, Edvard (1939) 1976. *Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo. Utgitt i Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1976:2.
- Bull, E. d.y. (1947). *Arbeiderklassen i norsk historie (2. utg.)*. Tiden.
- Bye, A. (2020). *Augusta Aasen: viljen, striden, reisen: en livshistorie 1878-1920*. Foreningen Gamle Steinkjer.
- Det norske Arbeiderparti. (1910). *Landsmøter. Beslutninger og resolutioner vedtagne paa samtlige landsmøter fra og med 1887 til og med 1909. Med opplysninger, register og anmærkninger, valg, vigtige mindretalsvoteringer etc. Et bidrag til partiets arkiv arbeide og historie*. Arbeidernes aktietrykkeri/ https://www.arbark.no/eldok/DNA1887_1.pdf
- Det norske Arbeiderparti. (1915). Beretning for aaret 1914. Arbeidernes aktietrykkeri/ https://www.arbark.no/eldok/DNA1914_1.pdf
- Det norske Arbeiderparti. (1934). *Det norske Arbeiderparti samtlige landsmøtebeslutninger, resolusjoner, valg etc. 1912-1933*. Det Norske Arbeiderpartis Forlag

- Eng, V. (2018). *Fra antimilitarist til forsvarsminister. Fredrik Monsen og 1930-tallet*. Oplandske Bokforlag
- Fuglum, P. (1989). *Én skute - én skipper: Gunnar Knudsen som statsminister 1908-10 og 1913-20*. Tapir.
- Gjerløw, J. G. (1936) *Norges politiske historie: Bd. 3. Høires innsats fra 1814 til idag*. Johan Grundt Tanum
- Haave, M. (2012). Dødbringende metall og brukne gevær Antimilitarisme i en strøm av bly. FORTID. Historiestudentenes tidsskrift UIO, 10(1), 94-107. Hentet fra https://www.fortid.no/tidsskrift/fortid_1301.pdf
- Haave, M. (2013). *FREDRIK MONSEN OG ANTIMILITARISMEN FRAM TIL 1915* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO Vitenarkiv. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23396/Fredrik-Monsen-og-antimilitarismen.pdf?sequence=2>
- Halvorsen, T. (2003). *Partiets salt: AUFs historie*. Pax
- Hansen, A. G., Olaussen, E., Zachariassen, A. (1923). *Den Røde ungdom i kamp og seier: Norges kommunistiske ungdomsforbund gjennom 20 aar*. Norges kommunistiske ungdomsforbunds forlag.
- Hanssen, B. E. (2021). *Dynamitt i borehullene. Trondheim Faglige Samorganisasjons historie 1870-2020*. Pax
- Helle, E. (1988). *Grunnleggeren: Christian Holtermann Knudsens liv i norsk arbeiderbevegelse*. Tiden
- Hobson, R. & Kristiansen, T. (2001). *Norsk forsvarshistorie: Bd. 3. Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940*. Eide
- Kokkvoll, A. (1981). *Av og for det arbeidende folk: streif i arbeiderbevegelsens historie*. Tiden.
- Kunnskapsdepartementet (2017). *Overordnet del – 2.5.2 Demokrati og medborgerskap*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/tverrfaglige-temaer/demokrati-og-medborgerskap/?lang=nob>
- Lange, H. M. (1939). Arbeiderpartiet 1905–1914. I Koht, Halvdan (Red.), *Det Norske arbeiderpartis historie 1887–1937* (2, 1-93). Det norske Arbeiderpartis forlag.

- Lie, H. (1988). *Martin Tranmæl 1: Et bål av vilje*. Tiden.
- Lund, E. (2019). *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere* (5. utg.). Universitetsforlaget
- Meyer, H. (1939). Arbeiderpartiet 1914–1923. I Koht, Halvdan (Red.), *Det Norske arbeiderpartis historie 1887–1937* (2, 115-367). Det norske Arbeiderpartis forlag.
- Nag, M. (1985). *I strid for fred. Tre kapitler av fredsbevegelsens pionértid i Norge*. Kvekerforlaget.
- Næss, I. E. (1988). *Skotet i Buvika. Streiken ved Piene mølle 1913*. Det norske samlaget
- Terjesen, E. (1990). *Maidagen: 1. mai-feiringens historie i Norge*. Tiden.
- Zachariassen, A. (1939). *Martin Tranmæl*. Tiden.
- Zachariassen, A. (1977). *Fra Marcus Thrane til Martin Tranmæl*. Tiden.
- Thompson, D. G (2004). *The Norwegian armed forces and defense policy, 1905-1955*. The Edwin Mellen Press

7. Kilder

Undersøkelsen baserer seg hovedsakelig på en systematisk undersøkelse av Ny Tid i tidsrommet januar 1914 til september 1914, samt undersøkelser gjort i forbindelse til relevante enkeltnumre i forutgående år. Avismateriale er også supplert med digitalisert tilgjengelige enkeltnumre fra Adresseavisen, Aftenposten, Arbeidet (Bergen), Arbeidets Rett, Dagbladet, Morgenbladet, Nidaros, Nidaros (Trøndelagen), og Social-Demokraten.

Annet arkivmateriale innhentet fra Statsarkivet Trondheim er beretninger fra Trondhjem Arbeiderparti sin virksomhet mellom 1911 og 1917, SAT/AAT-0007/X/Xb/L0001. Samt møteprotokollen til Trondhjems Socialdemokratiske forening 1913-1920, SAT/AAT-0015/A/L0003

Annet materiell oppdrevet fra Statsarkivet i Trondheim inkluderer også Martin Tranmæl sin anmeldelse av postmester Karl Peter Bryn på Trondhjem politikammer i anmeldelsesprotokoll med forseelser 1914-1915, anmeldelse 811, 17. mars 1914. SAT/A-1887/1/06/L0008

Andre digitaliserte kilder nyttet i oppgaven er Det norske Arbeiderpartis landsmøteprotokoller fra 1906 til 1918 og årsberetningen for 1914. Samt publikasjoner tilhørende merkesensursaken 1914, er stortingsforhandlinger. "Forespørsel fra repr. Hagerup Bull ang. be fordring av postsaker, påklebet et av Det socialdemokratiske ungdomsforbund utferdiget merke" i St.tid. nr. 46 (1914)/ St.tid. nr. 47 (1914) s.361-372 og "do. fra repr. Buen angående. Trondhjems postmesters nektelse av å forsende med posten to nummere av bladet «Ny Tid» med forslag i den anledning" i St.tid. nr. 79 (1914) s. 619-631 St.tid. nr. 93 (1914)/St.tid. nr. 94 (1914)/St.tid. nr. 95 (1914)/St.tid. nr. 96 (1914) s. 733-762.

